

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НІКОЛАЙЧУК АНТОН ПЕТРОВИЧ

УДК 027.022:316.422](477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
ЯК ЦЕНТРІВ ГРОМАДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

02 – Культура і мистецтво

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. П. Ніколайчук.

Науковий керівник: Прокопенко Людмила Іванівна, кандидат культурології, доцент.

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Ніколайчук А. П. Модернізація простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа (галузь 02 – Культура і мистецтво). – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2026.

Дисертаційну роботу присвячено розробленню концептуальних засад модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Досягнення поставленої мети визначило вирішення таких завдань: охарактеризувати стан наукової розробленості досліджуваної проблеми в українському та світовому бібліотекознавстві; обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження; уточнити понятійний апарат предметної сфери та розкрити сутність концепції бібліотеки як «третього місця» в реаліях сьогодення; встановити періодизацію виникнення та еволюції основних організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця» в світовій бібліотечній практиці; висвітлити особливості реалізації концепції «третього місця» в практиці роботи зарубіжних публічних бібліотек; розкрити особливості трансформації функцій та просторової організації сучасних публічних бібліотек України; розробити концептуальну модель модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Об'єктом дослідження є публічні бібліотеки України, предметом – модернізація простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

У першому розділі розкрито стан наукового розроблення проблеми та джерельну базу дослідження, узагальнено внесок українських та зарубіжних бібліотекознавців в розроблення проблеми модернізації простору бібліотек в контексті концепції «третього місця», обґрунтовано вибір методологічних підходів та дослідницьких методів. Концепції бібліотекознавців визначають підходи до розуміння сутності, функцій та моделей розвитку бібліотечного простору як «третього місця», що заклали основу його теоретичного осмислення. Серед них: К. Бережна, Т. Вилегжаніна, О. Воскобойнікова-Гузєва, Ю. Горбань, Т. Гранчак, І. Давидова, В. Загуменна, Л. Кравець, О. Мар'їна, Т. Новальська, Г. Салата та ін. Особливості організації різноманітних форматів діяльності бібліотеки як «третього місця» (хабів, коворкінгів, медіатек, мейкерспейсів та ін.) розробляли: С. Головаха, В. Горчинська, Є. Забіянов та Д. Антонюк, І. Закомірний, І. Киричок, О. Кузьменко, Л. Мажара, Л. Лагута, Н. Пасмор та І. Зарвирог, Л. Присяжна, А. Рибальська, І. Творонович та О. Кащенко, С. Хрущ, Л. Шестопалова та ін.

Зарубіжний досвід організаційних та технологічних трансформацій бібліотек як «третього місця» висвітлювали в своїх працях як українські фахівці (О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко, І. Бурміс), так і зарубіжні (Х. Алонсо-Аревало, А. Блек, Р. Вайт, Р. К. Гарріс, М. Корен, А. Касо Баррето, Х. Альварес Ледесма, К. Мейрік, Р. Ольденбург, Р. Флорес Ольгін, Мансо Родрігес та ін.). Але, незважаючи на велику кількість публікацій фахівців, проблема модернізації простору публічних бібліотек як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця» ще не була предметом самостійного дисертаційного дослідження. Це є додатковим свідченням актуальності теми дисертації.

Узагальнення праць зарубіжних бібліотекознавців дозволило визначити основні етапи еволюції базових організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця»: перший етап (1980-ті рр.) – французька модель «Бібліотека-медіатека»; другий етап (1989-2009 рр.) – американська модель «третього місця» Р. Ольденбурга; третій етап (2010 р. – по цей час) – данська

модель «Чотири простори бібліотеки». Ця еволюція демонструє поступовий перехід від фондоцентричності до людиноцентричності бібліотечної діяльності, посилення потенціалу публічної бібліотеки як громадського простору, каталізатора соціальної взаємодії та генератора соціального капіталу. В Україні найпоширенішою є чотирьох просторова модель розбудови публічної бібліотеки як «третього місця», що є мультифункціональним соціокультурним хабом – неформальним місцем для спілкування, залучення громади до читання, навчання, творчості та конструктивної взаємодії.

Застосування методології системного, соціокомунікативного, соціокультурного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів дозволило запобігти фрагментарності й описовості наукової розробки проблеми, отримати цілісне уявлення про еволюційні трансформації організаційних моделей функціонування публічних бібліотек як «третього місця», векторів диверсифікації їх функцій, багатомірності просторових локацій та проактивних сервісів. На основі системного підходу визначено основні складові бібліотеки як «третього місця», встановлено їх специфічні властивості, які відрізняють цей тип бібліотеки від традиційної: людиноцентричність сервісів, мультифункціональність та багатомірність локацій, адаптивність, відкритість, ергономічність та безбар'єрність простору як «єдиної точки доступу» до неформального навчання, спілкування, творчості та громадських ініціатив.

У другому розділі дисертації розглянуто концептуальні засади функціонування бібліотеки як «третього місця», охарактеризовано зарубіжний досвід трансформації функцій та просторової організації публічних бібліотек, визначено сучасні формати розбудови простору публічних бібліотек України. За результатами компаративного аналізу досвіду реалізації концепції «третього місця» зарубіжними публічними бібліотеками встановлено, що онтологічними властивостями цього типу бібліотек, які відрізняють її від традиційної моделі та залучають до неї постійних користувачів, є: фізична та фінансова доступність, гостинність, гнучкість та адаптивність, нейтральність, доброзичливість,

комфортність, демократичність, інклюзивність, посилення ступеня людиноцентричності та системної залученості, оскільки головний сенс комунікаційної діяльності бібліотекаря – продукувати такий рівень сервісу, який би стимулював користувачів до творчості, неформального навчання протягом всього життя, громадської активності і сприяв неодмінному поверненню до гостинного, комфортного та змістовно насиченого бібліотечного простору. Критеріями оцінки ефективності діяльності бібліотеки як «третього місця» є не кількість книговидач, а зниження рівня стресу, соціальної та/або цифрової ізоляції населення; підвищення рівня суспільної резильєнтності, ступеня довіри користувачів до бібліотеки через зростання в них зацікавленої участі в її заходах; кількість інноваційних проєктів та громадських ініціатив, які ініційовані або втілені в стінах бібліотеки.

Обґрунтовано, що представлені в Україні станом на середину 2020-х рр. моделі бібліотеки як «третього місця» функціонують у форматах: медіатек, бібліохабів, коворкінгів, мейкерспейсів, хакерспейсів, бібліотек-кафе, бібліотек-клубів, бібліотек-театрів та ін. Серед інноваційних форматів, що виникли під час російсько-української війни: втілення концепції бібліотеки «третього місця» у віртуальному просторі та поза чітко визначеного територіального районування. Доведено, що український досвід розбудови публічних бібліотек як «третього місця» реалізується у напрямі їх перетворення на центри розвитку знань, креативності та інновацій, формування інформаційної та медіаграмотності, сприяння співпраці, координації та консолідації громади, реалізації ініціатив та проєктів для колективного блага, підтримки малого бізнесу, залучення населення до творчої самореалізації та змістовного дозвілля.

Встановлено, що серед об'єктивних чинників, які впливають на трансформацію простору публічних бібліотек України як «третього місця», є сприятливі та несприятливі. Серед сприятливих чинників, що прискорюють її реалізацію в громадах: пріоритети державної політики в сфері євроінтеграції, демократизації, цифровізації, стратегій розвитку культури та читання, сталого

розвитку суспільства; державна політика децентралізації, яка дає сильним громадам фінансову автономію та можливості утримувати мультипросторові публічні бібліотеки. Серед чинників, що гальмують трансформацію публічних бібліотек в формат «третього місця»: консерватизм голів ОТГ, більшість з яких не розуміють потенціалу бібліотеки як мультифункціонального інноваційного центру розвитку соціального капіталу громади; декларативна державна культурна політика, що не гарантує належного фінансування діяльності бібліотек, створює ризики їх закриття під приводом економії бюджету; відсутність чітких державних стандартів та нормативів діяльності бібліотек як «третього місця»; повномасштабне російське вторгнення на територію незалежної України, яке призвело до постійної загрози руйнування бібліотек, міграції населення з прифронтових територій у більш безпечні західні регіони країни або за кордон, психологічного вигорання користувачів та персоналу бібліотек, який п'ятий рік працює в умовах воєнного стану.

У третьому розділі розкрито сутність та структуру концептуальної моделі модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця», яка спирається на системну взаємодію її базових складових: організаційно-функціональної, ресурсно-інфраструктурної та змістовно-діяльнісної. Обґрунтовано, що ця взаємодія забезпечується визначенням політики та профілізації функцій бібліотеки та її філій, налагодженням сталої комунікації між бібліотекою та громадою, постійним підвищенням кваліфікації персоналу задля набуття універсальних крос-культурних навичок та компетентностей.

Доведено, що організаційно-функціональна складова моделі простору бібліотеки як «третього місця» має забезпечувати вивчення потреб користувачів, профілізацію розбудови необхідних їм локацій та функціональних зон, їх розумне поєднання, належне ресурсне оснащення. Ресурсно-інфраструктурна складова має реалізовувати такі вимоги до його розбудови, як гнучкість та мобільність, ергономічність, екологічність, безбар'єрність, технологічність, інклюзивність, гібридність та безпечність.

Змістовно-діяльнісна складова має сприяти різноманітності продуктів та сервісів, активностей та івентів бібліотеки, що спрямовані на вільний доступ користувачів до знань, культурних надбань людства, їх всебічний розвиток, успішну соціальну інтеграцію та реалізацію творчих здібностей, зацікавлену участь у житті громади.

З метою раціонального використання обмежених матеріально-технічних, техніко-технологічних, фінансових та кадрових ресурсів публічних бібліотек України запропоновано обирати інтегровану або профілізовану моделі модернізації простору бібліотеки як «третього місця». Для тих публічних бібліотек, які не мають філій та є єдиними доступними соціокультурними закладами в зоні обслуговування громади, оптимальною буде інтегрована модель трансформації, яка охоплює всі чотири простори бібліотеки (навчання, натхнення, зустрічей, подій); профілізована модель призначена для ЦБС, що мають в індустріальних районах великих міст філії, між якими можуть розподілятися різні формати розбудови бібліотечного простору: «Бібліотеки – цифрового хабу», «Бібліотеки – коворкінгу», «Бібліотеки – медіацентру», «Бібліотеки – мейкерспейсу або хакерспейсу», «Бібліотеки – громадської вітальні» та ін., яких найбільше потребують користувачі зони обслуговування бібліотеки. Обґрунтовано, що ці моделі мають стати дорожньою картою модернізації просторів публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Ключові слова: бібліотека, публічні бібліотеки, користувач, обслуговування, концепція «третього місця», бібліотечний простір, модернізація, цифровізація, цифрова трансформація, інформаційні ресурси, проєкт, культурний простір, електронна бібліотека, вебсайт, воєнний стан.

ABSTRACT

Nikolaichuk A. P. Modernization of Ukrainian Public Library Space as Centers of Community Interaction. – *Qualification scientific work on the rights of a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialism 029 Information, Library and Archival Studies (Field of Study 02 – Culture and Arts). – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to developing the conceptual foundations for modernizing the space of public libraries in Ukraine as centers of community interaction within the context of implementing the "third place" concept. To achieve this goal, the following tasks were addressed: characterizing the state of scientific research on the problem in Ukrainian and global library science; substantiating the methodological toolkit of the study; clarifying the conceptual framework of the subject area and revealing the essence of the library as a "third place" in modern realities; establishing the periodization of the emergence and evolution of the main organizational models of library functioning as a "third place" in world library practice; highlighting the features of implementing the "third place" concept in the practice of foreign public libraries; revealing the features of the transformation of functions and spatial organization of modern public libraries of Ukraine; and developing a conceptual model for the systemic transformation of Ukrainian public library space within the context of the "third place" concept.

The object of the study is the public libraries of Ukraine. The subject of the study is the modernization of the space of Ukrainian public libraries as centers of community interaction within the context of the "third place" concept.

The first chapter reveals the state of scientific development of the problem and the source base of the research, summarizing the contributions of Ukrainian and foreign library scientists to the development of the problem of modernizing library space within the context of the "third place" concept, and substantiating the choice of methodological approaches and research methods. The concepts of library scientists determine the approaches to understanding the essence, functions, and development models of library space as a "third place," which laid the foundation for its theoretical comprehension. Among them are K. Berezhna, T. Vylegzhanina, O. Voskoboinikova-Huzieva, Yu. Horban, T. Hbranchak, I. Davydova, V. Zahumenna, L. Kravets, O.

Mar'ina, T. Novalska, H. Salata, and others. The features of organizing various formats of library activity as a "third place" (hubs, coworkings, media libraries, makerspaces, etc.) were developed by S. Holovakha, V. Horchynska, Ye. Zabiianov and D. Antoniuk, I. Zakomirnyi, I. Kyrychok, O. Kuzmenko, L. Mazhara, L. Lahuta, N. Pasmor and I. Zarvyroh, L. Prysiashna, A. Rybalska, I. Tvoronovych and O. Kashchenko, S. Khrushch, L. Shestopalova, and others.

The foreign experience of organizational and technological transformations of libraries as a "third place" was highlighted in the works of both Ukrainian specialists (O. Boiarynova, O. Brui, L. Luhova, Ya. Soshynska, I. Shevchenko, I. Burmis) and their foreign colleagues (J. Alonso-Arévalo, A. Black, A. Caso Barreto, R. White, R. C. Harris, M. Koren, J. Álvarez Ledesma, C. Meyrick, R. Oldenburg, R. Flores Olguín, Manso Rodríguez, etc.). However, despite the large number of publications by specialists, the problem of the systemic transformation of the space of public libraries as a "third place" has not yet been the subject of an independent dissertation research, which further confirms the relevance of the dissertation topic.

The generalization of the works of foreign library scientists allowed for the identification of the main stages in the evolution of the basic organizational models of library functioning as a "third place": the first stage (1980s) – the French model "Library-Media Library"; the second stage (1989–2009) – the American "third place" model by R. Oldenburg; the third stage (2010 – present) – the Danish model "Four Spaces of the Library". This evolution demonstrates a gradual transition from collection-centrism to human-centrism in library activities, strengthening the potential of the public library as a public space, a catalyst for social interaction, and a generator of social capital. In Ukraine, the four-space model of developing a public library as a "third place" is the most widespread, representing a multifunctional socio-cultural hub – an informal place for communication, engaging the community in reading, learning, creativity, and constructive collaboration.

The application of the methodology of systemic, socio-communicative, socio-cultural, and comparative approaches, as well as a complex of research methods, made it possible to prevent fragmentariness and descriptiveness in the scientific

development of the problem, obtaining a holistic understanding of the evolutionary transformations of organizational models of public libraries functioning as a "third place," vectors of diversification of their functions, multidimensionality of spatial locations, and proactive services. Based on the systemic approach, the main components of the library as a "third place" are determined, and their specific properties that distinguish this type of library from the traditional one are established: human-centric services, multifunctionality, and multidimensionality of locations, adaptability, openness, ergonomics, and barrier-free space as a "single point of access" to informal learning, communication, creativity, and public initiatives.

The second chapter of the dissertation considers the conceptual foundations of the library functioning as a "third place," characterizes foreign experience in the transformation of functions and spatial organization of public libraries, and determines modern formats for developing the space of public libraries in Ukraine. Based on the results of a comparative analysis of the experience of implementing the "third place" concept by foreign public libraries, it is established that the ontological properties of this type of library, which distinguish it from the traditional model and attract regular users, are: physical and financial accessibility, hospitality, flexibility and adaptability, neutrality, friendliness, comfort, democracy, inclusiveness, and an enhanced degree of human-centrism and systemic engagement, since the main meaning of the librarian's communication activity is to produce a level of service that stimulates users to creativity, lifelong informal learning, and public activity, ensuring their inevitable return to a welcoming, comfortable, and content-rich library space. The criteria for evaluating the effectiveness of a library as a "third place" are not the number of book loans, but the reduction of stress, social and/or digital isolation of the population; increasing the level of public resilience and the degree of user trust in the library through their growing interested participation in its events; and the number of innovative projects and public initiatives initiated or implemented within the library walls.

It is substantiated that the models of the library as a "third place" presented in Ukraine as of the mid-2020s function in the formats of media libraries, bibliohubs,

coworkings, makerspaces, hackerspaces, library-cafes, library-clubs, library theaters, etc. Among the innovative formats that emerged during the Russian-Ukrainian war are the implementation of the library "third place" concept in virtual space and beyond clearly defined territorial zoning. It is proven that the Ukrainian experience in building public libraries as "third places" is realized in the direction of transforming them into centers for the development of knowledge, creativity, and innovation, forming information and media literacy, promoting cooperation, coordination, and consolidation of the community, implementing initiatives and projects for the collective good, supporting small businesses, and engaging the population in creative self-realization and meaningful leisure.

It is established that among the objective factors influencing the transformation of the space of Ukrainian public libraries as "third places," there are favorable and unfavorable ones. Favorable factors accelerating its implementation in communities include: state policy priorities in the field of European integration, democratization, digitalization, cultural and reading development strategies, and sustainable social development; and the state decentralization policy, which gives strong communities financial autonomy and opportunities to maintain multi-space public libraries. Factors hindering the transformation of public libraries into the "third place" format include: the conservatism of the heads of amalgamated territorial communities (OTGs), most of whom do not understand the potential of the library as a multifunctional innovative center for developing the social capital of the community; a declarative state cultural policy that does not guarantee proper funding for library activities, creating risks of their closure under the pretext of budget savings; the absence of clear state standards and regulations for library activities as "third places"; and the full-scale Russian invasion of the territory of independent Ukraine, which led to the constant threat of library destruction, population migration from frontline territories to safer western regions of the country or abroad, and the psychological burnout of users and library staff, who have been working under martial law for five years.

The third chapter reveals the essence and structure of the conceptual model for modernization the space of Ukrainian public libraries as centers of community

interaction within the context of the "third place" concept, which relies on the systemic interaction of its basic components: organizational-functional, resource-infrastructural, and content-activity. It is substantiated that this interaction is ensured by defining the policy and profiling the functions of the library and its branches, establishing sustainable communication between the library and the community, and continuously improving staff qualifications to acquire universal cross-cultural skills and competences.

It is proven that the organizational-functional component of the library space model as a "third place" must ensure the study of user needs, the profiling of the development of the locations and functional zones they need, their smart combination, and proper resource equipment. The resource-infrastructural component must implement such requirements for its development as flexibility and mobility, ergonomics, environmental friendliness, barrier-free accessibility, technological capacity, inclusiveness, hybridity, and safety. The content-activity component should promote a variety of library products, services, activities, and events aimed at free user access to knowledge and cultural heritage of humanity, their comprehensive development, successful social integration, realization of creative abilities, and interested participation in community life.

In order to rationally use the limited material, technical, technological, financial, and human resources of Ukrainian public libraries, it is proposed to choose between integrated or profiled models of modernization the library space as a "third place". For those public libraries that do not have branches and are the only accessible socio-cultural institutions in the community's service area, an integrated transformation model is optimal, covering all four library spaces (learning, inspiration, meetings, events). The profiled model is intended for Centralized Library Systems (CBS) that have branches in industrial areas of large cities, between which different formats of library space development can be distributed: "Library – Digital Hub," "Library – Coworking," "Library – Media Center," "Library – Makerspace or Hackerspace," "Library – Public Living Room," etc., which are most needed by users in the library's service area. It is substantiated that these models should become a

roadmap for the systemic transformation of the space of Ukrainian public libraries as centers of community interaction within the context of the "third place" concept.

Keywords: library, public libraries, user, service, "third place" concept, library space, modernization, digitalization, digital transformation, information resources, project, cultural space, electronic library, website, martial law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дослідження

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ніколайчук А. П. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в контексті модернізації бібліотечного простору. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 20–28. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307112>
2. Ніколайчук А. П. Англосаксонська модель публічної бібліотеки та особливості її впровадження в країнах ЄС. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 3. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2025.350572>
3. Ніколайчук А. П. «Третє місце» як стратегія розвитку публічних бібліотек України в умовах війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 4. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2025.351579>

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Ніколайчук А. П. Роль бібліотек у формуванні читацької культури в епоху цифрових технологій. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* :

матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів, магістрів, м. Київ, 7–8 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 230–235.

5. Ніколайчук А. П. Бібліохаб як інноваційний формат публічної бібліотеки в Україні. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали Сьомої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–25 трав. 2024 р. Київ, 2024. С. 135–137.

6. Ніколайчук А. П. Бібліотечна модель «третього місця». *Science in the modern world: innovations and challenges* : Proceedings of X International Scientific and Practical Conference, Toronto, June 12–14, 2025. Toronto, 2025. С. 380–383.

7. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в бібліотечно-інформаційному просторі: теоретичні аспекти. *Культура, мистецтво, креативність: виклики сучасності. Молодіжна наука 2025* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 26 листоп. 2025 р. Київ, 2025. С. 179–181.

8. Ніколайчук А. П. Проблематика створення цифрової колекції унікальних документів з бібліотечних фондів України в умовах воєнного стану. *Короленківські читання 2025. «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»* : XXVIII Всеукр. онлайн. наук.-практ. конф., м. Харків, 22–23 жовт. 2025 р. URL: <https://padlet.com/libjournalist/2025-qlg28hlx9mhb4giq/wish/x5A7arGb3J6PQwr6>

9. Ніколайчук А. Концепція «третього місця» у бібліотечному просторі: закордонний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 9–10 берез. 2026 р. Львів, 2026. С. 30–32.

10. Ніколайчук А. П. Трансформація бібліотечного простору: від сховища знань до реалізації концепції «третього місця». *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : зб. наук. пр. з матеріалами XI Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 1 трав. 2026 р. Вінниця, 2026. С. 555–558.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК	22
1.1. Стан наукового розроблення проблеми та джерельна база дослідження	22
1.2. Методологія та методи дослідження	42
Висновки до розділу	59
 РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ	 63
2.1. Концептуальні засади функціонування бібліотеки як «третього місця	63
2.2. Трансформація функцій та просторової організації публічних бібліотек у зарубіжних практиках	74
2.3. Сучасні формати розбудови простору публічних бібліотек України	99
Висновки до розділу	116
 РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРІВ ГРОМАДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ	 118
3.1. Організаційно-функціональна складова моделі	118
3.2. Ресурсно-інфраструктурна складова моделі	130
3.3. Змістовно-діяльнісна складова моделі	141
Висновки до розділу	156
 ВИСНОВКИ	 159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	165
ДОДАТОК	197

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі бібліотеки України з успіхом інтегрують ресурси та послуги в цифрове середовище, доступне поза межами реального бібліотечного простору. Але для публічної бібліотеки важливою умовою конкурентоздатності є також опанування інноваційних моделей обслуговування користувачів, реалізація функції «єдиного вікна» доступу до інформації, знань, неформального навчання, публічних послуг, змістовного дозвілля та соціальної інтеграції. Сучасним громадам гостро бракує нині безкоштовних гостинних локацій для неформального навчання, спілкування, соціалізації та реалізації творчих здібностей. Саме публічна бібліотека є унікальною соціокомунікаційною установою, спроможною створити та відкрити свій гостинний та змістовно насичений простір для кожної людини незалежно від її соціального статусу. Світовий досвід розвитку бібліотечного обслуговування свідчить про високу суспільну затребуваність публічних бібліотек, які трансформувалися у мультифункціональні простори, що пропонують користувачам, окрім традиційних послуг, інноваційні формати бібліотечного обслуговування, можливості для неформального навчання, досліджень, соціальної взаємодії та творчості. В Україні переважна більшість публічних бібліотек лише починає опановувати нову модель своєї діяльності як «третього місця».

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена наявністю протиріч між: об'єктивною потребою українських громад у системній розбудові публічних бібліотек як «третього місця» та консервативним підходом місцевої влади щодо підтримки та фінансування цих процесів; необхідністю прискореної трансформації публічних бібліотек України в умовах війни й повоєнного відновлення в мультифункціональні інклюзивні відкриті простори та нерозробленістю концептуальних засад вирішення цієї проблеми. Ґрунтовний аналіз бібліотекознавчої думки останніх років дозволяє

констатувати відсутність науково обґрунтованих типових моделей модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця», що є додатковим свідченням актуальності теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертація виконана в межах цільових комплексних програм науково-дослідницьких робіт Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) і «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231), а також пов'язана з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю КНУКіМ.

Мета дослідження полягає у розробленні концептуальних засад модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- охарактеризувати стан наукової розробленості досліджуваної проблеми в українському та світовому бібліотекознавстві;
- обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження;
- уточнити понятійний апарат предметної сфери та розкрити сутність концепції бібліотеки як «третього місця» в реаліях сьогодення;
- встановити періодизацію виникнення та еволюції основних організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця» в світовій бібліотечній практиці;
- висвітлити особливості реалізації концепції «третього місця» в практиці роботи зарубіжних публічних бібліотек;
- розкрити особливості трансформації функцій та просторової організації сучасних публічних бібліотек України;

– розробити концептуальну модель модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Об’єкт дослідження – публічні бібліотеки України.

Предмет дослідження – модернізація простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань застосовано комплекс наукових підходів (системний, соціокомунікативний, соціокультурний, компаративний) та методів (історіографічний, термінологічний, джерелознавчий, контент-аналіз сайтів бібліотек, концептуального моделювання), які дозволили виявити сутність та онтологічні властивості бібліотеки як «третього місця», отримати цілісне уявлення про еволюційні трансформації організаційних моделей їх функціонування, векторів диверсифікації функцій, багатомірності просторових локацій та проактивних сервісів; визначити позитивні та негативні чинники, що впливають на трансформацію публічних бібліотек України як «третіх місць», обґрунтувати базові складові моделі їх системної трансформації, критерії оцінки ефективності діяльності бібліотек такого типу. Доведено, що синергія організаційно-функціональної, ресурсно-інфраструктурної та змістовно-діяльнісної складових бібліотеки як «третього місця» створює унікальний людиноцентричний, мультифункціональний, багатомірний, адаптивний, безбар’єрний та ергономічний простір як «єдине вікно доступу» до неформального навчання, спілкування, творчості та громадських ініціатив. Застосування дослідницького потенціалу соціокомунікативного підходу дозволило довести, що головний сенс комунікаційної діяльності бібліотеки як «третього місця» – продукувати такий рівень сервісу, який би стимулював користувачів до творчості, неформального навчання протягом всього життя, громадської активності і сприяв неодмінному поверненню до гостинного, комфортного та змістовно насиченого бібліотечного простору.

Термінологічний аналіз було використано для уточнення понятійного апарату досліджуваної предметної сфери; джерелознавчий пошук – для встановлення еволюції наукових поглядів на онтологічні властивості бібліотеки як «третього місця»; компаративний підхід та контент-аналіз офіційних сайтів зарубіжних та українських бібліотек – для з'ясування особливостей та векторів трансформації просторів публічних бібліотек як «третього місця».

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- обґрунтовано основні етапи еволюції базових організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця»: перший етап (1980-ті рр.) – французька модель «Бібліотека-медіатека»; другий етап (1989-2009 рр.) – американська модель «третього місця» Р. Ольденбурга; третій етап (2010 р. – по цей час) – данська модель «Чотири простори бібліотеки»;
- доведено, що онтологічними властивостями простору бібліотеки як «третього місця», які відрізняють її від традиційної моделі є: фізична та фінансова доступність, гостинність, гнучкість та адаптивність, нейтральність, доброзичливість, комфортність, демократичність, інклюзивність, посилення ступеня людиноцентричності обслуговування користувачів та їх системної залученості до діяльності бібліотеки;
- визначено критерії оцінки ефективності діяльності бібліотеки як «третього місця», серед яких не кількість книговидач, а зниження рівня стресу, соціальної та/або цифрової ізоляції населення; підвищення рівня суспільної резильєнтності та ступеня довіри користувачів до бібліотеки через зростання в них зацікавленості участі в її заходах; кількість інноваційних проєктів та громадських ініціатив, які ініційовані або втілені в стінах бібліотеки;
- розроблено концептуальну модель модернізації простору бібліотеки як «третього місця», яка поєднує організаційно-функціональну, ресурсно-інфраструктурну та змістовно-діяльнісну складові, системна взаємодія яких забезпечується визначенням політики та профілізації функцій бібліотеки та її філій, налагодженням сталої комунікації між бібліотекою та громадою,

постійним підвищенням кваліфікації персоналу за для набуття універсальних крос-культурних навичок та компетентностей;

- запропоновано інтегрований (для таких типів бібліотек, які не мають філій та є єдиними доступними соціокультурними закладами в зоні обслуговування громади) та профілізований (для ЦБС, що мають філії в індустріальних районах великих міст) формати трансформації простору бібліотеки як «третього місця», що сприятиме раціональному використанню обмежених матеріально-технічних, техніко-технологічних, фінансових та кадрових ресурсів публічних бібліотек України;

удосконалено:

- критерії оцінки ефективності діяльності бібліотеки як «третього місця»;
- систему крос-функціональних компетентностей бібліотечних працівників, необхідних для підтримки онтологічних властивостей бібліотеки як «третього місця»;

набули подальшого розвитку:

- наукові уявлення про особливості реалізації концепції «третього місця» в практиці роботи зарубіжних публічних бібліотек;
- класифікація сприятливих та несприятливих чинників, що впливають на трансформацію простору публічних бібліотек України як «третіх місць»;
- інноваційний функціонал трансформації простору публічних бібліотек України в контексті реалізації концепції «третього місця» в умовах воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх доцільно використовувати як дорожню карту модернізації простору публічних бібліотек України як «третього місця»; у бібліотекознавчих дослідженнях із проблематики підвищення ефективності бібліотечної діяльності. Матеріали дисертації можуть використовуватися у навчальному процесі закладів вищої освіти для підготовки фахівців за спеціальністю В13 «Бібліотечна,

інформаційна та архівна справа», оновлення змісту освітніх компонент бібліотекознавчого циклу, а також в системі підвищення кваліфікації бібліотекарів публічних бібліотек.

Особистий внесок здобувача. Запропонована наукова праця – це самостійно виконане дослідження, у якому вперше в українському бібліотекознавстві комплексно досліджено особливості модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті парадигми «третього місця». Теоретико-методологічні положення і висновки дисертації є результатом авторських досліджень. Публікації автора з теми дисертації – одноосібні. Усі наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримано здобувачем особисто.

Апробація результатів дослідження здійснено на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі» (Київ, 2023 р.), «Короленківські читання – 2025. Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни» (Харків, 2025 р.), «Культура, мистецтво, креативність: виклики сучасності. Молодіжна наука 2025» (Київ, 2025 р.); «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 2024 р.), «Science in the modern world innovations and challenges» (Toronto, 2025 р.), «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (Львів, 2026 р.); «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття» (Одеса, 2026 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено в 10 публікаціях, із них – 3 статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 7 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (263 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, основного тексту – 149 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

1.1. Стан наукового розроблення проблеми та джерельна база дослідження

Особливості діяльності сучасних публічних бібліотек, їх структура, функції та вектори трансформації в умовах розбудови цифрового суспільства та суспільства знань перебувають в колі наукових інтересів багатьох дослідників. Теоретико-методологічні засади розвитку бібліотечного соціального інституту розробляли такі українські бібліотекознавці як Н. Ашаренкова [4], О. Воскобойнікова-Гузева [20-24], Т. Гранчак [30], Ю. Горбань [26, 68], В. Добровольська та Л. Чередник [32], І. Давидова [31], Ільганаєва [43], О. Мар'їна [31, 66], В. Медведєва [68], Т. Новальська [26], Г. Салата [110] та ін.

Однією з перших необхідність модернізації функціонування бібліотечно-інформаційних установ України в соціополітичних, економічних та техніко-технологічних умовах початку XXI століття обґрунтувала О. Воскобойнікова-Гузева у статтях «Модернізаційні моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ в період глобалізації: постановка питання» [22] та «Розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в контексті пріоритетів національної та міжнародної інформаційної політики» [24]. Авторкою розкрито об'єктивні чинники, що визначали необхідність докорінних змін в бібліотеках, обґрунтовано стратегії модернізації бібліотечно-інформаційних установ в період реформування українського суспільства.

Грунтовним є огляд сучасних концепцій щодо можливих інноваційних змін бібліотек, запропонований в статті Л. Пугач [101]. Узагальнюючи внесок в теорію бібліотечної інноватики провідних українських бібліотекознавців, авторка слушно зазначає, що «успішно розвиватимуться лише ті бібліотеки, які

обирають інноваційний шлях – прагнення до змін, щоб ставати затребуваними для сучасного користувача» [101, с. 18].

Серед дисертаційних досліджень останніх років найрелевантнішим досліджуваній проблемі є дисертація Л. Кравець [54], предметом якої є закономірності розвитку та диверсифікації функцій бібліотек під впливом суспільних трансформацій. Авторка обґрунтовує, що «під впливом складної системи об'єктивних чинників зовнішнього середовища (суспільно-політичних, економічних, демографічних, техніко-технологічних, соціокультурних, військової агресії проти незалежності країни) публічні бібліотеки України набули нових прагматичних функцій, серед яких: культурної деокупації, консолідуюча, ціннісно-орієнтаційна, комеморативна, психотерапевтична, реабілітаційна, волонтерська, інклюзивна, медіамаркетингова та ін.» [54, с. 8]. Дисертанка довела, що в умовах соціальних потрясінь бібліотеки розширюють спектр своїх функцій, забезпечуючи стабільність функціонування бібліотек у майбутньому. Варто погодитися з концепцією Л. Кравець щодо сутності соціальних функцій бібліотеки як її зобов'язань перед суспільством, переліку завдань, які вона допомагає йому вирішувати, обов'язків, які суспільство на неї покладає.

У дисертаційному дослідженні К. Бережної, присвяченому модернізації публічних бібліотек України в інформаційному суспільстві, доведено «доцільність подальшого реформування публічних бібліотек України за такими векторами: функціонування публічної бібліотеки як сучасного інформаційного і просвітницького центру; бібліотеки як соціокомунікаційного майданчика суспільства, місця спілкування і організації змістовного дозвілля; мультимедійної мобільної бібліотеки; бібліотеки як мультикультурного центру комунікації і толерантності» [5, с. 4]. Науковиця характеризує трансформації, що відбулися у діяльності публічних бібліотек України, визначає динаміку показників їх розвитку з 2007 по 2017 рр. та обґрунтовує напрями реформування в умовах демократизації та децентралізації українського суспільства. На основі аналізу великого масиву статистичної інформації К.

Бережна виявляє позитивну динаміку інформатизації публічних бібліотек України, що зумовлена низкою соціоекономічних та соціокультурних змін, до яких дослідниця відносить: «формування мережевого інформаційного простору; європейську інтеграцію України та зростання ролі вітчизняних бібліотек у цьому процесі; реформування адміністративно-територіальних одиниць України» [5, с. 2]. Одним з важливих висновків цього дослідження є обґрунтування методик застосування «ефективних інструментів створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек, що базуються на теорії емоційного дизайну та передбачають функціональне зонування простору; корегування його візуальних характеристик за допомогою кольору й освітлення; запровадження тактильних покажчиків для обслуговування людей з вадами зору; застосування інтерактивних пристроїв як композиційних елементів простору» [5, с. 4]. Наукові результати цих дисертаційних досліджень закладають теоретичне підґрунтя для визначення концептуальних засад ефективної трансформації простору публічних бібліотек України як «третього місця».

У цьому контексті визначною є стаття Т. Гранчак [30], в якій науковиця обґрунтовує модель побудови гнучкої бібліотеки в умовах переходу до інформаційного суспільства. Вагомим внеском авторки в формування теоретико-методологічних засад організаційних трансформацій публічних бібліотек є застосування системного підходу до структурування об'єкту дослідження: базовими елементами гнучкої бібліотеки вона вбачає «бібліотечний простір», «кадровий потенціал», «бібліотечний сервіс» і «клієнтське середовище», які охарактеризовані з урахуванням ключових характеристик інформаційного суспільства – мережовості, софтизації, персоналізації, кооперації, «віртуалізації», залучення. Варто підтримати думку Т. Гранчак стосовно того, що «гнучкість бібліотеки зумовлюється її мережевістю та функціонуванням як відкритої системи, яка перебуває у взаємодії з оточуючим середовищем клієнтських потреб» [30, с. 10]. Саме орієнтація бібліотеки на задоволення різноманітних потреб користувачів є

ключовим чинником розширення асортименту бібліотечно-інформаційних сервісів, змін бібліотечного простору, який охоплює майданчики за межами установи, де реалізуються її продукти та послуги: виставкові центри, мобільні бібліотеки, вуличні заходи (флешмоби) [30, с. 17].

Важливі характеристики просторової розбудови бібліотеки висвітлюються в практичних посібниках «Бібліохаб: сучасний простір у центральній бібліотеці міста» [9], «Чотири простори бібліотеки: модель діяльності» [136]. Серед ключових характеристик: гостинність, взаємоповага, комфортність обслуговування, можливості задоволення не лише інформаційних, але й супутніх потреб користувачів, вивільнення їх з середовища повсякденності, створення умов для розкриття всіх творчих здібностей людини, передбачення очікувань та можливих невдоволень, урахування вимог різних цільових аудиторій, мінімізація зусиль для отримання бажаних послуг.

Контент-аналіз потоку публікацій українських бібліотекознавців дозволив виокремити декілька проблемно-тематичних напрямів розвитку наукової думки щодо чинників та векторів трансформацій бібліотечного простору сучасних публічних бібліотек. Найбільша кількість праць фахівців присвячена сутності та напрямам цифрової модернізації бібліотеки як соціокомунікаційної установи. Серед них варто виокремити докторську дисертацію О. Мар'їної [66], в якій обґрунтовано теоретико-методологічні засади адаптації бібліотек до цифрового медіапростору, визначено її механізм та адаптивні властивості, серед яких відкритість, соціальна довіра і соціальний капітал бібліотек. Технологічні та організаційні аспекти цифрової трансформації бібліотек досліджено в працях О. Борисова [14], Ю. Горбаня та Т. Новальської [26], І. Давидової та О. Мар'їної [31], Г. Салати та С. Денбновецького [110, 112], Л. Філіпової [130], С. Хрущ [133], І. Швець [137], М. Шевченко [139] та ін.

Наступний тематичний кластер публікацій бібліотекознавців висвітлює особливості різноманітних форматів діяльності бібліотеки як «третього місця» (хабів, коворкінгів, медіатек, мейкерспейсів, бібліотечних театрів та ін.).

Серед авторів, які зробили суттєвий внесок у розроблення теоретичних та організаційно-методичних засад діяльності означених бібліотечних структур: С. Головаха [25], В. Горчинська [28], Є. Забіянов та Д. Антонюк [36, 37], І. Закомірний [39], І. Киричок [46], Л. Лагута [58], Л. Мажара [62], Н. Пасмор та І. Зарвилог [88], Л. Присяжна [95], А. Рибальська [105], І. Творонович та О. Кащенко [124], С. Хрущ [133, 134], Л. Шестопалова [141] та ін. Ці фахівці зважають на те, що багато бібліотек розпочинають запроваджувати нові формати взаємодії з користувачами після ретельного вивчення їх нагальних інформаційних, освітніх, соціокультурних та дозвілєвих потреб, їх проекції на модель бібліотеки «чотирьох простів» (простору натхнення, простору навчання, колективного простору (зборів/засідань) і простору перформансу), запропоновану датськими фахівцями Х. Йохумсеном, К. Расмуссеном, Д. Скот-Хансеном [204], яка побудована на принципах відкритості і залучення. Висвітлений в публікаціях українських бібліотекарів досвід опанування цієї моделі свідчить про успішну реалізацію проактивними публічними бібліотеками таких важливих цілей як набуття користувачами нового життєвого досвіду, їх залучення до різноманітних освітніх, громадських та соціокультурних активностей, розширення їх можливостей до професійного зростання, розробки і впровадження інновацій та/або нових мистецьких практик.

Фахівці одноголосно звертають увагу на те, що на підготовчому етапі упровадження бібліотекою нових сервісів необхідно визначити пріоритетні інформаційні потреби користувачів, мотиви їх звернення до бібліотеки, подбати про корегування профілю бібліотечного фонду відповідно до цих потреб, оцінити реальність та можливості впровадження креативних форм і методів бібліотечного обслуговування, наявність матеріальних та людських ресурсів для цього.

Спробу виявити та узагальнити актуальні інноваційні творчі практики публічних бібліотек України, які довели свою ефективність, здійснює В. Ільницький [44]. На прикладі дитячих бібліотек він висвітлює особливості

організації «простору для творення» як креативного майданчику, складного інклюзивного середовища, яке формує спільноту зі своїми цінностями та культурою, де взаємна підтримка здійснюється через творчість, обмін знаннями й технологіями; орієнтоване на розвиток STEM-компетенцій і цифрових навичок, що допомагають дітям розкривати творчий потенціал та вчитися вирішувати проблеми сучасного світу; інтегрує класичні бібліотечні активності з інноваційними технологіями (3D-друком, лазерним різанням, робототехнікою, дронами, VR-інструментами та ін). У висновках дослідник наголошує на тому, що «завдяки реалізації концепції мейкерства дитяча бібліотека набуває різних просторових форм: середовища цифрової грамотності; обміну знаннями та колаборації; креативності; інтерактивності; комунікації» [45, с. 47].

Розробленню теоретико-організаційних засад створення медіатеки як креативного багатофункціонального простору присвячено публікацію Т. Румілець [243]. Стаття цінна тим, що простежує еволюцію публічної бібліотеки до нового формату медіатеки, характеризує її можливі функціональні зони та їх значення для залучення різних категорій користувачів. Це важливо для будівництва нових та модифікації існуючих бібліотек та проєктування інтер'єрів окремих бібліотечних приміщень. Авторка наголошує на тому, що саме під впливом розвитку інформаційних технологій бібліотека перетворилася на мультимедійну бібліотеку, а згодом – на мультимедійний бібліотечний центр. А. Литвинова [59] порівнює діяльність медіатек в Україні та за кордоном, відзначаючи їх важливу роль в сучасному інформаційному суспільстві. На думку дослідниці, медіатеки є ефективним засобом покращення діяльності бібліотек України, зокрема в контексті привабливості та функціональності внутрішнього простору і залучення нових користувачів. Науковиця зазначає, що станом на кінець 2010-х рр. серед діючих в Україні медіатек доцільно розрізняти три типи: оновлена форма публічної бібліотеки; новий тип шкільної бібліотеки (складова інклюзивної освіти) та інформаційно-ресурсний центр закладу вищої освіти [59, с. 33]. Ця класифікація форматів роботи сучасних медіатек не є вичерпною і потребує подальшого уточнення.

Особливості реалізації проекту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB» висвітлює В. Горчинська [28], узагальнюючи кращий досвід бібліотек України щодо їх перетворення у сучасні комфортні культурно-комунікативні та інклюзивні простори. З точки зору регіональної приналежності публічних бібліотек щодо реалізації ними концепції «третього місця» кращі практики їх роботи висвітлено в працях І. Бурміс [15], О. Тарлінської [122], К. Тишкевич [125], Н. Харчук [132] та ін.

Аналізу особливостей інтеграції бібліотек у культурне життя та їх перетворення з установ, що зберігають і поширюють інформацію, на сучасні соціальні простори, які забезпечують доступ до інформації, проводять культурні акції, реалізують бібліотерапевтичні практики й створюють інтерактивні формати спілкування з громадою, присвячено статтю В. Паламаренка [86]. Автор наголошує на тому, що «сучасні українські бібліотеки виконують функції не лише елементів інформаційної інфраструктури, а й соціокультурних центрів, особливо в умовах воєнних дій і масової міграції» [86, с. 16]. Науковець висвітлює умови об'єднання бібліотек і будинків культури в центри культури та дозвілля, і вважає, що це є «оптимальною моделлю створення багатофункціональних культурних просторів й одночасного реформування бібліотечної системи» [86, с. 16]. В. Паламаренко зауважує, що бібліотеки як інноваційні освітні та культурні центри «демонструють високу адаптивність до умов воєнного часу, успішно поєднуючи традиційні функції з використанням інноваційних технологій» [86, с. 16].

Розгляду концепції «третього місця» Р. Ольденбурга в контексті імплементації її сучасними музеями присвячено статтю М. Зубара [42]. Автор пропонує власне визначення «третього місця» та оцінює його роль у творенні та зміцненні соціального капіталу, а також наводить приклади реалізації просторих рішень сучасними наративними польськими музеями, які функціонують як «третє місце» за тими ознаками, що сформовані в теорії Р. Ольденбурга.

Досвід проведення різноманітних культурно-дозвілєвих заходів публічними бібліотеками різних регіонів України, які сприятимуть функціонуванню цих бібліотечних установ як «третіх місць», висвітлено в публікаціях В. Ільницького [44], О. Кузьменко та В. Загуменної [55-57], В. Паламаренко [86], Т. Сидоренко [116], С. Скляр [117], О. Шмаюн [142], та ін. Аналізуючи сучасні тенденції перебудови публічними бібліотеками змісту та форматів соціокультурної діяльності, О. Кузьменко та В. Загуменна підкреслюють, що «відвідувачі бібліотек сьогодні хочуть бачити не тільки нові книги, журнали, сучасну техніку, а й затишний, комфортний, відкритий інформаційний простір, в якому приємно знаходитися, почувати себе зручно і затишно.... Публічний простір дає можливість акумулювати в собі різні види діяльності, поєднувати реальне і віртуальне, фізичне та інтелектуальне, стабільність і спонтанність, комунікативні аспекти і усамітнення» [55, с. 26]. Варто підтримати думку науковців про те, що «в умовах обмежених можливостей для придбання книг, інших носіїв інформації бібліотеки стають єдиним джерелом доступу для малозабезпечених категорій громадян, відкривають можливість задоволення наукових та освітніх інтересів, професійних потреб, культурного дозвілля» [55, с. 26]. Така важлива соціальна місія бібліотек має привернути увагу держави щодо забезпечення гідного фінансування матеріально-технічної бази та оплати праці бібліотекарів, фахівців яких стає універсальним та міжгалузевим.

Про важливість формування системи комунікативних, креативних та людиноцентричних компетентностей у фахівців, які реалізують концепцію бібліотеки як «третього місця» наполягає Т. Вилегжаніна. На думку дослідниці, саме якість надання комунікативних послуг характеризує бібліотеку як соціальну установу, де взаємодія бібліотекаря і користувача здійснюється за допомогою надання бездокументних послуг: бесіда, дискусія, консультація. «Споживча вартість комунікативної послуги визначається не тільки якістю і кількістю залучених до неї ресурсів, але й особистими професійними якостями бібліотечних фахівців» [17, с. 5]. Авторка доводить, що висока культура

обслуговування, відчуття споживачем комфорту, доброзичливість і увага з боку працівників бібліотек – це визначна характеристика «третього місця» як альтернативного та інтелектуального майданчику для навчання, творчості, дозвілля і спілкування [17]. Варто відзначити також корисність практичних рекомендацій обласних універсальних наукових бібліотек України як методичних центрів для публічних бібліотек регіону, які розкривають колегам особливості та формати розбудови сучасних бібліотечних просторів як «третіх місць», їх потужний потенціал для підвищення якості обслуговування користувачів та формування позитивного іміджу бібліотек [84, с. 9].

Вплив запровадження в Україні воєнного стану внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію нашої суверенної держави як об'єктивний чинник трансформації соціокультурної діяльності бібліотек висвітлений в працях О. Клименко та О. Сокур [48], М. Макарової [63], В. Мамедової [65], Т. Новальської, Ю. Горбаня, Н. Бачинської, Г. Пристай [79], Ю. Новальської [80], О. Папіної [87], А. Ржеуського та Н. Кунанець [102], М. Сахарової та Я. Хіміч [113], О. Сербіна та Т. Ярошенко [114], С. Сердюк та С. Герасимової [115] та ін. Така велика кількість публікацій свідчить про прискорення диверсифікації функцій українських бібліотек, які швидко адаптувалися до вимог часу і облаштували в бібліотеках центри психологічної підтримки для постраждалих від військових дій, волонтерські пункти та пункти незламності, осередки медіаграмотності та боротьби з ворожою пропагандою, місця для громадської взаємодії, служби соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, осередки для публічних зустрічей та реалізації творчих проєктів. Висвітлення досвіду роботи публічних бібліотек з різних регіонів України ілюструє різноплановість та багатофункціональність їх соціокультурної діяльності, раціональні приклади зонування фізичного простору для навчання, неформального спілкування, змістовного відпочинку, соціалізації вразливих верств населення.

Корисною для досягнення мети дисертаційного дослідження була стаття М. Макарової [63], присвячена особливостям організаційно-методичної та

патріотично-виховної роботи українських бібліотек з початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Авторка визначає основні чинники та вплив заходів культурно-мистецького спрямування на ціннісні орієнтації українців, вважає бібліотеки «потужним засобом впливу на формування ціннісних орієнтацій українського суспільства» [63, с. 195] та систематизує численні інформаційні джерела, в яких висвітлено соціокультурну діяльність українських бібліотек у найскладніші для держави 2022-2023 роки.

Частково проблематику діяльності українських бібліотек в нових форматах, виникнення яких зумовлено початком повномасштабних воєнних дій на території України висвітлює В. Мамедова [65]. Серед іншого авторка здійснює комплексне дослідження діяльності закладів культури і мистецтв, а також творчих колективів та окремих митців в умовах вимушеної внутрішньої (міжрегіональної) та зовнішньої (міжнародної) релокації, зумовленої російсько-українською війною (з 2014 р.) та відкритим наступом російських військ на територію України (з 24 лютого 2022 р. і донині), а також аналізує діяльність театрів, бібліотек, музичних закладів, музеїв, обласних центрів народної творчості, науково-дослідних та методичних організацій, культурних центрів, заповідників, кіностудій, національних творчих спілок та ін., що працюють в умовах релокації [65, с. 3]. Це джерело цінно тим, що дозволяє визначити особливості просторової організації роботи релокованих бібліотек на фоні інших соціокультурних закладів країни.

Зарубіжний досвід організаційних та технологічних трансформацій бібліотек як «третього місця» висвітлювали в своїх працях як українські фахівці (О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко [136], І. Бурміс [16], І. Кузьменко та В. Загуменна [56], Л. Філіпова [130]), так і їх зарубіжні колеги (Д. Алонсо-Аревало, Р. Флорес Ольгін [150], А. Блек [160], А. Касо Баррето, Р. Мансо Родрігес [155], К. Гарріс [192], М. Корен [173], Р. Мансо Родрігес, Х. Альварес Ледесма [215], К. Мейрік [221], Р. Ольденбург [229], Р. Вайт [261] та ін.).

Найкращі українські приклади теоретичної імплементації та практичної реалізації данської концепції бібліотеки як «третього простору» є посібник для бібліотек [136], виданий в 2020 р. членами президії Української бібліотечної асоціації О. Бояриною, О. Бруй, Л. Луговою, Я. Сошинською, І. Шевченко. Автори зазначили, що розроблена данськими бібліотекознавцями модель чотирьох просторів бібліотеки, була адаптована «для використання у публічних бібліотеках України і буде корисною для бібліотекарів і керівників ОТГ, які прагнуть розбудувати у своїй громаді сучасну клієнтоорієнтовану бібліотеку» [136, с. 7]. Важливо, що посібник пропонує цікаві дизайнерські рішення для облаштування бібліотечного простору різного функціонального призначення, розкриває їх особливості та якісні властивості, які мають залучити до бібліотеки різні категорії користувачів. У посібнику зазначено, що в Данії після реформи місцевого самоврядування і скорочення втричі кількості муніципалітетів на державному рівні було визнано користь публічних бібліотек як «життєздатних установи», оцінено їх роль як компенсаторних установ у реалізації національної стратегії, орієнтованої на суспільний добробут і прогрес, цифровізацію та поширення в громаді інноваційних ініціатив [136, с. 6]. Нині цей практичний посібник активно використовується українськими фахівцями в процесі розроблення проектів концептуальної та просторової трансформації публічних бібліотек.

Данський досвід зонування бібліотечного простору аналізує і В. Загуменна [38], акцентуючи увагу на тих інноваційних підходах до обслуговування користувачів, які можуть бути корисні для впровадження в Україні. Ефективні організаційні та кадрові рішення до розбудови комфортного користувацького простору Публічною інформаційною бібліотекою Франції висвітлює О. Воскобойнікова-Гузєва [23]. О. Клименко та О. Сокур [50] характеризують діяльність бібліотек Великобританії, спрямовану на надання підтримки біженцям з України з 24 лютого 2022 р. Стаття корисна тим, що розкриває інноваційні бібліотечні практики, які сприяють скорішій адаптації українців за кордоном і пов'язані з напрацюваннями європейських публічних

бібліотек як «простору турботи». Особливості розгортання волонтерської діяльності в бібліотеках аналізує О. Білик [11], виявляючи відмінності зарубіжного досвіду та локальних українських практик.

Важливого значення реалізації концепції «бібліотека – третє місце» надає польська бібліотекознавця М. Войцеховська, яка аналізує її впровадження з точки зору підвищення якості надання інформаційних послуг на основі імплементації стандартів ISO, TQM, принципів орієнтації на клієнта, застосуванням інформаційних технологій та нових методів управління змінами в діяльності бібліотек [18]. Водночас М. Войцеховська та М. Орзол розглядають креативні простори в бібліотеках на прикладі мейкерспейсу, як різновиду творчого середовища. Наголошено на креативній, освітній та інклюзивній функціях мейкерспейсу, які реалізуються з урахуванням потреб користувачів [263]. Польський досвід реалізації креативних просторів в публічних бібліотеках висвітлювала також А. Кошовська [208].

Проблематика публікацій зарубіжних бібліотекознавців спрямована на розгляд багатьох аспектів розбудови публічної бібліотеки як «третього місця». Найбільша їх частка присвячена необхідності посилення їх функцій як громадського простору в часи фінансової кризи, оскільки публічна бібліотека залишилася останнім безкоштовним закладом, який надає користувачам вільний доступ до інтернету, комфортні робочі місця для індивідуальної та колективної праці в умовах постійного підвищення оренди офісних приміщень для малого бізнесу. Важливим є також розвиток функцій бібліотеки як каталізатора взаємодії сучасної людини та суспільства, інструмента подолання цифрової та мовної ізоляції. В багатьох європейських бібліотеках працюють курси, на яких мігранти можуть вивчати мову з волонтерами, краще інтегруватися в суспільну інфраструктуру громади, засвоїти принципи демократії та соціальної інклюзії. Так, про можливості та ресурси публічних бібліотек як інститутів демократії, що кваліфіковано підвищують політичну грамотність громадян, пишуть: В. Бігделі, І. Нга [159], Дж. Бушман [161],

М. Карідад, Ф. Гарсія, С. Мартінес, А. Моралес [166], М. Ер'яман [182], Р. Скотт [246], Р. Сефулла, Т. Хар'яні [247], М. Торстенссон [256] та ін.

Особливості розвитку публічних бібліотек як стартапів для економічної стійкості, підвищення якості життя громад та зміцнення соціальної ідентичності їх членів розкривають такі бібліотекознавці як Л. ДжефFRE, Ч. Брекен, Г. Цзянь, М. Кейсі [203], Н. Кім, Д. Лім, Л. Монзані [207], В. Вітарія [260] та ін. Цей досвід є корисним і для запровадження його на теренах України.

Окремий потужний потік зарубіжних публікації присвячений висвітленню організаційних засад роботи різних видів бібліотечних просторів. Так, мейкерспейсам як інструменту формування творчих інновацій користувачів публічних бібліотек присвячені праці іспанського бібліотекознавця Дж. Алонсо-Аревало [148, 149]. Типові особливості функціонування мейкерспейсів, хакерспейсів, техшопів і фаблабів в структурі публічних бібліотек розкриває Дж. Кавальканті [168], а специфічні властивості коворкінгу 3.0 та вимоги до організації його ефективної роботи з користувачами бібліотек висвітлює Г. Дезідеріо [177]. Ідею створення бібліотечних хабів як інструментів креативної економіки розвивають С. Бандініеллі та А. Гандіні [154]. Праці Ф. Чінг [171] та Д. Гірсберг [187] присвячені аналізу цікавих архітектурних рішень щодо розбудови структури бібліотечних будівель як «третього місця». Можливості та перспективи застосування технологій штучного інтелекту в бібліотечних послугах, які зможуть привернути увагу користувачів, розкривають автори С. Барша, С. Мунші [156], Дж. Поттер, Дж. Макдугалл [235].

Ознайомлення з працями зарубіжних бібліотекознавців дозволяє стверджувати, що європейські та американські бібліотеки накопичили значний досвід розбудови публічних бібліотек як «третіх місць», збагачуючи його новими форматами взаємодії з користувачами. Узагальнення цього досвіду дозволяє визначити періодизацію виникнення основних організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця»: перший етап: «Бібліотека-медіатека» (1980-ті рр.), яку вперше запровадили французькі

бібліотекознавці як відповідь на прискорення процесів медіатизації комунікаційного простору, виникнення та стрімке поширення CD-ROM як новітніх, більш ємних та компактних носіїв мультимедійної інформації. Від цієї концепції народилася ідея бібліотеки як універсального комунікаційного простору, який охоплює всі види носіїв інформації – від друкованих до електронних та здатна обслуговувати користувачів навіть на відстані – дистанційно.

Другий етап розвитку концепції бібліотеки як «третього місця» розпочинається з 1989 р., коли американський соціолог Р. Ольденбург в книзі «Велике третє місце» [230] зробив наголос не на носіях інформації, які створюють бібліотечний фонд, а на необхідності доступного, зручного, неформального та відкритого для всіх категорій населення фізичного місця зустрічі та спілкування людей. Цінність такого місця була особливо актуальною під час різкого зниження публічної доступності таких просторів у США в 1980-х рр. внаслідок економічної кризи. Р. Ольденбург підкреслював, що традиційні місця спілкування громадян, такі як кафе, кав'ярні, громадські центри, салони краси, універсальні магазини, бари, місця відпочинку ставали все менш доступними членам громади, тому що надавали платні послуги.

Третій період розвитку концепції бібліотеки як «третього місця» розпочинається з 2010 р., коли данські науковці Дорте Скот-Хансен, Каспер Хвенегаард Расмуссен та Генрік Йохумсен обґрунтували модель «Чотири простори бібліотеки», що визначає бібліотеку як місце навчання, отримання досвіду, соціальних зустрічей та проведення подій, зробивши акцент на бібліотеці як інтегрованому громадському центрі знань, культури та послуг [136]. В Україні найпоширенішою є саме ця модель розбудови публічної бібліотеки як третього місця, що являє собою багатофункціональний соціокультурний хаб – неформальне місце для спілкування, залучення громади до читання, навчання, творчості та взаємодії.

Таким чином, огляд літератури з теми дисертаційного дослідження дозволяє стверджувати про значний науковий інтерес українських

бібліотекознавців до моделей трансформації публічних бібліотек як «третього місця», адаптації зарубіжних концепцій та накопиченого практичного досвіду до державних стратегій та реалій розвитку сучасної України. Попри велику кількість публікацій з теми дослідження варто констатувати їх фрагментарність та відсутність ґрунтовної праці, присвяченої комплексному вивченню означеної проблеми, що є додатковим свідченням актуальності цієї дисертаційної розвідки.

Джерельну базу дослідження складають:

I) нормативно-правові документи та законодавчі акти:

- Закон України «Про інформацію» (1992 р.), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про культуру» (2011 р.), «Про цифровий контент та цифрові послуги» (2023) та ін.;
- Указ Президента України: «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» (2021 р.);
- постанова та розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (1992 р.), «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»» (2016 р.);
- Закон про систему послуг публічних бібліотек «Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen» (Wsob) (2015 р., Нідерланди);
- проєкт майбутніх перспектив роботи бібліотек в Нідерландах до 2025 р. «Bibliotheek van de toekomst: knooppunt voor kennis, contact en cultuur» («Бібліотека і майбутнє: центральне місце для знань, контактів і культури»);

II) *контент сайтів українських бібліотек:*

- Волинська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки (<http://ounb.lutsk.ua/>), Луганська обласна універсальна наукова бібліотека (<https://www.library.lg.ua/uk>), Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І.П. Котляревського (<https://library.pl.ua/>), Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського

(<https://biblioteka.od.ua/>), Центральна районна бібліотека імені Г.І.Сковороди Солом'янського району (м. Київ) (<https://skovoroda-library.sitepulse.com.ua/>), Центральна міська бібліотека імені Лесі Українки м. Львова (<https://lmb.lviv.ua/libraries>), Центральна міська бібліотека імені Василя Земляка комунального закладу «Міські публічні бібліотеки» Житомирської міської ради (<https://littera.zt.ua/>), Центральна бібліотека ЦБС Слобідського району м. Харкова (<http://biblioteka-turgeneva.edu.kh.ua/>) та ін.;

III) офіційні аккаунти бібліотек в соціальних мережах:

– «Бібліотека - Третє Місце» Центральної міської бібліотеки ім. Василя Земляка комунального закладу «Міські публічні бібліотеки» Житомирської міської ради (м. Житомир) (https://www.facebook.com/biblioteka3m/?locale=uk_UA), «Центральна міська бібліотека ім. Василя Земляка» (м. Житомир) (https://www.facebook.com/groups/644372162886004/?locale=uk_UA), «Бібліотека імені Івана Франка. Київ. Поділ» Подільського району м. Києва (https://www.facebook.com/publichniivanafranka/?locale=uk_UA), «Бібліохаб Дніпро» (<https://www.facebook.com/BiblioHubDnipro>), «Центральна міська бібліотека ім. Костя Солухи м. Кам'янця-Подільського» (<https://www.facebook.com/KPCMB#>), «Бібліотека імені Павла Тичини Дніпровського району міста Києва» (<https://www.facebook.com/biblioteka.pavla.tychyny/>) та ін.;

IV) контент сайтів закордонних бібліотек:

– Амстердамська публічна бібліотека (ОВА, Нідерланди), Публічна бібліотека в Делфті (DOK Delft, Нідерланди), Mentor Public Library, публічна бібліотека Сан-Хосе (США), публічна бібліотека м. Орхус (Данія), публічна бібліотека Скандинавії Dokk1, Бірмінгемська публічна бібліотека (Велика Британія), Бібліотека округу Кінг (KCLS, США), Публічна бібліотека Сіетла (SPL) (штат Вашингтон, США), Публічна бібліотека Клівленда (США), Бібліотека Hjørring Central Library в Данії, медіатека Ангулем («Angoulême», Франція), медіатека Le Puzzle Thionville (Тьонвіль, Франція), бібліотека Rolex

Learning Center Lausanne (Швейцарія), Публічна бібліотека Ескондідо (США), Муніципальна бібліотека Ла-Коруни (Bibliotecas Municipales de A Coruña, Іспанія), Муніципальна публічна бібліотека Сан-Жоан-д'Алакант (Іспанія) та ін.;

V) *матеріали, розміщені на сайтах організацій, установ, агенцій, об'єднань:*

- Українська бібліотечна асоціація (<https://ula.org.ua/>);
- Український культурний фонд (<https://ucf.in.ua/>);
- Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) (<https://www.ifla.org/>);
- Рада бібліотечної співпраці (LCC) (Bibliotheeknetwerk.nl.);
- Американська асоціація бібліотекарів (ALA) (<https://www.ala.org/>).

VI. *Матеріали з фахових наукових видань:* «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія»; «Вісник Книжкової палати»; «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук».

VI. *Матеріали наукових та науково-практичних конференцій.*

VII. *Матеріали з офіційних та новинних вебсайтів:*

- Міністерство культури України (<https://mincult.gov.ua/>);
- Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/>);

VIII. *Матеріалами дослідження стали сучасні бібліотечні простори України:*

- Перша Львівська Медіатека Центральної міської бібліотеки імені Лесі Українки (м. Львів);
- Центральна районна бібліотека ім. П. Г. Тичини Централізованої бібліотечної системи Дніпровського району (м. Київ);
- Бібліохаб Хмельницької центральної публічної бібліотеки (м. Хмельницький);
- Центральна районна бібліотека Централізованої бібліотечної системи “Свічадо” Святошинського району (м. Київ);

- «BIBLIO HUB» для людей з вадами зору у приміщенні Центральної районної бібліотеки ім. П. Г. Тичини Дніпровського району (м.Київ);
- сучасний мультимедійний простір в Хмельницькій центральній публічній бібліотеці (м. Хмельницький);
- Бібліохаб «Під Високим замком» (м. Львів);
- проєкт «Бібліохаб для кожного» (Запорізька інклюзивна бібліотека, м. Запоріжжя);
- бібліохаб на базі Центральної бібліотеки імені Г. Квітки-Основ'яненка Дарницького району (м. Київ);
- коворкінг-центр Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського (м. Одеса);
- «Оціум Бібліотека» на базі бібліотеки ім. Є. Кравченка для юнацтва ЦБС Дніпровського району (м. Київ);
- Школа артмаркетингу, на базі Волинської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки (м. Луцьк);
- онлайн-тренінг «Розвиток спроможності бібліотек-Хабів цифрової освіти» (Українська бібліотечна асоціація);
- онлайн-тренінг «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти» (Українська бібліотечна асоціація);
- Проєкти Української бібліотечної асоціації:
- «Бібліотека – місце сили!»;
- «Розвиток бібліотек як хабів активних громадян» (Growing Active Citizens Hubs);
- проєкт «Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності»;
- «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року»;
- «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги;
- «Дія. Цифрова освіта»;

- Театральна майстерня на базі Центральної міської бібліотеки імені Василя Земляка комунального закладу «Міські публічні бібліотеки» Житомирської міської ради (м. Житомир);
- анімаційний майданчик «Media Kids» на базі Центральної бібліотеки ЦБС Слобідського району (м. Харків);
- мейкерспейс на базі Центральної міської бібліотеки ім. Костя Солухи (м. Кам'янець-Подільський).

Окрім того, матеріалами дослідження стали нові формати діяльності публічних бібліотек України, що відповідають концепції бібліотеки як «третього місця», в тому числі ті, що виникли як відповідь на спроби дестабілізації суверенітету України, нівелювання національної ідентичності українського народу та проросійської культурної політики:

- проєкт «Жива сучасна бібліотека» 2022 р.; «Дорога на Схід»: літературно-музичний фестиваль, «Жива сучасна бібліотека», «Ми єдина родина»: проєкт підвищення громадської активності, «Замінімо мури відчиненими вікнами» (за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини та DVV Internation) (2016 р.); Культурно-просвітницький фестиваль «З країни в Україну» (2017 р.); Проєкт із картування громад «Містки громадської активності», IT Weekend Єдності (2018 р.); (He) віртуальний мітап, Мультимедійний проєкт Розділові, Дослідницька артрезиденція «Аура міста» (2019 р.); Голос жінки має силу, Public Libraries as Active Citizens Hubs, Міжнародний проєкт «Ми – українці. Я і ти» (2020 р.); LOFT, Всеукраїнська акція «Тиха вечірка в навушниках Good Silent Party» (2021 р.); BetOnArt: Ставка на мистецтво (2022 р.) та ін.;
- проєкт «Бюджет участі»;
- проєкти Луганської обласної наукової бібліотеки 2016-2022 рр.: «Підтримка стабілізації громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі», «Дорога на Схід»: літературно-музичний фестиваль, «Жива сучасна бібліотека», Агітпотяг «Труханівська Січ», «Ми єдина родина»: проєкт підвищення громадської активності, «Замінімо мури відчиненими вікнами» (за підтримки

Міністерства закордонних справ Німеччини та DVV Internation) (2016 р.); Культурно-просвітницький фестиваль «З країни в Україну» (2017 р.); Проєкт із картування громад «Містки громадської активності», IT Weekend Єдності (2018 р.); Передплати газету мешканцям АТО, Проєкт ПУЛЬС: «Розробки курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні», «Швидка освітня допомога», (Не) віртуальний мітап, Мультимедійний проєкт Розділові, Дослідницька артрезиденція «Аура міста» (2019 р.); Голос жінки має силу, Public Libraries as Active Citizens Hubs, Міжнародний проєкт «Ми – українці. Я і ти» (2020 р.); LOFT, Всеукраїнська акція «Тиха вечірка в навушниках Good Silent Party» (2021 р.); BetOnArt: Ставка на мистецтво (2022 р.);

– проєкти: «Мандрівний культурний шелтер Луганщини» (реалізується з 2023 р. за підтримки програми «Culture Helps», імplementованою Іншою Освітою за підтримки ЄС);

– «Пересувний цифровий хаб Мандрівної бібліотеки» (за сприянням Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН) у рамках грантової програми з підтримки ініціатив переселенців, що впроваджується ГО «КримSOS»);

– Волонтерська діяльність: бібліотеки Одещини (Пужійківська публічна бібліотека Піщанської територіальної громади Подільського району, Скосарівської публічної бібліотеки відділу освіти, культури, молоді, спорту та туризму Андрієво-Іванівської сільської ради Березівського району, Миколаївська селищна публічна бібліотека, центральна бібліотека КЗ «Публічна бібліотека Татарбунарської міської ради», КУ «Кодимська публічна бібліотека», КЗ «Публічна бібліотека Захарівської селищної ради, Центральна міська бібліотека ім. І. Рядченка, Публічна бібліотека імені Євгена Чикаленка Куяльницької сільської ради та ін.);

– соціокультурний громадський простір «Мистецький» на базі Волинської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки;

– «Бібліохаб» на базі Любомльської публічної бібліотеки (Волинська область);

– Проєкти Центральної районної бібліотеки імені Івана Франка Подільського району (м. Київ): школа комп'ютерної грамотності «Від простого до складного», психологічний тренінг «Ритми відновлення: залишаєм стрес та тривогу» (в рамках програми клубу «Гармонія»), інформаційні відеоцікавинки «Майстри неймовірних напоїв», розмовний клуб української мови «РозМова» та ін.

Проєкти закордонних бібліотек:

- моделі бібліотек: «Крамниці ідей» Idea Stores (Великобританія, 2002 р.);
- модель «Чотирьох просторів» (Данія, 2010 р.);
- моделі публічних бібліотек: «Статус-кво», «Громадська вітальня», «Електронна» бібліотека, «Жива» бібліотека» (Велика Британія та США);
- «Belevnisbibliotheek» (бібліотека досвіду) (Нідерланди);
- колективні робочі простори та мейкерспейси: Fablab, Medialab або Crealab (США);
- робочі програми: багаторічна інвестиційна програма на період 2016-2021 рр. для підтримки місцевих бібліотек «Libraries deliver: ambition for public libraries in England 2016 to 2021» (Великобританія, 2016 р.);
- іспанський проєкт «BiblioLab», розроблений Автономним університетом Барселони та Провінційною радою Барселони;
- проєкт іспанських публічних бібліотек: LibraryYou, Науково-дослідний клуб, TechCentral MakerSpace, LABoratori та ін.

Отже, джерельний масив є широким, проте нерівномірним: помітна насиченість прикладними дослідженнями й брак системних, концептуально орієнтованих праць.

1.2. Методологія і методи дослідження

З метою реалізації мети наукової розвідки та вирішення поставлених в ній завдань дисертантом було використано комплекс загальнонаукових підходів та методів. Застосування евристичних можливостей системного

підходу дозволило визначити базові складові бібліотеки як «третього місця» та взаємозв'язки між ними, з'ясувати її специфічні властивості як важливого елемента громадського простору, суб'єкта реалізації державної інформаційної та культурної політики, інструмента формування соціального капіталу громади та суспільства в цілому.

Перші спроби застосування системного підходу до визначення сутності «третього місця» належать фундатору цієї концепції американському соціологу Р. Ольденбургу, який вперше використав це поняття в праці «Велике гарне місце» («The Great Good Place», 1998 р.) [230]. Як підкреслюється в підзаголовку цієї книги «Кафе, кав'ярні, книгарні, бари, перукарні та інші місця для спілкування в серці громади», це неформальні місця для спілкування, де можна проводити час без зобов'язань між домом як першим місцем та роботою як другим. Автор називає «першим місцем» дім і людей, з якими людина живе. «Друге місце» – це робоче місце, де людина фактично може проводити більшу частину свого життя. Таким чином, третє місце є середовищем життя спільноти та сприяють ширшій, більш творчій взаємодії [224, с. 37], місцем, де «індивід відпочиває або проводить певний час у спілкуванні або неформальній співпраці із громадою, де людина зустрічає знайомих або ж заводить нові знайомства» [124, с. 287]. Іншими словами, «твоє третє місце – це місце, де ти відпочиваєш на публіці, де ти зустрічаєш знайомі обличчя і заводиш нові знайомства» [254, с. 6].

Метою ідеї Р. Ольденбурга була протидія втраті неформальних громадських просторів, прагнення зробити видимими, зміцненими та розвиненими «третє місце», які все ще існують, не лише як зони відпочинку, але й як важливі передумови для демократії.

Р. Ольденбург конкретизує власну теорію «третього місця» за допомогою таких восьми характеристик:

1) нейтральне місце (відвідувачі «третіх місць» майже не зобов'язані бути там. Вони не прив'язані до території фінансово, політично, юридично чи іншим чином і можуть вільно приходити та йти, коли їм заманеться);

2) інклюзивне по відношенню до своїх користувачів («треті місця» не надають значення статусу особи в суспільстві). Соціально-економічний статус не має значення, що дозволяє відчувати спільність серед його мешканців. Немає жодних передумов або вимог, які б перешкождали прийняттю або участі в «третьому місці».

3) розмова є основною діяльністю (грайлива та весела розмова є основним напрямком діяльності в «третіх місцях», хоча це не обов'язково єдина діяльність). Тон розмови зазвичай легковажний і жартівливий; високо цінуються кмітливість і добродушна грайливість;

4) місце відкрите та доступне («треті місця» мають бути відкритими та легкодоступними для тих, хто їх займає). Вони також повинні бути поступливими, тобто задовольняють потреби своїх відвідувачів, і всі відвідувачі відчувають, що їхні потреби задоволені;

5) постійні відвідувачі: на «третіх місцях» є кілька постійних відвідувачів, які допомагають надати простору його тон, а також допомагають задати настрій і особливості території. Постійні відвідувачі «третіх місць» також приваблюють новачків і допомагають новачкам адаптуватися, створюючи гостинну атмосферу;

6) «просте» місце (низький профіль, простота), «треті місця» характерно корисні. Всередині третього місця немає екстравагантності чи грандіозності, і в ньому панує відчуття затишку. Відвідувачі «третього місця» ніколи не поводять себе як сноби, вони сприймають усі категорії людей із різних верств суспільства;

7) «взаємодія» між гостями, тон розмови в «третіх місцях» ніколи не позначений напругою чи ворожістю. Натомість «треті місця» мають неформальну атмосферу, де дотепні розмови та легковажні жарти не лише звичайні, але й високо цінуються;

8) місце має такі якості, як «дім далеко від дому» (відвідувачі «третіх місць» зазвичай відчувають таке ж тепло, володіння та приналежності, як і у

своїх власних домівках). Вони відчують, що частина їх самих укорінена в просторі, і отримують духовне відновлення, проводячи там час [230, с. 62-92].

Запропонована Р. Ольденбургом концепція «третього місця» отримала розвиток у працях багатьох інших сучасних закордонних вчених. Так, на думку Л. Джеффреса та ін., одним із властивостей третього місця, є те, що воно «пропонує полегшення стресу від повсякденних потреб як вдома, так і на роботі. Воно створює відчуття інклюзивності та причетності, пов'язане з участю в громадській діяльності групи, без жорсткості політики чи ексклюзивності членства в клубі чи організації» [203, с. 335]. Узагальнюючи представлені в науковому дискурсі дослідження «третіх місць», можна констатувати, що зазвичай до них відносять: громадські центри, такі як YM/WCA; центри старшого віку; торгові центри, такі як кав'ярні, торгові центри та перукарні; релігійні місця; школи; відпочинок на свіжому повітрі (парки, місцеві вечірки); і різні ЗМІ, такі як Всесвітня павутина та періодичні видання [203, с. 335].

Р. Ольденбург наголошує на тому, що хоча багато «третіх місць», наприклад, таких як громадські парки, є абсолютно безкоштовними, вони зазвичай є комерційними закладами. Однак науковець підкреслює, що мережеві заклади, керовані великими корпораціями, є «менш витривалим» третім місцем, ніж місцеві, незалежні заклади, оскільки вони перенаправляють (грошовий) потік від місцевої громади до віддалених власників [229, с. 8].

Концепція «третього місця» була підхоплена різними малими підприємствами, зокрема як назва для різних місцевих кав'ярень (наприклад, кілька офісних приміщень для коворкінгу взяли цю концепцію за основу свого дизайну інтер'єру), а сам термін зазвичай використовується в науковій літературі в контексті розвитку бізнесу та громадського простору. Варіанти концепції включають «спільноту кав'ярні» та «спільноту вітальні», термін, який був прийнятий кількома організаціями для опису моделі кооперативного «третього простору», який включає комерційні чи некомерційні функції з акцентом на надання вільного простору для соціальної взаємодії.

Інститути, які традиційно виконували деякі функції третього місця, включали спільні місця для дозвілля, такі як боулінг або аркада, конференц-зали, будиночки або соціальні клуби, коли і якщо приміщення були доступні для випадкового використання [242, с. 64].

Політичний географ та урбаніст Е. Соджа розробив теорію «третього простору» у праці «Третій простір: подорожі до Лос-Анджелеса та інших реальних і уявних місць» [249]. Його постмодерністська концепція спирається на теоретичний спадок А. Лефевра, М. Фуко та постколоніальних мислителів Г. Чакраворті Співак, Б. Хукса, Е. Саїда та Х. К. Бхабхи. Концепція «третього простору» Е. Соджа розкриває дуалізм Першого простору та Другого простору і охоплює такі пов'язані поняття, як: місце, розташування, місцевість, ландшафт, середовище, дім, місто, регіон, територія та географія. Намагаючись пояснити репрезентацію стратегії реальних і уявних місць, він пропонує «триалектику просторовості», яка є процесом, динамічною силою, рекомбінаційною та радикально відкритою системою.

Е. Моріссон стверджує, що «третє місце» в економіці знань розвиваються [223, с. 444] і аргументує існування четвертого місця. В економіці знань поява нових соціальних середовищ стирає традиційний поділ між першим місцем (дім), другим місцем (робота/навчання) і третім місцем (громадські простори). Нові соціальні середовища в місті знань можуть поєднувати в собі елементи першого та другого місця (колівінгу); другого та третього місць (коворкінг); і першого і третього місць (комінглінг) [223, с. 445]. Крім того, поєднання елементів першого, другого і третього місць у нових соціальних середовищах передбачає появу нового – четвертого місця.

Оскільки четверте місце працює лише у звичайному режимі проживання, під час карантинних обмежень, зокрема, пов'язаних із COVID-19, нове гібридне місце з'явилося в результаті роботи різних відкритих і закритих типологій інших місць. Іноді це місце працює на фізичній основі, а іноді – віртуально, маючи деякі основні характеристики, необхідні для належної роботи під час спалаху пандемії. Межею цього місця є приєднаний напівприватний або

напівгромадський простір, який можна назвати «карантинним четвертим місцем» або «п'ятим місцем» [143, с. 113].

М. Зубар теж наголошує на трансформації концепції «третього місця»: «Якщо Ольденбург початково описував місця, які не мали великого культурного значення, визначаючи «третє місце» як місце для спілкування, яким може бути навіть перукарня або простий сільський магазин, то представники культурних індустрій задумалися, чому «третім місцем» не може бути бібліотека або музей, доброзичливий і відкритий для відвідувачів» [42, с. 146].

Отже, «третє місце» – це трансформаційні лімінальні простори з кількома перетинами, де знання та дискурси зливаються та виникають із змішування розуміння та досвіду окремих людей.

На думку закордонних дослідників, поняття «третій простір» доцільно використовувати як частину еволюційної семантики, що охоплює метафоричні, віртуальні та фізичні простори, розташовані між більшими інституційними організаціями: домом, школою, роботою та ін. [235, с. 65]. Третій простір є місцем для мислення, роботи, переговорів, гри тощо в контексті цифрових медіа, освіти та культури.

Таким чином, модель бібліотеки в рамках концепції «третього місця» може розглядатися як гнучкий універсальний простір, якісними відмінностями якого від традиційної моделі є: фізична та фінансова доступність, гостинність, гнучкість та адаптивність, нейтральність, доброзичливість, комфортність, демократичність, інклюзивність. Варто підкреслити, що головний акцент в усіх характеристиках «третього місця» робиться на необхідності саме фізичного, а не віртуального простору бібліотеки, в якому реалізуються більшість її соціокультурних функцій. Якщо для інформаційного обслуговування користувачів може бути достатньо й надання бібліотекою дистанційного доступу до глобальних цифрових ресурсів, то для організації спільного дозвілля, залучення громади до колективного навчання чи творчості, її об'єднання для громадських ініціатив та культурних обмінів вкрай необхідним є спеціально

обладнаний та технологічно оснащений всім необхідним багатофункціональний фізичний простір. Цей простір не може повноцінно функціонувати без змістовного наповнення, оскільки всі свої онтологічні та прагматичні функції бібліотека реалізує на основі документно-інформаційних, матеріально-технічних, фінансових та кадрових ресурсів.

Продуктивною спробою застосування системного підходу для з'ясування сутності «гнучкої» бібліотеки є модель, запропонована Т. Гранчак [30]. В цій моделі дослідниця виділяє такі чотири елементи: «бібліотечний простір», «бібліотечний сервіс», «кадровий потенціал» і «клієнтське середовище». При цьому вона підкреслює, що гнучкість бібліотеки «зумовлюється її мережевістю та функціонуванням як відкритої системи, що перебуває у взаємодії з оточуючим середовищем клієнтських потреб» [30, с. 20]. Дуже влучною є думка авторки про те, що «організаційна, кадрова, сервісна гнучкість бібліотеки в перспективі забезпечить її адаптивність до умов динамічних змін і здатність відповідати у своїй діяльності ключовим принципам інформаційного суспільства – повсюдності, повсякчасності, ідентифікації (персоналізації) і залученню» [30, с. 21]. У цій цитаті науковиця демонструє кваліфіковане застосування системного підходу, підкреслюючи, що саме вимоги та властивості зовнішнього середовища визначають вектори трансформації базових складових бібліотеки.

Практика роботи публічних бібліотек як «третього простору» демонструють, що ідея організації в бібліотеці зони коворкінгу – такої моделі організації робочого простору, де представники різних організацій разом реалізують корпоративні проекти, потребує від бібліотеки облаштування цієї зони відповідним обладнанням, 3D-принтерами, графічними планшетами, швидкісним Wi-Fi, доступом до традиційних фондів та електронних баз даних, а також відповідної підготовки персоналу бібліотеки як консультанта, фасілітатора та ІТ-ментора, який готує техніку в коворкінгу. Відкриття при бібліотеці центру медіаграмотності буде потребувати від персоналу бібліотеки

навичок навчання користувачів основам кібергігієни, фактчекінгу та принципам інформаційної екології.

Таким чином, коректне застосування системного підходу дозволяє визначити такі базові складові бібліотеки як «третього місця»: організаційно-функціональну (визначення цілей та завдань функціонування бібліотеки, її структури, джерел фінансування, відділів, зон, технологічних процесів, розподілу обов'язків персоналу); ресурсно-інфраструктурну (будівлі, приміщення, матеріально-технічне та комп'ютерне обладнання, інтернет-комунікації, мобільні меблі, перегородки для гнучкого зонування простору, традиційні та електронні фонди, бази даних та ін.), змістовно-діяльнісну (сукупність продуктів та сервісів бібліотеки, її заходів та зв'язків, івентів та взаємодії з партнерами, яка відбувається всередині простору). Всі ці складові взаємопов'язані прямими та зворотними зв'язками, а також взаємозв'язками із зовнішнім середовищем. Так, під впливом ускладнення завдань і функцій бібліотеки, необхідності розширення та технологічного оснащення її простору для задоволення різноманітних потреб різних категорій користувачів зростають вимоги до формування нових загальних та фахових компетентностей бібліотечного персоналу, який стає мультифункціональним, гнучкішим та адаптивнішим.

Реструктуризація внутрішніх та зовнішніх зв'язків та взаємозалежностей бібліотеки як складної багатофункціональної екосистеми дозволяє визначити чинники, що впливають на трансформацію публічних бібліотек України як «третіх місць». Серед об'єктивних чинників, що сприяють їх інституціоналізації в громадах: пріоритети державної політики в сфері цифрової грамотності, культури та читання, зокрема цілі Стратегії розвитку культури України до 2030 р., операційного плану її реалізації та Стратегії розвитку читання в Україні; державна політика децентралізації, яка дає сильним громадам фінансову автономію та можливості утримувати публічні бібліотеки. Серед чинників, що гальмують трансформацію публічних бібліотек в формат «третього місця»: консерватизм голів ОТГ, більшість з яких не

розуміють потенціалу бібліотеки як мультифункціонального інноваційного центру розвитку соціального капіталу громади; декларативна державна культурна політика, що не гарантує належного фінансування діяльності бібліотек, створює ризики їх закриття під приводом економії бюджету; відсутність чітких державних стандартів та нормативів діяльності бібліотек як «третьох місць»; повномасштабне російське вторгнення на територію незалежної України, яке призвело до постійної загрози руйнування бібліотек, міграції населення з прифронтових територій в більш безпечні західні регіони країни або за кордон, психологічного вигорання користувачів та персоналу бібліотек, який працює в умовах воєнного часу. З іншого боку, велика кількість внутрішньо переміщених осіб, інвалідів, ветеранів, хто постраждав від війни фізично й ментально, загострила потребу в створенні на базі бібліотек «центрів незламності», волонтерства, психологічної допомоги, інклюзивних хабів, що наблизило проактивні публічні бібліотеки України до реального виконання функцій «третього місця» та підняло їх соціальний статус в суспільстві.

Застосування соціокомунікативного підходу до визначення сутнісних ознак бібліотеки як «третього місця» дозволило з'ясувати її якісні відмінності від звичайного формату роботи бібліотеки як комунікаційної установи. В системі «Бібліотека як «третє місце» – «користувач» посилюється принцип людиноцентризму та системної залученості, оскільки головний сенс комунікаційної діяльності бібліотекаря – зробити користувача постійним відвідувачем бібліотеки, продукувати такий рівень сервісу, який би стимулював його до творчості, неформального навчання протягом всього життя, громадської активності і сприяв неодмінному поверненню до гостинного, комфортного та змістовно насиченого бібліотечного простору.

Персонал бібліотеки як «третього місця» має бути постійно зосереджений на інформаційних, освітніх, професійних та соціокультурних потребах своїх користувачів, усвідомлювати їх сутність та можливості задоволення, мотиви звернення до бібліотеки, максимально персоналізувати свої послуги, допомагаючи користувачам у вирішенні важливих життєвих проблем

(отримання освіти, пошук роботи, реалізація творчих та/або бізнес-проектів та ін.). Найважливішими завданнями персоналу бібліотеки як «третього місця» є всебічне сприяння соціалізації та особистісному розвитку членів громади, формування згуртованих спільнот, об'єднаних громадськими активностями та ініціативами, здатних продукувати соціальний капітал.

Варто підкреслити, що критерії ефективності діяльності бібліотеки як третього місця суттєво відрізняються від традиційного формату бібліотечної роботи. Серед таких критеріїв: зниження рівня соціальної та/або цифрової ізоляції населення, рівня стресу в суспільстві, підвищення ступеня довіри користувачів до бібліотеки через зростання у них зацікавленої участі в її заходах, кількість інноваційних проєктів та громадських ініціатив, які втілені в стінах бібліотеки.

Практика роботи сучасних бібліотек свідчить про те, що ускладнення інформаційних та соціокультурних потреб користувачів призводить до суттєвого розширення номенклатури бібліотечних послуг, а простір бібліотеки набуває ознак багатомірності. Так, втілення принципу державної освітньої та культурної політики «навчання упродовж усього життя» сприяло запровадженню в публічних бібліотеках великого асортименту освітніх послуг: безкоштовні мовні курси та клуби; майстер-класи, вебінари та курси цифрової грамотності, хаби цифрової освіти, центри медіаграмотності, дитячі та юнацькі гуртки робототехніки та ін. Швидкий розвиток технологій Інтернету речей та генеративного штучного інтелекту, доповненої реальності призводить до застосування бібліотекарями чат-ботів, віртуальних помічників та асистентів, що в свою чергу залучає до бібліотеки нових користувачів, які із зацікавленням беруть участь у створенні на основі цих технологій нових продуктів та послуг, зважаючи на власні очікування щодо рівня сервісу. Ці тенденції сприяють поширенню в бібліотеках мейкерспейсів – спеціально обладнаних творчих лабораторій, де користувачі можуть спільно використовувати вартісні інноваційні інструменти для навчання, проведення досліджень, роботи над креативними проєктами.

У цьому контексті важливою є думка Т. Гранчак, яка стверджує, що «Бізнес завтрашнього дня може втілити безліч різних форм у рамках однієї структури. В умовах цифровізації і віртуалізації продуктів і послуг бібліотечний простір фізично виходитиме за межі бібліотечної будівлі (бібліотечного приміщення, яке функціонує як внутрішній бібліотечний простір) і включатиме також той сегмент віртуального простору інтернет-середовища, який створюється і контролюється бібліотекою: її інтернет-ресурси, офіційні коментарі на інших інтернет-ресурсах, інтернет-представництва. Крім того, бібліотечний простір включає також і ті локації реального середовища поза бібліотечною будівлею, за допомогою яких бібліотека наближує свої продукти і послуги до користувача (зовнішній бібліотечний простір), – виставкові зали, які використовуються для проведення бібліотечних книжкових виставок, пересувні бібліотеки, бібліобуси, вуличний простір під час проведення флеш-мобів тощо» [30, с. 17].

Ще однією якісною особливістю бібліотеки як «третього місця» є її потужний потенціал стати реальним громадським простором, який «приваблює людей різного віку, соціального статусу, фізичного стану та різного походження для участі в суспільній діяльності або спільних цілях» [210, с. 327]. Крім того, вона також може служити стійкою публічною сферою, надаючи знання та культурне розкриття, сприяючи розвитку освічених та поінформованих громадян, а також пропонуючи простір для публічних дискусій [153, с. 773], що, в свою чергу, відіграє ключову роль в активному досягненні цілей сталого розвитку суспільства.

Застосування пізнавального інструментарію соціокультурного підходу дозволило визначити сутність трансформації бібліотечного простору як центру громади, який консолідує активності та розвиває творчий потенціал її членів та працює як суспільне благо і генератор соціального капіталу громади, посилює її колективну резильєнтність в кризові часи, зміцнює місцеву та національну ідентичність. Соціокомунікативний вектор дослідження посприяв виявленню векторів трансформації сучасної бібліотеки з традиційної книгозбірні на

відкритий майданчик не лише отримання інформації, але й активізації інформаційного обміну та діалогу, утворення своєрідного місця перетину комунікаційних зв'язків, в якому взаємодія користувачів є співтворцем інноваційного потенціалу бібліотечного простору.

Окремим важливим напрямом діяльності бібліотеки як «третього місця» є розкриття творчого потенціалу особистості, створення користувачам умов для реалізації усіх здібностей і талантів. У цьому сенсі варто погодитися з думкою В. Ільницького, який визначає поняття «інформаційно-творча діяльність бібліотек» як «цілеспрямовану та спеціально організовану систему дій і заходів культуротворчої діяльності, метою якої є сприяння вдосконаленню освітнього й естетично-духовного стану користувачів, виявленню та розвитку творчих здібностей людей різних вікових категорій, організації їх змістовного дозвілля та реалізації освітніх заходів з доступу до інформаційних ресурсів та ІТ-технологій шляхом створення відповідного простору для освітньо-консультативної та творчої діяльності» [44, с. 27]. Саме цей напрям культуротворчої діяльності бібліотек сприяв появі «чотирьох просторової моделі» бібліотеки, в структурі якої з'явився простір натхнення.

Згідно з цією моделлю, діяльність бібліотеки спрямована на досягнення таких чотирьох цілей, що підтримують розвиток громадян перед обличчям повсякденних проблем, зміцнюючи їхні знання, навички та креативність:

- досвід;
- участь;
- розширення прав і можливостей;
- інновації.

Для реалізації кожної з цілей бібліотека формує окремі простори:

- простір натхнення, де користувачі бібліотек отримують креативний досвід, надихаючись освітньо-культурними практиками та змістовним дозвіллям через доступ до колекцій мистецтва та культурних заходів;
- простір зустрічей та взаємодії, де є зони для знайомства з іншими людьми, їхніми різноманітними інтересами та цінностями, що сприяє співучасті;

- простір навчання та відкриттів, заснований на розширенні прав і можливостей, в якому всі типи користувачів досліджують безкоштовні та необмежені цифрові або аналогові інформаційні ресурси для зміцнення своїх знань та навичок (самостійне навчання та додаткова освіта);

- творчий простір – місця, де користувачі взаємодіють з іншими для розвитку творчих ідей через семінари з професіоналами в галузі технологій, мистецтва, культури та науки, засновані на участі та інноваціях.

Традиційний підхід, який характеризував транзакційну модель у бібліотеках, де філософія обслуговування полягала в забезпеченні доступу до контенту, інструментів та допомоги користувачам, еволюціонував разом із фізичним та віртуальним середовищем установи, переходячи від транзакційної моделі до реляційних моделей, у яких фізичний простір бібліотеки стає стратегічним ресурсом у наданні послуг.

У зв'язку з цим Королівська школа бібліотечної та інформаційної науки Данії визначає цю нову бібліотечну модель як таку, що складається з чотирьох взаємопов'язаних просторів, які не обов'язково чітко визначені: один для натхнення, один для навчання, один для генерації інновацій та один для публічних івентів. Кожна з цих областей сприятиме доступу до інформації та знань, особистим зустрічам (випадковим чи навмисним), творчому самовираженню, доступу до навчання та технологічних інструментів, а також розвитку навичок публікації та розповсюдження творчих робіт. Це ті елементи, які мають бути інтегровані в цілі функціонування бібліотеки та включені в архітектуру її будівлі, плани розвитку, послуги, програми та варіанти модернізації [204, с. 588]. З іншого боку, розглядаючи креативність як рушійну силу економічного та технологічного розвитку суспільства [251, с. 22], варто зазначити, що бібліотеки вийшли за межі своїх традиційних ролей позичання книг для читання, щоб охопити гнучкі види діяльності або простори, що сприяють креативності, візуалізуючи чотири пріоритетні сфери діяльності в цих установах: створення креативних, інклюзивних та гостинних громадських просторів як фізично, так і цифровому форматі; встановлення зв'язків для

об'єднання різноманітних груп людей та громад для різних соціальних, культурних та економічних цілей; як центр інноваційних технологій, де проходить навчання або експериментують з новими цифровими інструментами, та як інкубатори ідей, спрямовані на неформальне навчання, генерування знань та обмін ідеями.

Автори зазначають, що ця модель пояснює нову роль публічної бібліотеки та служить для її реновації, розробки нової бібліотечної політики, проєктування програм сталого розвитку на основі мультифункціональності. Ця модель вказує на те, що нова бібліотека повинна пропонувати своїм користувачам можливості експериментувати, відкривати, брати участь та творити. Також зазначається, що «чотири простори не слід розглядати як конкретні зони у фізичному сенсі, а радше як можливості, які можна реалізувати як у фізичній, так і в цифровій бібліотеці» [204, с. 590].

На думку Дж. Неварес, сучасне визначення публічної бібліотеки як міського громадського простору для навчання, творчості, отримання знань та обміну досвідом для всіх бажаючих є вагомим активом розвитку суспільства. Здатність публічних бібліотек забезпечувати рівний доступ до ресурсів на основі інклюзії та участі в поширенні інформації є частиною радикальної демократичної партисипативної структури [225, с. 132]. Публічні бібліотеки можуть бути найкращим громадським простором для початку обговорення таких актуальних питань, як підготовка до зміни клімату та адаптація до неї, альтернативи концептуалізаціям людських зв'язків та новим міркуванням про взаємозв'язки між органічною та неорганічною речовиною та між собою на основі відносин солідарності [225, с. 106]. Плани відновлення після впливу екстремального клімату серед інших важливих соціальних міркувань можуть бути частиною агоністичного громадського простору, необхідного для вирішення викликів сучасного міського життя. Публічні бібліотеки можуть відігравати роль каталізатора в організації діалогів, реалізації планів та стратегій для сприяння екологічно, економічно та соціально стійким громадам у складні часи [237, с. 78]. Сталий розвиток бібліотеки, за М. Федорович-

Крушевською, робить акцент на зменшенні негативного впливу на природне середовище, сприянні соціальної справедливості [184, с. 92]. Акцентуючи, що ролі та функції бібліотеки, з одного боку, можна звести «до задоволення соціальних потреб та їх стимулювання» [184, с. 92], дослідниця наголошує на тому, що з «точки зору збору ресурсів та задоволення переважно інформаційних, освітніх та соціальних потреб, бібліотеки виступають творцями та промоутерами певних видів діяльності та способів мислення» [184, с. 92].

Ряд закордонних дослідників, зокрема Е. Мацявічуте [213], Т. Арндт та Е. Шнітцер [152], роблять акцент на тому, що бібліотеки додають цінності суспільству та громадам, допомагаючи створювати рівноправні та інклюзивні спільноти. Бібліотечні послуги для людей з інвалідністю зосереджені на людях з вадами зору та аутизмом, щоб розширити зусилля щодо інклюзивності та подолати виклики щодо забезпечення вільного доступу до колекцій та приміщень для всіх. Загалом, можливості для зростання соціокультурного потенціалу публічних бібліотек навряд чи вичерпані. Публічні бібліотеки зіткнулися з багатьма викликами, і наразі прагнуть продовжувати забезпечувати безкоштовний доступ та платформу для агоністичної діалогічної взаємодії, яка розширює можливості глобальних спільнот.

Однією з найбільш популярних моделей для розгляду теми резильєнтності є модель, розроблена Е. Гротберг [190], в межах якої це поняття можна визначити як здатність людей стикатися з несприятливими та неочікуваними ситуаціями, реагуючи у чітко визначені періоди, адаптуючись, відновлюючись та навчаючись таким чином, щоб вони могли застосовувати превентивну та творчу поведінку, подолати момент ризику. В. Любарець, А. Гриньків та Є. Панюшкін, аналізуючи реформаторський підхід у соціальній сфері України крізь призму принципу резильєнтності, розглядають особливості переходу від патерналістської моделі радянського типу до патерністської системи, впровадження людиноцентричного підходу. Нині науковці визначають резильєнтність як «детермінуючий принцип системного

реформування національної системи соціальних послуг України в умовах збройного конфлікту» [61].

А. Рівера та М. Еспіно, досліджуючи резильєнтність бібліотек як фундаментальний інструмент перед обличчям криз [241], аналізують моделі організаційної резильєнтності – спосіб, який організації обирають для вирішення питання стійкості, пов'язаний з їхніми стилями управління та пріоритетами. Науковці констатують, що в Європі та Сполучених Штатах Америки виділяються чотири основні моделі, проте найчастіше в секторі послуг використовується модель MAR (Модель стійких дій), розроблена Ф. Веліс Монтеро [222]. Для бібліотеки як «третього місця» означена модель працює на перетині різних рівнів:

- аксіологічний рівень. Оскільки цей рівень стосується цінностей, якими керуються організації, важливо, щоб бібліотеки виділяли та робили видимими для всієї спільноти цінності, якими керуються в процесі прийняття рішень, особливо у складні часи.

- епістемологічний рівень. На цьому рівні важливим є поширення в громаді знань про можливості бібліотеки, її матеріально-технічні, інформаційні та людські ресурси.

- онтологічний рівень. Важливо поширювати серед членів громади уявлення про місію бібліотеки, щоб вони могли ідентифікувати себе з нею, формуючи таким чином позитивний образ бібліотеки, яку вони відвідують.

Для цієї моделі людина та її потреби є центром та сенсом діяльності бібліотеки, яка поєднує дві взаємопов'язані сфери:

- внутрішньоособистісна сфера (індивід), де бібліотечна установа повинна сприяти самопізнанню серед своїх членів через визнання навичок, які вони ставлять на службу бібліотеці, та обмежень, які стають завданнями, які потрібно подолати;

- міжособистісна (колективна) сфера, яка визнає динаміку робочих команд, прагне побудувати здорові та тривалі стосунки, де спільні інтереси сприяють співпраці, шанобливому висловленню ідей та розбіжностей, а

керівник команди, будь то координатор чи головний бібліотекар, виступає об'єднуючим елементом. Це стосується вирішального фактору резильєнтної бібліотеки: об'єднані команди краще протистоять змінам, адаптуються та є більш креативними, коли вони володіють цими характеристиками [241].

Оскільки така модель діяльності установи наголошує на турботі, саме з цієї точки зору керівники повинні спостерігати за своїми командами, а працівники – за своїми колегами. Бібліотека в цілому має дотримуватися найкращих практик (в рамках етичних та правових рамок) та сприяти емоційному благополуччю всієї спільноти. Крім того, глибоке розуміння завдань, які вирішує бібліотека, є важливим для полегшення їх реалізації та управління закладом. Так само важливо мати глибоке розуміння якості ресурсів, про які йдеться, щоб полегшити їх використання та управління, сприяючи відчуттю відданості членів громади своїй роботі [241].

Таким чином, теоретичними засадами дисертаційного дослідження є концепція бібліотеки як «третього місця», евристичні можливості системного, соціокомунікативного та соціокультурного підходів, завдяки поєднанню яких визначено сутнісні ознаки та властивості такого типу бібліотек та вектори їх трансформації. Серед цих якісних ознак бібліотека як «третє місце» це:

1) унікальний нейтральний, гнучкий, доступний простір для спілкування та творчої взаємодії, в якому створено комфортну атмосферу для відвідувача як на інформаційному, так і на психологічному рівнях;

2) установа, яка зміщує акцент з суто інформаційного обслуговування користувачів на встановлення стійкої взаємодії з ним щодо задоволення його соціокультурних, освітніх, творчих, комунікаційних потреб;

3) установа, яка функціонує як багатофункціональний громадський простір, сприяючи глобальній тенденції відродження політики місцевого самоврядування та активізації громадських ініціатив.

Досягненню мети та вирішенню поставлених дослідницьких завдань потребувало застосування комплексу загальнонаукових методів: аналізу та синтезу, термінологічного аналізу (для визначення сутності та специфічних

властивостей поняття «бібліотека як третє місце», компаративного аналізу (для порівняння зарубіжних та українських моделей розбудови бібліотек як «третіх місць»), контент-аналізу сайтів українських та зарубіжних публічних бібліотек з метою збору емпіричної бази дослідження; метод концептуального моделювання (для розроблення концептуальної моделі модернізації простору публічної бібліотеки України як «третього місця»).

Висновки до розділу

Актуальні проблеми трансформації функцій та структури публічної бібліотеки як відкритої адаптивної соціокомунікаційної системи суспільства досліджує велике коло українських та зарубіжних бібліотекознавців. Теоретичними засадами для продуктивного дослідження проблем трансформації публічної бібліотеки як «третього місця» є праці К. Бережної, Т. Вилегжаніної, О. Воскобойнікової-Гузевої, Ю. Горбаня, Т. Гранчак, І. Давидової, Л. Кравець, О. Мар'їної, Т. Новальської, Г. Салати та ін.

Огляд праць науковців, що присвячені окремими аспектам дослідження бібліотеки як «третього місця», дозволив виокремити такі основні напрямки розроблення означеної проблематики: особливості різноманітних форматів діяльності бібліотеки як «третього місця» (хабів, коворкінгів, медіатек, мейкерспейсів, бібліотечних театрів та ін.); сучасні тенденції перебудови публічними бібліотеками змісту та форматів соціокультурної діяльності в контексті реалізації ними концепції «третього місця»; диверсифікація функцій та векторів діяльності публічних бібліотек України як реальних «третіх місць» внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію нашої суверенної держави; можливості запровадження в Україні зарубіжного досвіду організаційних та технологічних трансформацій бібліотек як «третього місця».

Теоретичною основою дослідження стала концепція «третього місця» американського соціолога Р. Ольденбурга, викладена у праці «The Great Good

Plase», а також модель «чотирьох просторів» данських науковців Д. Єнсен, К. Сковбакке та С. Касперсена, теорія соціокультурного простору та ревіталізації, теорія клієнтоорієнтованості, концепція «відкритої бібліотеки» та соціокультурної резильєнтності (Е. Гротберг, А. Рівера та М. Еспіно та ін.). Сучасна проблематика публікацій зарубіжних бібліотекознавців присвячена проблемам вдосконалення діяльності бібліотек як «третього місця», зокрема необхідності посилення їх функцій як громадського простору в часи фінансової кризи; розвитку функцій бібліотеки як каталізатора взаємодії сучасної людини та суспільства, інструмента подолання цифрової та мовної ізоляції, засобу розвитку креативної економіки; підвищенню ресурсних можливостей публічних бібліотек як інститутів демократії, що кваліфіковано підвищують політичну грамотність громадян.

Узагальнення праць зарубіжних бібліотекознавців дозволило визначити основні етапи еволюції основних організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця»: перший етап (1980-ті рр.) – французька модель «Бібліотека-медіатека; другий етап (1989-2009 рр.) – американська модель «третього місця» Р. Ольденбурга; третій етап (2010 р. – по цей час) – данська модель «Чотири простори бібліотеки». Ця еволюція демонструє поступовий перехід від фондоцентричності до людиноцентричності бібліотечної діяльності, посилення її потенціалу як громадського простору та каталізатора соціальної взаємодії. В Україні найпоширенішою є чотирьох просторова модель розбудови публічної бібліотеки як «третього місця», що являє собою мультифункціональний соціокультурний хаб – неформальне місце для спілкування, залучення громади до читання, навчання, творчості та конструктивної спільноти.

Застосування методології системного, соціокомунікативного, соціокультурного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів дозволило надати цілісне уявлення про еволюційні трансформації організаційних моделей функціонування публічних бібліотек як «третього місця», векторів диверсифікації їх функцій, багатомірності просторових локацій

та проактивних сервісів. На основі системного підходу визначено основні складові бібліотеки як «третього місця», визначено їх специфічні властивості, які відрізняють цей тип бібліотеки від традиційної: синергія організаційно-функціональної, ресурсно-інфраструктурної та змістовно-діяльнісної складових бібліотеки як «третього місця» створює людиноцентричний, мультифункціональний, багатомірний, адаптивний, відкритий та ергономічний простір як «єдине вікно доступу» до неформального навчання, спілкування, творчості та громадських ініціатив.

Якісними відмінностями бібліотеки як «третього місця» від традиційної моделі є: фізична та фінансова доступність, гостинність, гнучкість та адаптивність, нейтральність, доброзичливість, комфортність, демократичність, інклюзивність, посилення ступеня людиноцентричності та системної залученості, оскільки головний сенс комунікаційної діяльності бібліотекаря – продукувати такий рівень сервісу, який би стимулював користувачів до творчості, неформального навчання протягом всього життя, громадської активності і сприяв неодмінному поверненню до гостинного, комфортного та змістовно насиченого бібліотечного простору. У зв'язку з цим критеріями оцінки ефективності діяльності бібліотеки як «третього місця» є не кількість книговидач, а зниження рівня соціальної та/або цифрової ізоляції населення; рівня стресу та суспільної резильєнтності; підвищення ступеня довіри користувачів до бібліотеки через зростання в них зацікавленої участі в її заходах; кількість інноваційних проєктів та громадських ініціатив, які ініційовані або втілені в стінах бібліотеки.

Коректне застосування методологічного інструментарію дослідження дозволило визначити чинники, що впливають на модернізацію простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця». Серед об'єктивних чинників, що сприяють їх інституціоналізації в громадах: цифровізація глобального комунікаційного простору; пріоритети державної політики в сфері цифрової грамотності, стратегій розвитку культури та читання, сталого розвитку

суспільства; державна політика децентралізації, яка дає сильним громадам фінансову автономію та можливості утримувати публічні бібліотеки. Серед чинників, що гальмують трансформацію публічних бібліотек в формат «третього місця»: консерватизм голів ОТГ, більшість з яких не розуміють потенціалу бібліотеки як мультифункціонального інноваційного центру розвитку соціального капіталу громади; декларативна державна культурна політика, що не гарантує належного фінансування діяльності бібліотек, створює ризики їх закриття під приводом економії бюджету; відсутність чітких державних стандартів та нормативів діяльності бібліотек як «третіх місць»; повномасштабне російське вторгнення на територію незалежної України, яке призвело до постійної загрози руйнування бібліотек, міграції населення з прифронтових територій в більш безпечні західні регіони країни або за кордон, психологічного вигорання користувачів та персоналу бібліотек, який працює в умовах воєнного часу.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

2.1. Концептуальні засади функціонування бібліотеки як «третього місця»

Концепція «третього місця» набула значної популярності в останні роки у зв'язку з дискусіями щодо майбутнього публічних бібліотек, зокрема завдяки представникам Данського агентства з питань бібліотек та медіа, які презентують бачення майбутнього розвитку бібліотек у громадських місцях. Йдеться про необхідність створення неформальних місць для зустрічей та соціальних просторів. Популярність концепції «третього місця» в бібліотечному дискурсі пояснюється тим, що вона виникла одночасно з дискусією про майбутню роль бібліотек та пов'язаним з нею переосмисленням бібліотечних функцій. Більшість бібліотекознавців підкреслюють важливість того, що публічні бібліотеки мають бути «вкорінені в місцевій громаді», тому ідея Р. Ольденбурга щодо необхідності відкритих та неформальних місць зустрічей для місцевої громади і демократичного спілкування в широкому сенсі є продовженням традиційних бібліотечних цінностей.

В перші десятиліття XXI ст. бібліотека дедалі більше підкреслює свій соціальний характер, перетворюючись на центр інформації та культурного оновлення, простір для зустрічей і обміну ідеями, театр або кіноарену, приємну зону відпочинку з подовженим часом до пізнього вечора. Оцифрування інформації та організація її мережевого функціонування, активна співпраця між бібліотеками щодо створення зведених електронних каталогів, онлайн-доступність бібліотечних сервісів для всіх користувачів та економічна стійкість є нині сучасними трендами роботи публічних бібліотек. Ці тренди посилюються гнучкістю, адаптивністю і гібридизацією функціонування

бібліотечного соціального інституту, який успішно поєднує в своїй інфраструктурі фізичні і віртуальні простори.

Фахівці підкреслюють, що в епоху глобального мультикультуралізму бібліотека представляє важливе міське та культурне перехрестя, де ідентичність та різноманітність кожної окремої особистості можуть зустрітися одна з одною та створити нові екзистенціальні перспективи, піднімаючи бібліотеку до статусу привілейованого простору сучасної транснаціональної соціальності [7]. Тут цінність культури, що розуміється як присвоєння знань, часто отриманих індивідуально, поширюється на цінність культури як колективного зростання в тій гіпотезі безперервної освіти, яка протягом тривалого часу характеризувала існування кожного. Таким чином, освітній аспект стає фундаментальним у мінливих соціальних контекстах, а бібліотека бере на себе роль партнера в освітніх ініціативах, що просуваються в мультикультурній сфері. Актуальність навчання протягом життя в епоху всесвітньої павутини (www) сприяє залученню бібліотек в систему неформальної освіти та робить їх чинником соціальної інтеграції та культуротворення.

У сучасному урбаністичному середовищі промоутером соціальної інклюзивності стають хаби (з англійської, як «опора» або «з'єднання»). У бібліотечній практиці хаб ідентифікує себе як простір спільноти команд в реалізації різноманітних проєктів (освітніх, волонтерських, соціокультурних). Формат хабу, організованого в бібліотечному просторі, надає можливість отримати необхідну користувачам інформацію як через матеріальний вміст, що пропонує бібліотека (книги, періодичні видання, каталоги, відео, музика), так і доступний нематеріальний контент: не тільки безкоштовний Wi-Fi, але, перш за все, через системну організацію та просування знань. Нарешті, існує можливість зустрітися в бібліотеці з людьми зі схожими чи однаковими інтересами, щоб активізувати обмін ідеями чи майбутню професійну співпрацю, як це вже відбувається в коворкінгах. Така диверсифікація функцій публічних бібліотек створює перспективи для її інституціоналізації в громаді як «третього

місця», що задовольняє найрізноманітніші інформаційні та соціокультурні потреби населення.

Слід зазначити, що з останніх десятиліть минулого століття постфордистський ринок праці охарактеризував глибоку мутацію. Інформація та швидкість доступу до неї стали основним товаром сучасного «інформаційного капіталізму» [180, с. 198]. Їх також називають економікою, де знання все більше впроваджуються у виробничі процеси, переважно нематеріальні та послуги, завдяки підтримці інформаційних технологій [167, с. 238]. З іншого боку, змінилося й саме поняття роботи. Представляючи постмодерністський стан, філософ Жан-Франсуа Ліотар передбачив: «Знання є і буде вироблятися, щоб бути проданим, воно є і буде споживатися, щоб бути оціненим у новому виробництві: в обох випадках, мета – обмін» [212, с. 12]. Однак згодом, на думку соціолога Ульріха Бека, знання слід визнати великим джерелом багатства в суспільстві, в якому ми живемо [157, с. 58]. З цієї точки зору знання (науково-технічні ноу-хау) стали фактичним інструментом виробництва в постіндустріальному суспільстві, а концептуальні працівники, які володіють знаннями та вміють їх продуктивно використовувати, є справжніми протагоністами світу праці. Якщо соціолог Д. Белл [158] був першим, хто оцінив соціальне, ще до економічного значення переходу від виробничої реальності до реальності, що базується на виробництві послуг, то П. Друкер, основоположник сучасного менеджменту, зосередився на творчості професіоналів, менеджерів і техніків, щоб зрозуміти наслідки, які є основою сучасної організації праці [180, с. 198].

Інформація змінює сприйняття індивідами реальності, а також їхні повсякденні дії, що збільшує авторитет інформаційних працівників в суспільстві. Крім того, спосіб їх роботи та відносини, які вони встановлюють між простором і часом, суттєво ускладнилися. Працівник, відданий дослідженням та інноваціям, уміло рухається в переповненому просторі даних, але також повинен мати можливість постійно бути в курсі подій, оскільки інформація швидко змінюється та зникає. У розвинутих країнах ці

інтелектуальні оператори або менеджери знань, згідно з відомим визначенням П. Друкера, зараз досягли великої кількості і працюють в сферах послуг, мистецтва, науки та промисловості: вони «виробляють знання, використовуючи знання, збільшуючи його соціальну цінність (пропозиція послуги), його економічну цінність (створення доходу та багатства) та його внутрішню дифузійну цінність (яка не може бути присвоєна, оскільки вона не є товаром)» [180, с. 198].

Порівняно з іншими громадськими місцями, які характеризуються, перш за все, великою кількістю людей, бібліотеки пропонують безсумнівну якісну перевагу: затишне інтелектуальне середовище, в якому вони разом з музеями представляють культурне місце «*rag excellence*», сприяючи сталому культурному обміну поколінь. Оскільки бібліотеки є зосередженням інтелектуальних і соціокультурних цінностей, вони пропонують свій простір працівникам інформаційних технологій як творчі фабрики досконалості. Деякі вже пропонують користувачам інструменти (наприклад, 3D-принтери чи інші технології) для розвитку своїх ідей. Проте, перш за все, вони представляють себе як багатоцільові спільноти, які організовують заходи та програми, щоб залучити якомога більше людей до освіти, спільної творчості та співпраці.

Таким чином, бібліотеки можуть бути гостинним безкоштовним і більш стимулюючим робочим місцем, хоч і тимчасовим, а також місцем для обговорення: фізична близькість між людьми сприяє кращій взаємодії та підвищує продуктивність засвоєння знань [145, с. 63]. Тому модернізація бібліотечних приміщень має передбачати до вже існуючих конференц-залів, створення окремих просторів для зустрічей, групової роботи, більш приватних зон для індивідуальної роботи та креативних студій.

Соціальна цінність бібліотеки як культурного та консолідуючого центру громади набуває ще більшого значення, коли її розглядають у зв'язку зі складними внутрішньополітичними подіями, викликаними російською агресією. Бібліотеки можуть служити місцем, де збираються люди різного соціального статусу та різних національностей, щоб дізнатися про культуру одне одного,

поділитися життєвим досвідом і досягти взаєморозуміння. Вони можуть запропонувати програми, події та ресурси, які відзначають різноманітну культурну спадщину різних спільнот, такі як мовні курси, виставки живопису, книжкові клуби та дискусійні групи. Надаючи доступ до інформації та ресурсів про інші культури, вони можуть допомогти боротися з упередженнями та стереотипами. Крім того, бібліотеки можуть підтримувати мігрантів і біженців, надаючи їм безкоштовний доступ до юридичних і соціальних послуг, мовних курсів і можливостей самоосвіти й професійної перепідготовки. Вони також можуть співпрацювати з громадськими організаціями, школами та іншими установами для створення мережі підтримки для мігрантів і біженців. Завдяки силі знань і культури бібліотеки можуть відігравати вирішальну роль у сприянні розумінню та співчуттю між різними культурами та сприянні інтеграції. На думку Р. Донкіна, бібліотеки можуть виконати таке завдання: «Публічні бібліотеки [...] все більше стають центрами навчання з комп'ютерними курсами та мережами Wi-Fi. Чому б не зробити ще один крок і не зробити їх неформальними центрами роботи? Або, можливо, вони вже є. Британська бібліотека, Національна бібліотека Великої Британії створили найбільшу зону Wi-Fi у країні, щоб заохочувати саме таке поєднання роботи, читання та соціальної взаємодії. [...] Але якщо такі інституції мають поширитися в кожному міському центрі, навіть у найменшому, їхні пропозиції мають бути офіційно визнані. Можливо, нам потрібно переглянути концепцію бібліотеки [...], такий центр, який я маю на увазі, – це щось більше, ніж перехрестя знань: у ньому мають працювати експерти з інформаційних технологій, бібліотечної справи, досліджень і навчання, які можуть допомогти користувачам опановувати нові навички. В ідеалі це має бути державна служба, яка, як і сьогоденні бібліотеки, керується системою контрольованого доступу: люди повинні мати доступ до цих центрів і, за бажанням, створити там свій офіс на цей конкретний день» [179, с. 109].

Отже, Р. Донкін пропонує розглядати роль публічних бібліотек та їхній потенціал як центрів навчання та коворкінгів, а також ставить питання про

соціальну та інклюзивну роль сучасних бібліотек у контексті трансформацій ринку праці. У цій ширшій перспективі бібліотека як місце *par excellence* знань [252, с. 289] стає «*riazza*», тобто відкритим простором для зустрічей громади і, водночас, каналом соціальної комунікації, що здатний активізувати співпрацю та сприяти культурній, освітній, соціальній та підприємницькій діяльності.

Порівняно з іншими публічними просторами сучасні бібліотеки можуть бути носіями додаткової вартості: у місті вони розглядаються як місця інклюзивних можливостей для організації міжособистісного і міжкультурного діалогу між залученими учасниками. У певному сенсі бібліотеки також є притулком від хаотичного та бурхливого зовнішнього світу, через який можна повернути власне минуле та уявити майбутнє. У той же час, це місця, які можуть розвивати міжкультурний перехід, стимулювати нові способи роботи та відроджувати екзистенційні перспективи для будь-кого, хто пересувається по всьому світу. Таким чином, саме завдяки таким стимулам можна повернути публічні бібліотеки до ідеї «третього місця», як це було передбачено соціологом Р. Ольденбургом у 1990-ті рр. [230]: середовище, яке стає центром взаємодії громади та зміцнення стосунків між людьми.

Реалізація концепції бібліотеки як «третього місця» сприяє розвитку громадської активності та культурного обміну на певній території, покращує можливості швидкої адаптації населення до конкретних соціальних, культурних та інституційних контекстів. Такі бібліотеки функціонують як місця співпраці та відпочинку, об'єднуючи своїх користувачів навколо культурних та громадських проєктів. Бібліотеки сприяють реальній демократизації культури, пропонуючи широкий спектр соціокультурної підтримки та послуг. Як простір для відпочинку, навчання та дозвілля, вони надають користувачеві можливості отримати новий досвід [248, с. 58]. Отже, на сучасному етапі відбувається переосмислення ролі бібліотеки, диверсифікація її функцій та моделей трансформації. Бібліотеки все частіше змінюють свої класичні назви, наприклад, Концептуальний бібліотечний центр (Library

Concept Centre»), Діскавері центр (Discovery Centre), Магазин ідей (Idea Stores) та ін.

Концепція «бібліотеки як третього місця», яка все ще не дуже поширена в Україні, втілює флагманську модель у Сполучених Штатах Америки та вдало матеріалізується в європейських закладах культури, зокрема у Великобританії, Нідерландах та багатьох країнах Північної Європи (наприклад, «Червона нитка», центральна бібліотека міста Йьоррінг у Данії).

Варто зазначити, що концепція публічної бібліотеки, що розуміється як місцева служба, а не лише бібліотечний комплекс, почала розвиватися в англосаксонських країнах в середині XIX ст. У тогочасній Європі існувало багато бібліотек, відкритих для публіки, проте вони не були державними закладами в сучасному розумінні, а великі державні бібліотеки були призначені переважно для науковців [240, с. 47]. Публічні бібліотеки англосаксонського типу не народилися як форма відновлення церковних бібліотечних комплексів на благо нації (як, наприклад, у Франції, під час Французької революції), а також не сприймалися як установи, присвячені збереженню документів для захисту історичної пам'яті. Подібні приклади можна знайти в Італії після об'єднання, наприклад, у випадку державних публічних бібліотек [258, с. 235]. Із самого початку англосаксонська публічна бібліотека мала на меті «надання послуг читання, які, у свою чергу, належать до ширших засобів соціальної комунікації і які поступово визначатимуть її функції залежно від конкретних обставин і запитів» [258, с. 236]. Щодо походження установи, на думку В. Каріні Дайнотті, публічна бібліотека виникла у Сполучених Штатах Америки, а модель згодом була перенесена по всьому світу [166, с. 35]. Ця теза була пізніше переглянута П. Траньелло [258, с. 234], який стверджує, що інституційний генезис відбувся майже одночасно у Великобританії та США, оскільки обидві країни спочатку найбільше постраждали від наслідків промислової революції. При цьому дослідники поділяють думку про те, що ідея бібліотеки як установи, відкритої для всіх громадян за умов рівності, походить від принципів Французької революції, обмежених визнанням теоретичного

права, тоді як ці прагнення знайшли реальну основу лише в потребах побудови нового індустріального суспільства, «що сколихнулося драматичними контрастами, прагнучи завоювання прав, не ідеальних, а реальних: і завоювання зумовлене досягненням вищого рівня цивілізації та культури, чудовим інструментом якого бібліотека незабаром виявляється» [176, с. 12].

На початку ХХІ ст. тема соціальної інтеграції в англосаксонських бібліотечних організаціях тісно пов'язана з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, що розглядаються як можливість перемістити публічну бібліотеку «в центр публічної сфери інформації» [257, с. 151]. Перехід способу доступу до інформації з друкованих джерел на онлайн зумовив суттєві трансформації в діяльності публічних бібліотек, що торкнулося не лише оцифрування фондів та послуг прокату електронних книг.

Замість того, щоб бути переважно інформаційною установою, публічні бібліотеки зосередили увагу на перетворенні на центри об'єднання громади, переосмислюючи себе як простір, що активно взаємодіє з громадянами та іншими місцевими організаціями через нові програми, заходи та партнерства.

Сутність поняття «третє місце», введене до наукового обігу на початку 1980-х рр. Р. Ольденбургом, почесним професором міської соціології Університету Пенсаколи у Флориді, суттєво відрізняється від поняття «першого місця» (дому), і «другого місця» (роботи). Воно розуміється як додатковий простір, присвячений соціальному життю громади, і стосується місць, де люди можуть зустрічатися, збиратися та неформально спілкуватися. Р. Ольденбург наполягає на необхідності для громади третього місця та шкодує про його занепад наприкінці Другої світової війни: з розвитком американських «автомобільних передмість», розгалужених передмість без реального епіцентру, де щоденне використання автомобіля визначає життя та відстані людей один від одного [230, с. 208]. Ці нові міські конфігурації знищили старі соціальні ритуали, які колись відбувалися в церкві, на ринку чи в місцевих магазинах. Індивідуалізація стилю життя призвела до розмивання соціальних зв'язків. У своїй роботі «Чудове гарне місце: кафе, кав'ярні, книжкові магазини, бари,

перукарні та інші місця відпочинку в центрі спільноти» («*The Great Good Place : Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*») [230] соціолог розглядає різновиди «третіх місць» (старі італійські площі, німецькі пивні, англійські паби, парки тощо) і виокремлює з них кафе з його найбільш досконалим виразом. Підхід Р. Ольденбурга подібний до підходу Чиказької школи соціології, представники якої розуміють місто як соціальну лабораторію та досліджують взаємозв'язки між просторовими розташуваннями та соціальними явищами, між містом і суспільством.

Таким чином, «третє місце» – це нейтральний простір, який сприятиме неформальному обміну між усіма членами спільноти, надаючи можливості для зустрічей, відмінних від тих, які можливі в приватній чи професійній сферах. Ці простори діють як соціальний хаб, де люди позиціонують себе на рівних. Спілкування та обмін приємними моментами життя з іншими є головною привабливістю цих місць. Відповідно до цих практик, атмосфера третього місця загалом радісна та жвава, позначена цікавістю, відкритістю та повагою до інших. Важливою характеристикою є доступність: розширення графіку роботи та вдале територіальне розташування роблять його доступним місцем для багатьох категорій громадян. Третє місце діє як «соціальний фасилітатор» і допомагають позбутися самотності або протистояти нудзі. Їхнє оточення відзначається простотою, заспокоює людей, запрошуючи їх легко зробити це місце своїм. Третє місце пропонує комфортну та затишну обстановку, в якій люди хочуть залишатися довше, ніж у деяких торгових закладах, що спонукають клієнтів швидко переходити з одного магазину в інший.

Там панує товарицькість, що наближає атмосферу до домашньої, роблячи їх справжнім домом далеко від дому. П'ять елементів підсилюють «третє місце» у зв'язку з домом і іноді перевершують його за атмосферою. Таким чином, «третє місце» є середовищем, атмосферу якого визначають користувачі, наповнюючи спілкуванням, позитивними емоціями та регенеруючи міцні соціальні зв'язки. Це одне з рідкісних місць, де людина може бути собою, без

побоювання засудження з боку оточуючих – його атмосфера сповнена теплом і радістю життя. Людина отримує від цього численні особисті вигоди.

«Треті місця» запрошують відчутти новий досвід, порушуючи монотонність повсякденного життя. Вони підтримують відчуття пригод, хвилювання від пізнання невідомого. Консолідуючи різні групи населення, вони збільшують можливості зустрічей і породжують форму «соціального екуменізму». Будучи благодатним ґрунтом для різноманітних товариських об'єднань, вони пропонують інший погляд на існування, протиставляючи спільнотам індивідуалістичну поведінку. Вони діють як моральний стимулятор, що надає людям терапевтичних переваг. Крім того, споживання знань в просторі «третього місця» не є зобов'язуючим, оскільки взаємодія там відбувається на волонтерських засадах. Ця форма товариства на вимогу дає змогу подолати «парадокс комунікабельності»: індивід може брати участь у взаємодії з іншими як завгодно, не підкоряючись правилам, які зазвичай більш жорстко регулюють суспільну взаємодію. Таким чином, «третє місце» сприяє неформальному способу спілкування.

За теорією Р. Ольденбурга «треті місця» мають додаткові переваги, які він описує як «більші блага». Сутність їх в тому, що «треті місця» виконують політичну функцію, сприяючи розвитку демократичного духу, забезпечуючи рамки, сприятливі для обміну та публічних дебатів. Р. Ольденбург нагадує про роль таверн в американській історії, які слугували форумами, відкритими для всього населення, де конфронтація ідей і спільних позицій формували місцеву колективну свідомість. На думку соціолога, телебачення позбавило людей ролі участі в колективному житті. «Треті місця» можуть допомогти відновити політичну участь, сприяючи утворенню асоціацій. Це бачення співзвучно з думкою Токвіля, який був вражений життєздатністю американських мереж, не обов'язково через організовані зібрання, а скоріше через імпровізовані, неформальні зустрічі. Крім того, прихильність окремих людей до громади зміцнює їх почуття єдності та робить треті місця пропагандистами позитивних цінностей. Повага, толерантність, відкритість – це властивості, що вкрай

необхідні місцевим громадам. Завдяки їм треті місця нейтралізують девіантну поведінку, водночас дають можливість розвантажити негативні емоції. Як простір задоволення та відпочинку вони живлять відчуття ідентичності та заповнюють поточний дефіцит змістовного спілкування. Роблячи це, вони діють як форпости суспільного надбання та гарантують безпечне та захищене середовище.

Якщо Р. Ольденбург не згадує в своїх працях бібліотеку як «третє місце», то інший соціолог, Р. Патнем, без вагань робить це, наводячи як приклад бібліотеки Чикаго [238]. Окрім цього, Р. Патнем зробив значний внесок у розвиток теорії соціального капіталу, який, на його думку, розвиває почуття приналежності до спільноти, зміцнює зв'язки взаємодопомоги та довіри в спільнотах. У цьому контексті Р. Патнем бачить бібліотеку як привілейоване місце для членів спільноти, простір для зустрічей і обміну, який, за його словами, функціонує як серцебиття спільноти. У своїй роботі під назвою «Краще разом» [238] він перелічує поряд із бібліотекою інші структури (танцювальний клуб, церква, профспілка тощо), які сприяють появі соціального капіталу. Таким чином, дослідник бачить бібліотеку як нове «третє місце», яскравий простір діяльності, «активну та відповідальну частину спільноти», агента змін [238, с. 50].

Інші науковці, зокрема британський бібліотекознавець А. Блек, в житті якого бібліотека завжди займала «третє місце», наголошує: «поряд з іншими закладами, де можна проводити час та відпочивати, як кафе, книжкові магазини, таверни, ланч-клуби та громадські центри, вони (бібліотеки) історично демонстрували основні якості, характерні для «третього місця»: вони репрезентують нейтральні місця, що стирають соціальні розбіжності, досить невибагливу спільноту; це знайомі, комфортні, доступні території, які сприяють взаємодії, розмові (в певних межах) і веселій атмосфері; їх часто відвідують «звичайні відвідувачі», і вони діють як другий дім, звільняючи людей від повсякденної роботи, забезпечуючи комфорт і відволікаючи» [160, с. 28].

На думку К. Мейрік, автора статті «Бібліотеки з латте: нове третє місце» [221], бібліотека відповідає всім критеріям третього місця та має тенденцію бути простором для обміну та життя «*par excellence*». Поточна фаза змін, започаткована бібліотекою, з додаванням кав'ярень, спрямована на вдосконалення її соціального виміру та робить її третім головним місцем [174, с. 33] та центром громадської взаємодії.

М. Серве наголошує на тому, що можна було б «релятивізувати ступінь адекватності між бібліотекою та третім місцем на тій підставі, що розмова не є її основною діяльністю, або що зв'язок, який об'єднує її користувачів, не схожий на зв'язок, який підтримується постійними відвідувачами кафе чи спортивних закладів» [248, с. 58]. Проте, переважна більшість критеріїв, встановлених Р. Ольденбургом для визначення «третього місця», підтримується в цих нових типах бібліотек. Їх дружній клімат у поєднанні з громадським характером надає їм унікальне місце в масштабі міста.

2.2. Трансформація функцій та просторової організації публічних бібліотек у зарубіжних практиках

Протягом тривалого часу публічні бібліотеки зберігали свої фізичні простори (приміщення, колекції та послуги) майже незмінними, аж до появи інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової екосистеми. Не випадково бібліотеки були одними з перших установ, які мали вебсайт, і згодом інформаційні фахівці постійно оновлювали свої комп'ютерні навички, що дозволило бібліотекам опанувати «нові ролі та нові сервіси» [147]. Нині вже недостатньо мати комп'ютери, смартфони та інші технічні пристрої, щоб подолати ризик майбутнього цифрового розриву серед різних верств населення. Бібліотеки формують у користувачів нові цифрові компетентності та медіаграмотність, критичне мислення та вміння працювати з генеративним штучним інтелектом. Одним з основних завдань бібліотек є підтримка системи

неформальної освіти, яка є важливою частиною навчання впродовж життя. Серед місцевих соціокультурних закладів лише бібліотеки можуть супроводжувати людей через усе їхнє життя. Вони успішно реалізують проєкти з популяризації читання та поширення медіаграмотності серед усіх верств населення. Публічні бібліотеки є унікальним «третім місцем» після дому, школи або роботи, де діти та дорослі однаково можуть використовувати фізичні та цифрові ресурси для вдосконалення своїх базових навичок, отримувати неформальні консультації від кваліфікованого бібліотекаря або брати участь у гарно структурованих (і часто сертифікованих) неформальних курсах, організованих або бібліотекою, або третьою стороною. Бібліотеки є порятунком для людей, для яких існують перешкоди на шляху до формальної освіти (наприклад, через часові обмеження або стигматизацію, пов'язану з необхідністю оновлення навичок дорослого учня). Лише 8,9% європейського населення бере участь у заходах для навчання впродовж життя, що значно нижче, ніж плановий показник 15%; але 24 мільйони європейців користуються можливостями неформального навчання в публічних бібліотеках [174, с. 34]. Важливо, що ці факти підтверджує Спільний звіт 2015 року про впровадження Стратегічної рамкової програми європейського співробітництва в галузі освіти та навчання (ET2020), ухвалена Радою Європейського Союзу.

На думку голландського журналіста та філософа М. Зеємана, бібліотеки є одними з останніх публічних місць у постмодерних суспільствах, «які щедро пропонують можливості для соціального розмаїття та цікавих зустрічей» [173, с. 13]. Роль ринків і церков справді значно зменшилася за останнє століття. Що стосується інших культурних місць, таких як театри чи концертні зали, сьогодні вони мають специфічні програми та аудиторію, що залишає мало місця для соціального змішування. Кафе переживають подібну еволюцію, обслуговуючи все більшу і більшу аудиторію відвідувачів [173, с. 13]. Ідеалізоване бачення паризьких бістро Р. Ольденбурга фактично вже не актуальне. Дійсно, якщо люди перетинаються або обмінюються лише кількома словами, бібліотека може не бути справжнім місцем для демократичних дебатів. Проте М. Тортенссон,

шведський викладач-дослідник в галузі бібліотекознавства, виступає за вирішальний демократичний внесок бібліотек. На його думку, місця зустрічей і обміну, набуття життєвого досвіду з іншими та через них, є безкоштовними послугами, які дозволяють засвоїти людям основи культури участі в суспільному житті [254, с. 86]. Окремі характеристики «третього місця» в просторі бібліотек лише посилюються, наприклад, багато нових бібліотечних закладів позиціонують себе як «дім далеко від дому», справжні громадські вітальні», як-от Амстердамська публічна бібліотека або публічна бібліотека в Делфті (DOK Delft), і розвивають концепцію до пропорцій, що є винятковими для публічних місць [248, с. 60].

Отже, певною мірою бібліотеки посилюють цінність концепції Р. Ольденбурга: вони фактично є третіми культурними місцями, що пропонують власні шляхи до реалізації соціокомунікативної функції.

У 2002 р. в Лондоні було створено так звані «Крамниці ідей» Idea Stores [262, с. 109], що незабаром стали всесвітньо відомими моделями публічних бібліотек. «Крамниці ідей» об'єднують інноваційні та класичні бібліотечні послуги, перетворюючись на центри знань і творчості для своїх постійних користувачів протягом усього життя. Головна мета сучасних публічних бібліотек – бути важливим чинником урбаністичного вдосконалення знедоленого району, а також надавати послуги для навчання та освіти, особливо для людей з неблагополучних верств населення. Центри Discovery, розташовані на півдні Англії, перейняли модель функціонування культурної мережі та розробили абсолютно інноваційну концепцію, відповідно до якої користувач розглядається як клієнт, прихильність якого потрібно завоювати.

Активізація концепції перетворення бібліотек на інтелектуальні громадські центри та зосередження уваги на посиленні зв'язку всередині громади в англосаксонських країнах відбувається в середині 2010-х рр. Так, наприклад, у 2014-2015 рр. членами бібліотек Великобританії стало 60% населення, а кількість відвідувань загалом перевищила сукупну кількість

глядачів футбольної ліги, кінопоказів та відвідувань десяти визначних туристичних пам'яток Англії [211, с. 12].

У 2016 р. було прийнято багаторічну інвестиційну програму на період 2016-2021 рр. для підтримки місцевих бібліотек «Libraries deliver: ambition for public libraries in England 2016 to 2021», відповідно до якої перед місцевими органами влади постало питання щодо нагальності вирішення фінансових проблем та нестачі економічних ресурсів шляхом розвитку ефективних, інноваційних послуг у синергії з іншими державними установами або приватними структурами. У цьому контексті особливий акцент робиться на підтримці ініціатив, що приносять користь громаді, таких як цифрова інклюзія, грамотність та надання послуг місцевому бізнесу. Дослідники наголошують на тому, що іноді публічні бібліотеки ініціюють розташування комерційних підприємств неподалік [187]. На цьому тлі протягом останнього десятиліття в багатьох великих містах США і Європи було побудовано сучасні публічні бібліотеки, які стали всесвітньо відомими пам'ятками: наприклад, Бірмінгем, Сіетл, Штутгарт, Відень та ін. Ці сучасні та зазвичай незвичайні в архітектурному плані будівлі пропонують гостинні приміщення для багатьох цілей. Вони дуже привабливі для населення будь-якого віку та з усіх соціальних груп і загалом стають центрами спільноти. Наприклад, з 2013 р. Бірмінгемська публічна бібліотека є однією з найбільших публічних бібліотек у Європі з приміщеннями площею 31 000 квадратних метрів. Кількість відвідувачів бібліотеки після зміни приміщення зросла на 250 відсотків: замість 4000 щоденних відвідувачів бібліотека нараховує 10 000 відвідувачів на день [146].

У США публічні бібліотеки підтверджують своє покликання бути громадськими центрами – протягом другого – початку третього десятиліття XXI ст. ці структури повільно еволюціонують з культурних центрів на багатофункціональні простори, куди люди приходять, щоб навчитися користуватися цифровими технологіями, а також шукати роботу в інтернеті та ін. Попит на дистанційні послуги бібліотек стрімко зріс через пандемію COVID-19, коли майже всі країни розпочали обов'язкові заходи ізоляції та

закриття установ. Використання соціальних мереж та вебсайтів бібліотек стало каналом для підвищення обізнаності населення за допомогою гасла #StayHome та для обміну інформацією з офіційних джерел. Популярними практиками бібліотек в період пандемії стають:

- надання медичної інформації та послуг для громадян;
- організація читання історій у цифровому форматі;
- пропагування використання цифрових бібліотек;
- збільшення кількості позик електронних книг;
- надання приміщення та обладнання, зокрема 3D-друк, для виробництва засобів індивідуального захисту населення від пандемії.

Аналогічно, зросла участь у віртуальних читацьких клубах, що проводяться публічними бібліотеками, зокрема через Facebook Live; активізувалося використання нових сервісів, таких як віртуальні довідки через WhatsApp та соціальні мережі, а також зростання бібліотечного контенту на офіційних платформах соціальних мереж.

У США телефонний зв'язок повернувся до бібліотек через попит з боку людей похилого віку, які менш знайомі з цифровими технологіями. Наприклад, бібліотеки в окрузі Адамс, штат Колорадо, були змушені створити телефонний кол-центр для надання інформації [183].

В останні роки особливо актуальною є робота бібліотек з впровадження цифрових продуктів та послуг, таких як електронний абонемент через хмару, соціальні мережі, мобільні додатки та бездротове з'єднання. Швидке опанування бібліотеками цифрових технологій є усталеною тенденцією, але вони породжують низку важливих проблем, про які зазнає Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA). У 2013 р. вона опублікувала Звіт про тенденції: «Осідлавши хвилі чи спіймавши течію? Навігація в інформаційному середовищі, що розвивається» [234], в якому окреслено п'ять ключових тенденцій, які впливають на зміни інформаційного середовища:

- 1) Нові технології розширяться і, своєю чергою, обмежать доступ до інформації;
- 2) Онлайн-освіта демократизує та змінить глобальне навчання;
- 3) Межі конфіденційності та захисту даних будуть переосмислені;
- 4) Гіперпов'язані суспільства прислухатимуться до нових голосів і груп та розширюватимуть їх можливості;
- 5) Глобальна інформаційна економіка буде трансформована новими технологіями [234].

Ці тенденції свідчать про домінуючу роль цифрових технологій для успішного економічного розвитку країн та для навчання громадян, де підключення до інтернету і обчислювальні пристрої стають легкодоступними для населення. Радою бібліотечної співпраці (LCC) у 2013 р. було підготовлено публікацію під назвою «Перспективи 2020» [252], в якій окреслено десять сфер, які зміняться в бібліотеках до 2020 р. У цьому документі описано тенденції, виклики та пропозиції щодо розвитку бібліотек в 2010-ті рр., зокрема прогнозується, що всі згадані сфери постійно оновлюватимуться, що передбачає значні зміни в бібліотечних просторах завдяки використанню технологій, заснованих на інформаційній грамотності, та наявності цифрових послуг і ресурсів. Бібліотеки також повинні розширювати співпрацю та посилювати інклюзію населення, яке вони обслуговують, перетворюючи бібліотеку на агору (публічне місце для комунікації) або «третє місце».

Аналогічно, діяльність Американської асоціації бібліотекарів (ALA) (через Центр майбутнього бібліотек) [170] спрямована на відстеження найважливіших тенденцій розвитку бібліотечній галузі. Ці тенденції поділяються на сім категорій: суспільство, технології, освіта, довкілля, політика, економіка та демографія. Серед провідних технологій ALA зазначає: технологію блокчейн, підключені іграшки, збір даних, дрони, розпізнавання облич, тактильна технологія (наука про дотик), Інтернет речей, роботи, безпілотні простори, віртуальна реальність та голосове керування. Ці технології доповнюються іншими, такими як гейміфікація в бібліотеках, що включає ігри

в навчання; фандом, де бібліотека сприяє розвитку спільнот шанувальників певної книги, та коворкінг, колективні робочі простори та мейкерспейси Fablab, Medialab або Crealab, де використання інструментів полегшується в спільноті за допомогою спільного обладнання для створення ідей, наприклад, таких як тривимірні принтери.

У листопаді 2015 р. Рада з культури та спорту підкреслила роль публічних бібліотек як відкритого навчального середовища в цифровому підвищенні кваліфікації, розвитку інноваційних педагогічних методів і сприянні соціальному залученню [172, с. 4]. Щоб продовжувати надавати цю життєво важливу послугу, публічні бібліотеки ЄС мають отримати повноваження та визнані центрами неформальної та інформальної освіти, особливо в час обмежених бюджетів на державні послуги в більшості держав-членів. Публічні бібліотеки як ключові зацікавлені сторони спільноти представляють ефективну партнерську мережу для успішного надання підтримки у задоволенні вимог освіти та розвитку навичок у цифрову епоху. Вони можуть зробити суттєвий внесок у соціальний та економічний розвиток відповідно до стратегії «Європа 2020» для розумного, сталого та інклюзивного зростання. У багатьох країнах бібліотеки – і головним чином публічні бібліотеки – є найбільш відвідуваними культурними установами, іноді вони мають більше відвідувань, ніж національні футбольні ліги.

Незважаючи на те, що цифрова комунікація стає переважаючим каналом особистісної взаємодії, люди все ще потребують можливостей для безпосереднього інформаційного обміну та фізичного міжособового спілкування, яке не можуть замінити соціальні мережі. Звичайно, існує цілий спектр інших послуг публічних бібліотек, необхідних у суспільстві знань: освітніх, виховних, соціокультурних, дозвілєвих [224]. Школярі та студенти користуються публічними бібліотеками для самоосвіти та спільної проєктної діяльності. Їх приваблює в бібліотечному просторі вдале поєднання медіа, безкоштовних ІТ-сервісів, таких як Wi-Fi, інноваційні технічні пристрої (наприклад, 3D-принтери), навчений інноваційним технологіям бібліотечний

персонал, позитивна атмосфера гостинності, творчості та натхнення. Крім того, дорослі використовують публічну бібліотеку як місце неформальної освіти, соціальної інтеграції та культурного розвитку. Багато громадян, особливо люди похилого віку використовують їх як точки доступу до широкого спектру цифрової інформації та форм культурного самовираження. Багато людей досі не володіють навичками використання комп'ютерних технологій і цифрових пристроїв, за даними Європейської комісії 32% робочої сили ЄС не мають цифрових навичок або мають їх низький рівень і покладаються на допомогу бібліотекарів щодо цифрових інструментів і пристроїв. У 2013 р. 4,6 мільйона європейців уперше отримали доступ до інтернету саме в публічних бібліотеках [174, с. 67].

На цьому тлі бібліотеки також можуть ефективно сприяти розвитку міст, створюючи точки доступу до публічних послуг і будучи яскравим позитивним прикладом витрачання грошей платників податків на пряму користь громадян. З розвитком електронної демократії громадянам все частіше потрібно виходити в інтернет для виконання основних суспільних функцій, таких як онлайн-банкінг, реєстрація в реєстрах державних послуг та місцевої адміністрації. Ресурси та сервіси публічних бібліотек також є важливими для безробітних; у 2013 р. доступ до інтернету в публічних бібліотеках дозволив 250 000 європейців отримати роботу [174, с. 41]. Бібліотеки пропонують громадянам не лише фізичні та цифрові інформаційні ресурси, але й фахову допомогу висококваліфікованих бібліотекарів, щоб направляти їх у процесі навчання, оскільки 22% європейського населення ніколи не користувалися інтернетом. Таким чином, розвиток цифрового суспільства суттєво диверсифікував функції публічних бібліотек та докорінно змінив професію бібліотекарів.

Нині завдання бібліотек значно ширші, ніж просто формувати та зберігати інформаційні ресурси, вони стали центрами «одного вікна» для неформального навчання та доступу до знань. І вони повинні постійно розробляти нові послуги, використовуючи можливості цифрової інтерактивності. У багатьох країнах користувачі отримують читацький квіток

публічної бібліотеки онлайн і без будь-якої плати, яка іноді навіть передбачена національним законодавством. У тих місцевих громадах, де відвідувачі повинні сплачувати вартість бібліотечного квитка, ця плата або відносно низька, або існують знижки для соціально незахищених верств населення. У будь-якому випадку в більшості європейських міст візит до публічної бібліотеки є безкоштовним. Зважаючи на поточні виклики, пов'язані з прибуттям сотень тисяч біженців до Європи, ці специфічні якості публічних бібліотек можуть допомогти інтегрувати біженців у їхніх нових громадах, надаючи їм вільний доступ до інформації, самостійного вивчення мов та цифрових технологій. Ефективна та результативна інтеграція мігрантів або біженців є однією з головних цілей багатьох публічних бібліотек у всьому світі [201].

На сучасному етапі англосаксонська модель публічної бібліотеки активно впроваджується в країнах Європейського союзу. Так, модернізація публічних бібліотек в Італії спирається на англосаксонську модель бібліотечного закладу як багатофункціонального простору, орієнтованого на спільне навчання, змістовне дозвілля та суспільну взаємодію [240, с. 243]. У цьому контексті документальні колекції відступають на другий план на користь широкої та партисипативної соціальності. Бібліотечні заклади діють як центри культури та соціальної інтеграції, пропонують широкі можливості для набуття/удосконалення цифрових навичок і грамотності. Динаміка розвитку цифрових технологій дозволяє бібліотекам зробити акцент на діяльності, що підтримує громадян, включаючи навчальні заняття новим цифровим навичкам, допоміжні послуги для шкільних викладачів та пропаганду читання, зокрема через збільшення доступності електронних книг на порталах бібліотечної мережі. При цьому поширення читання в цифровому середовищі не обов'язково означає дистанціювання користувачів від публічних бібліотек, а може являти собою новий етап у використанні текстів, в якому, незважаючи на поступову втрату ексклюзивності книги як основного джерела знань, акцент робиться на підтримку читацької діяльності. У цьому сенсі особливо цікавими є експерименти із соціальним читанням як практикою спільного читання вголос

та обговорення текстів, стимулювання створення наративного контенту у співпраці та ін.

Багато зарубіжних бібліотек почали скорочувати фізичні колекції, збільшуючи цифрові, переосмислювати свою роль в цифрову епоху в умовах розбудови суспільства знань та нових викликів сьогодення. Що стосується фізичних просторів, бібліотеки переживають процес змін у бік більш інноваційних моделей. Традиційна тристороння модель бібліотеки складається із сховища, внутрішньої робочої зони та читального залу – функціонального середовища, що реагує на експоненціальне зростання колекції, і є найпоширенішою [185, с. 110], проте з технологічними змінами вона поступово застаріває. Інноваційні моделі бібліотеки формуються відповідно до поточних та майбутніх потреб. Щодо фізичних просторів, які повинні мати сучасні публічні бібліотеки, у багатьох з них використовується данська модель, запропонована Г. Йохумсеном та ін. [204].

Данськими дослідниками було розроблено авторську модель публічної бібліотеки, відому як модель «Чотирьох просторів». Навесні 2010 р. Комітет з питань публічних бібліотек у суспільстві знань подав звіт міністру культури Данії. Приводом для створення Комітету стало закриття великої кількості філій публічних бібліотек через зміну муніципальної структури в Данії, в якій кількість муніципалітетів була скорочена разом із більш загальним скороченням державних витрат. Комітет попросили розробити нові концепції ролі публічної бібліотеки в суспільстві знань та актуалізації тренда «навчання протягом усього життя». Крім того, Комітету було доручено обґрунтувати, яким чином бібліотеки можуть підтримати данську стратегію глобалізації, спрямовану на створення постійного добробуту та прогресу шляхом підтримки інновацій та згуртованої сили в суспільстві [254, с. 4].

П. Гернон та Дж. Метьюз запропонували декілька моделей публічних бібліотек, які класифікуються за сценаріями «Статус-кво», «Громадська вітальня», «Електронна бібліотека», «Жива бібліотека» [239, с. 44] і варіюються

від «низьких технологій, низького рівня контакту» до «високих технологій, високого рівня контакту».

Бібліотека «Статус-кво» зосереджена на традиційних функціях, таких як придбання, організація та надання послуг, а також підтримка інформаційних ресурсів, включаючи мультимедійні та цифрові. Вона також розробляє стратегії місцевого розвитку на основі інформації, зібраної від громади. Однак експерименти з інноваційними бібліотечними послугами в таких бібліотеках обмежені.

Модель бібліотеки «Громадська вітальня» передбачає наявність більшої кількості фізичних приміщень, таких як навчальна кімната та велика зала для зустрічей громади. Послуги надаються через мережу бібліотечних приміщень у ключових місцях дислокації громади. Облаштовуються «Гумні кімнати», де діти можуть експериментувати з відеотехнологіями, віртуальною реальністю та дискусійними клубами. Стратегії розвитку такої моделі публічної бібліотеки орієнтовані на користувача, заохочують експерименти та спеціальні інноваційні проєкти.

Модель «Електронна бібліотека» базується на прагненні забезпечити користувачів доступом до цифрових та фізичних ресурсів, де б вони не знаходилися. Простори всередині бібліотеки стають другорядними для тих, хто бажає користуватися перевагами онлайн-сервісів. Акцент робиться на використанні мобільних пристроїв та зв'язку, оскільки більшість людей володіють цими пристроями та добре знайомі із комунікацією через соціальні мережі. Це мережева бібліотека з культурою співпраці, що забезпечує спільне використання таких функцій, як зберігання фондів, їх каталогізацію та послуги електронного бронювання документів.

«Жива бібліотека» використовує мережеві технології для передачі знань та слугує платформою для об'єднання спільнот. Користувачі, які отримують її послуги, мають можливість здобувати актуальні знання про новітні технології. Ці бібліотеки залишаються зосередженими на культурі цілодобової оперативності реагування та інновацій, легко інтегруючи інтерактивні послуги

та пропонуючи електронні ресурси, заохочуючи участь та використання мереж обслуговування [239, с. 45-50].

Дж.-Е. Мерло-Вега пропонує розрізняти три типи бібліотечних просторів за таким критерієм як ставлення бібліотек до електронної інформації та технологій:

1) пасивні бібліотеки – це простори, де цифрові технології та електронні ресурси використовуються лише для внутрішньої діяльності бібліотеки, а користувачам вони не пропонуються;

2) активні бібліотеки надають користувачам широкий спектр цифрових ресурсів і послуг, зокрема й в дистанційному форматі обслуговування;

3) інтерактивні бібліотеки – це модель, яка використовує технологічні засоби для спілкування зі своїми користувачами, постійно заохочує їх до участі в бібліотечному житті, в управлінні контентом та організації різноманітних заходів [220, с. 63].

Так, DOK Delft була створена в результаті злиття колишнього DiscoTake, Делфтської публічної бібліотеки та Делфтського мистецького центру. З січня 2006 р. вони разом створили DOK Delft. У травні 2007 р. бібліотека переїхала в новий будинок на Vesteplein (Zuidpoort), окрім цього в районі Ворхоф працює її друга філія. У 2006 р. і 2007 р. DOK отримала кілька нагород у галузі інновацій, зокрема Інноваційний стимул для оновлення бібліотек. Протягом цього періоду DOK також розробила нову систему баз даних під назвою «Clientrix». Зрештою, наприкінці 2009 р. професійне журі під егідою Bibliotheekblad визнало DOK Delft «найкращою бібліотекою Нідерландів». У 2013 р. DOK знову була номінована як найкраща бібліотека Нідерландів.

Яскравим прикладом зміни ролі та послуг публічних бібліотек в умовах цифровізації та суспільства знань є публічна бібліотека м. Орхус у Данії [27]. У 2015 р. відбулося відкриття найбільшої публічної бібліотеки Скандинавії Dokk1, концепція якої побудована на спілкуванні, обслуговуванні, сучасній програмі заходів та соціальній інтеграції. Адміністративний зв'язок у Данії повністю оцифрований, тому бібліотека надає контактних осіб для відповідної інформації

та навчання. Навіть департамент охорони здоров'я сприяє проведенню там семінарів для населення, тому Dokk1 визначається як громадський центр. Його діяльність доповнюють сучасні інформаційно-комунікаційні пропозиції та бібліотечні послуги. З метою інтеграції етнічних меншин бібліотека надає консультаційні послуги з питань харчування та охорони здоров'я, юридичні консультації, підтримку пошуку роботи, а також спеціальні навчальні курси.

У 2018 р. будівлю на Vesteplein було перетворено на новий культурний центр під назвою OPEN. Окрім оригінальної бібліотеки, тут також розташована Vrije Academie Delft, ще вона відома як De VAK.

Бібліотека Hjørring Central Library в Данії розташована в торговому центрі Metropol із 40 магазинами, тренажерним залом, рестораном і підземною автостоянкою на 500 місць. Урочисто відкритий 12 квітня 2008 р., цей центр був розроблений двома дизайнерами – Р. Бошем і Р. Фіордом. Його площа становить понад 5000 кв. м, у тому числі 3500 кв. м доступні для громадськості. Заявленою метою проєкту, який коштував майже 1,8 мільйона євро, було створити як місце для життя та зустрічі, так і простір для роботи та медитації. Основою внутрішньої архітектури є довга червона стрічка, яка в'ється через серце бібліотеки та з'єднує різні кімнати. Цей простір запрошує користувачів покинути зарезервовані території і піти за червоною ниткою до нових літературних горизонтів. Оформлення простору не лише декоративне, оскільки іноді його використовують як полиці, лавки або столики. Спеціальні меблі вказують на приміщення, де користувачі повинні не створювати занадто багато шуму, і ті, де вони можуть, навпаки, вентилюватися. Полиці бувають різних форм, а гнучкі елементи дозволяють регулювати простір відповідно до ваших потреб. Бібліотека має чотири «навчальні камери», обладнані комп'ютерами. Для користувачів старої школи, які вважають яскраві відтінки нестерпними, данські дизайнери спланували традиційний простір, що складається з клубних крісел і меблів з червоного дерева. Основний акцент в концепції данської бібліотеки зроблено на соціальній взаємодії та обміні знаннями і досвідом [195].

Концепція «Belevnisbibliotheek» (бібліотека досвіду) також з'явилася в Нідерландах, у Роттердамі, в ній відвідувачі можуть отримати доступ до різноманітних пропозицій та атмосфер.

Варто зазначити, що у Нідерландах, напередодні прийняття нового закону про бібліотеку в 2015 р. Sectorinstitutut OpenbareBibliotheken (SIOB), що унормовує стратегію та розвиток голландської публічної бібліотечної системи, було розроблено проєкт майбутніх перспектив роботи бібліотек до 2025 р. «Bibliotheek van de toekomst: knooppunt voor kennis, contact en cultuur» («Бібліотека і майбутнє: центральне місце для знань, контактів і культури»), в якому розглядається роль бібліотеки як форуму та мережі для знань, контактів і культури. Особливе значення надається комунікації, тобто ролі публічних зустрічей і місця спілкування для найрізноманітніших соціальних груп.

Завдяки своїй міцній прив'язці та фізичній присутності в місцевому суспільному житті, а також своїй доступності та надійності, з голландської точки зору, бібліотека має потенціал стати майбутнім «лідером громади». Отже, попит на «громадське третє місце» суттєво зростає і бібліотека може стати таким місцем, розширюючи свої соціальні ролі. Крім того, згідно з загальним усвідомленням, у все більш глобалізованому та оцифрованому світі наявність «аналогових місць» набуває все більшого значення.

На думку дослідників, перспективними шляхами щодо інтеграції просторів у бібліотеках для розширення участі громадян у культурній діяльності, розвитку оригінальних та творчих ініціатив, а також зміцнення спільної роботи з іншими групами або секторами суспільства є:

- інкубатор проєктів: креативний простір для інкубації ідей, підтримки місцевого бізнесу та розвитку навичок для доступу до працевлаштування;
- сприяння допитливості, культурі відкриттів та експериментів: через ознайомлення з раніше невідомими ідеями чи концепціями через книги, соціальні мережі, семінари та координацію наукових і громадських інноваційних проєктів;

- створення простору для участі громадян: забезпечення участі та внеску в діяльність місцевого самоврядування та громадські дискусії, що допомагають вирішувати соціальні проблеми;

- розвиток культурних заходів, розваг та дозвілля: забезпечення платформи для поширення та висвітлення місцевої культури, підтримка культурних заходів та фестивалів та оцінка їхнього впливу на громаду, створення та поширення культурних продуктів, а також впровадження заходів для забезпечення відпочинку та розваг;

- забезпечення альтернативного освітнього простору: для підтримки інших навчальних закладів та для неформальної освіти, навчання протягом усього життя та розвитку навичок інформаційних та цифрових технологій [200, с. 868].

Сучасні користувачі шукають бібліотечні послуги, що надають їм знання та інфраструктуру для створення ідей, обміну ними, вибору освітніх траєкторій навчання [218, с. 52]. Інноваційна еволюція бібліотечно-інформаційної діяльності передбачає сприяння культурним, соціальним та економічним змінам у громаді [244, с. 377]. Бібліотечні простори як послуги набувають своєї цінності, пропонуючи себе як місця зв'язку, для проведення зустрічей, семінарів та взаємодії з громадою, що сприяє зміцненню ідентичності громади, дозволяє встановлювати особисті зв'язки та допомагає визначати потреби та інтереси громади і окремих осіб [147, с. 72]. Йдеться про трансформацію традиційної ролі бібліотек як просторів для організації, збереження, поширення та доступу до інформації у розвиток інституції, зосередженої на наданні просторів та послуг у синергії з іншими культурними установами, академічними колами, місцевим самоврядуванням, бізнес-структурами та суспільством загалом. Це сприятиме створенню осередків експериментів та інновацій як місця для навчання, роботи, поширення знань, об'єднання спільноти, а також підтримки розвитку культури та науки. Завдяки таким осередкам створюються зв'язки з громадою, всередині громади та з місцевим самоврядуванням, що суттєво підтримує розвиток громади, сприяє кращій

соціалізації мешканців та формуванню їх національної ідентичності, зміцнює соціальну взаємодію, індивідуальну та колективну стійкість. Але організація при бібліотеках коворкінгів як послуг для підприємців, або реалізація інших пропозицій, що цікавлять громаду, вимагає нових організаційних моделей діяльності, реконструкції фізичних просторів, зосереджених на людині, покращення командної роботи та креативності персоналу, постійного підвищення його кваліфікації.

У Франції найбільш показовими прикладами роботи бібліотеки як «третього місця» є Ангулем та Тьонвіль. Так, у 2010 р. було розроблено проєкт «Angoulême» (архітектор Ф. Рейно, агентство Losi Anima, консультант проєкту М. Сервет), що повністю відповідає вимогам до бібліотек нового типу. Розроблена як медіа-бібліотека ХХІ ст., що розвивається разом з віртуалізацією медіа, вона відповідає новим комунікаційним потребам, працюючи як гіперпосилання на світ, пропонуючи мешканцям регіону міську визначну пам'ятку як місце проживання, гостинність, доступність, відкритість, комфортність обслуговування. Як і нові установи на півночі Європи, ця установа визначається як «вітальня міста» – культурний посередник, що розширює діапазон своїх місій і пропонує різні способи використання *à la carte*: простір для культури, інформації, навчання, відпочинку, комунікацій та співтворчості з користувачами.

Варто зазначити, що у Франції становлення моделі культурної децентралізації бібліотек розпочалося в 1968 р., коли концепція «класична бібліотека» змінилася на «громадську бібліотеку». Модель французької громадської бібліотеки виникла з англосаксонської моделі публічної бібліотеки, але має власні особливості. Її особливість в тому, що така бібліотека має бути розташована в певному географічному районі з визначеною щільністю населення та центральною бібліотекою. Політичною основою цієї ідеї є те, що бібліотеки відіграють важливу об'єднуючу роль у суспільстві, а не лише задовольняють інформаційні потреби своїх користувачів.

Термін «медіатека» почав використовуватися в 1960-ті рр. групою бібліотекарів, двоє з яких були директорами муніципальних бібліотек: М. Буві (бібліотека Камбре), А. Ронсен (бібліотека Сен-Дьє-де-Вож) та Г. Боден (керівник паризької бібліотечної мережі). Вони розробили територіальну модель для об'єднання населення зі 100 000 жителів навколо організації справжньої мережі знань: центральної публічної бібліотеки з фондами навчальних матеріалів, приміщеннями для занять та інших дозвіллевих практик. Головна ідея створення такої моделі бібліотеки полягала в тому, що вона мала задовольняти різноманітні інформаційні та соціокультурні потреби всіх верств населення, незалежно від віку, освітнього, культурного чи економічного статусу. Усе населення повинно було мати доступ до знань, спільного навчання та колективної культурної спадщини. За словами А. Розена, всі громадяни різного віку, соціальних чи сімейних обставин, місця роботи та відпочинку, рівня загальної освіти повинні мати доступ до книг, інших освітніх та розважальних ресурсів за однакових умов та з однаковою легкістю.

У 1977 р. Національна асоціація розвитку публічних бібліотек Франції стала Асоціацією публічних медіатек під головуванням А. Розена, який того ж року почав видавати журнал «Публічні медіатеки». Поступово була сформована концепція медіатеки: зробити навіть найменш помітні бібліотеки привабливими, сучасними та гостинними для всього населення, які будуть гарантувати можливість читання всім і кожному і просувати її як місцеву державну політику. Ця концепція стала відповіддю на критику елітарного уявлення ролі бібліотеки в суспільстві, повертаючи їй статус громадської служби, необхідної для здійснення демократії. Медіатека мала гарантувати всім рівні права використання її ресурсів, безперешкодний доступ до читання та документальних джерел, щоб забезпечити інтелектуальну незалежність кожної людини та сприяти суспільному прогресу.

Сучасна концепція публічної медіатеки походить від ідеї народної освіти (нині вона втілена в лозунг «навчання протягом усього життя»), яку відстоювали організації, що виникли з Руху Опору (зокрема Pueblo y Cultura), а

також від прямого впливу моделі англосаксонської публічної бібліотеки. В основі цієї моделі – фундаментальна ідея децентралізації аудиторії, використання всієї друкованої культурної спадщини людства, а згодом і його аудіовізуальних медіа, які до того часу були зарезервовані для еліти [259, с. 43].

Обраний архітектурний підхід «Angoulême» матеріалізує тісний зв'язок медіатеки з її середовищем. Будівля, спроектована як купа населених пішохідних містків і мостів, вказує на майбутні міські райони, старий центр міста та станцію TGV, яка повертає місто до решти країни. Медіатека вміщує кілька «світів» із відмінною атмосферою, для яких барвисті контейнери становлять обстановку, змішуючи тишу та шум, колективні простори та більш інтимні зони. Світи пов'язані разом і обслуговуються спільною територією, яка називається «один світ іншому». Отримати доступ до медіатеки можна через пішохідний міст, який з'єднує станцію та верхній поверх закладу, або через зал, що виходить на внутрішній та зовнішній сад (нижче) – зону для прогулянок, обговорень чи навіть розваг, середовище спокійне та жваве. На рівні саду світ «Imagine» розкриває всесвіт вигинів та чуттєвості, чий дорогоцінний матеріал (шкіра, тканина, інкрустована золотою ниткою тощо) передають елегантність і делікатність літератури, якій він присвячений. Ці затишні столи запрошують користувачів зануритися в читання, у тиші, а простір, присвячений ранньому дитинству, урізаний мішками, пінопластовими кульками, великими подушками, прозорими столами і турнікетними стелажми, працює як територія дослідження, грайлива та гнучка. Жваве та веселе місце водночас надає можливості для більш спокійних заходів (розповідь, майстер-класи з читання та письма та ін.), які можна проводити в акустично ізольованому скляному міхурі. Дитячий садок із спеціальним персоналом доповнює цей простір і дозволяє батькам користуватися медіатекою за бажанням. Навпроти цього світу є великий конференц-зал. Шлюз веде на верхній рівень, де розташований світ «Create» – яскравий, барвистий, несподіваний і модний всесвіт, присвячений мистецтву та дозвіллю, а також діяльності, пов'язаній з цифровими засобами. Спектр кольорів для підлоги, стін і стелі охоплює всі кольори веселки. При

цьому важливо, що кластери місць не фіксовані, тому сприяють індивідуальній чи колективній діяльності за бажанням: читання, обговорення, ознайомлення з документами та ін. Елементи меблів острова BD дозволяють вибрати різноманітні пози, яким віддають перевагу молоді люди – сидячи на землі або на висоті, лежачи на землі та ін., які також ідеально поєднуються з оригінальним і розслабленим всесвітом коміксів. Горизонтальний пішохідний міст служить світу «Розуміння», студійному, тихому, світлому, чия стриманість і традиційна фурнітура контрастує з оригінальною та шумною атмосферою попереднього світу. Ця величезна платформа містить колекцію документів і колекцію спадщини, а також просуває практики, пов'язані з навчанням і дослідженнями. Його центральний стіл призначений для колективного використання, а п'ятнадцять окремих ніш дозволяють усамітнитися для роботи. У центрі цього всесвіту розташовані робочі кімнати, з яких відкривається привілейований вид на місто, а також кафе, де можна ознайомитися з газетами та журналами. Як і інші приміщення, його планування є модульним і масштабованим, зокрема він підходить для проведення культурно-розважальних заходів – концертів, виставок, мистецьких зустрічей. «Третє місце» діє як центр комунікабельності та свідчить про перехід від концепції класичної бібліотеки до поліморфного культурного утворення.

На основі інноваційної концепції розвитку публічної бібліотеки як «третього місця», що набула широкої популярності в США, Канаді та Великій Британії, архітектором Д. Кулоном було розроблено нову модель медіатеки, яка поєднує функції бібліотеки та мистецького центру і сприяє культурним зустрічам та обмінам ідеями між мешканцями одного з мікрорайонів у Франції. Відкрита в жовтні 2016 р. нова медіатека Le Puzzle розташована на схід від центру міста Тьонвіль (Мозель), поблизу однойменного театру та навпроти шкільного комплексу Елен-Буше. Цей культурний заклад, присвячений читанню, сучасному мистецтву та музиці, створило страсбурзьке архітектурне агентство Dominique Coulon & Associés. Цей нетиповий за своєю архітектурою та програмою проєкт є результатом бажання муніципалітету міста поєднати

діяльність бібліотеки та мистецького центру в одній будівлі і зробити її взаємозбагачуючою. За словами архітектора Д. Кулона: «Цей проєкт має на меті стати новою моделлю медіатеки. Програма ставить під сумнів свої функції, щоб надати їй сенс третього місця, місця, де публіка стає актором у власному стані, місця, де ми створюємо стільки, скільки отримуємо» [214]. Діаграма будівлі представляє діалог або гру, яка існує між згущеними, стислими місцями та просторами, які, навпаки, є дуже плинними та надають повну свободу плануванню, а також простору, що розвивається. Бульбашки з певними розмірами, формами, масштабами, матеріальністю та атмосферами конденсують ці конкретні програми. Реалізація цих контрастів і підкреслення їх до крайності було дуже стимулюючим. Наприклад, одна з бульбашок зроблена з дерева та пробки: простір, створений цими матеріалами, дозволяє «втекти» з будівлі, здійснити «перехід» в інше місце, пропонуючи відвідувачам відчуття своєрідне часове зміщення.

Показовим прикладом реалізації бібліотеки як «третього місця» є Rolex Learning Center Lausanne (RLC) у Лозанні (Швейцарія), передовий заклад, який поєднує в собі технології та життєвий простір. Навчальний центр Rolex побудований на території кампусу Федеральної політехнічної школи Лозанни (EPFL), функціонує як лабораторія для навчання, бібліотека та міжнародний культурний центр EPFL, відкритий як для здобувачів освіти, так і для громадськості. Бібліотека поєднує функції як публічних, так і академічних просторів, де приміщення, колекції та обладнання доступні для всіх. Для комфорту користувачів бібліотека надає робочі простори для індивідуальної та групової роботи в оптимальних умовах (тихі та безшумні місця). Навчальний центр пропонує 1175 робочих місць, з яких 786 розташовані в бібліотеці EPFL. За допомогою застосунку Affluences, користувач може дізнатися про рівень заповнюваності бібліотеки в режимі реального часу та заздалегідь забронювати робоче місце. Бібліотека надає доступ до онлайн-колекції (журнали, електронні книги та бази даних) для членів EPFL за допомогою VPN. Не зареєстровані користувачі можуть отримати доступ до цих ресурсів безпосередньо у

бібліотеці. Зареєстровані в бібліотеці або в одній із бібліотек SwissCovey користувачі можуть позичати документи на місці, використовуючи термінали самообслуговування. Також можна бронювати та замовляти документи через міжбібліотечний абонемент та оцифровувати їх на вимогу. Бібліотека надає можливість ознайомитись з її приміщеннями, колекціями та послугами на місці або дистанційно. Зокрема, за допомогою віртуальних екскурсій бібліотека знайомить користувачів з історією свого створення (пародія-подорож з улюбленими персонажами на «Зоряні війни: Історія бібліотеки EPFL»), а також допомагає досліджувати її простори за допомогою таємничого персонажа («Таємниця бібліотеки»). Пропонуючи гнучкі зони відпочинку та соціалізації, багатофункціональність RLC як «третього місця» створює середовище для навчання, неформального спілкування, зустрічей для студентів та громадськості. Такий бібліотечний простір стимулює взаємодію з користувачами, об'єднуючи освітній, культурний та соціальний простори [253].

Запуск ініціатив, що досліджують процеси науки, інновацій та участі громадян, вимагають від бібліотек розробки стратегій, що дозволяють створити сприятливий сценарій для їх впровадження в установі. У цьому сенсі BiblioLabs або MediaLabs стають ідеальним альтернативним простором для інновацій та креативності, навчання технологічним та інформаційним навичкам, соціалізації досвіду та колективного обміну знаннями. Загалом, MediaLab визначається як фізичні простори в бібліотеці, призначені для сприяння творчій продуктивності за допомогою технологій та співпраці [189, с. 23], а також як простори для управління проєктами в інформаційних установах [155, с. 91]. MediaLabs та їхні варіації (BiblioLab, FabLab тощо) доповнюють місію та послуги, які бібліотеки пропонують своїм громадам, і стикаються з викликом створення знань та побудови соціальної структури шляхом використання інформації та нових технологій. Д. Грейс, координатор проєктів у MediaLab Prado, визначає серед причин розвитку цього типу послуг у бібліотеках те, що вони мають потенціал, оскільки є місцями зустрічей, де легко створювати синергію участі, є публічним простором і точкою конвергенції для: сприяння соціальній згуртованості та

критичному мисленню, обміну навичками та знаннями між членами громади, легкої організації дискусійних форумів або дебатів між сусідами; заохочення до активної співучасті та колективної роботи [155, с. 93].

Генезис цього типу простору полягає у впровадженні так званих хакерських просторів (хакерспейсів), розроблених у Європі, зокрема в Німеччині, в останнє десятиліття XX ст., які об'єднують людей, зацікавлених у дослідженнях, розробці технологій, дизайні, цифровому мистецтві та програмуванні, забезпечуючи їх необхідною інфраструктурою та середовищем для розвитку технологічних проєктів [168].

Хоча важко встановити спільну закономірність, враховуючи, що можна знайти пропозиції з дуже різноманітними цінностями, розвиток цього виду діяльності в бібліотеці зосереджується головним чином на: організації групових курсів або індивідуальних консультацій; навчанні членів громади використанню існуючих технологічних засобів; набутті навичок пошуку та використання інформації; створенні мультимедійних продуктів, веб-сайтів, ігор або додатків; наданні електронного обладнання та пристроїв [198, с. 41].

Серед існуючих провідних європейських практик щодо впровадження цього типу бібліотечного простору можна назвати іспанський проєкт під назвою BiblioLab, розроблений Автономним університетом Барселони (Іспанія) та Провінційною радою Барселони з метою сприяння розвитку відкритих та спільних середовищ у публічних бібліотеках для подолання викликів, спричинених цифровими соціальними інноваціями. У цьому проєкті для соціальних інновацій та залучення до співпраці громадян беруть участь три бібліотеки з міст, що розташовані поблизу університетського кампусу [198].

Ще одним прикладом є Система публічних бібліотек Медельїна, де завдяки методологіям спільної роботи між громадою та бібліотекарями були розроблені BiblioLabs з метою інтеграції досвіду та обміну знаннями й інструментами, що дозволяють генерувати нові знання для поєднання територій з розвитком громадянства [155, с. 93].

Окрім того, показовими є низка проєктів іспанських публічних бібліотек, як от: LibraryYou (публічна бібліотека Ескондідо), Науково-дослідний клуб (муніципальні бібліотеки Ла-Коруни), TechCentral MakerSpace (публічна бібліотека Клівленда) та ін.

Проєкт «LibraryYou» публічної бібліотеки Ескондідо був розроблений з метою збору та поширення місцевих знань через відео та подкасти. Його цілі – навчити членів громади користуватися медіа та створювати контент для доповнення колекції бібліотеки. З цією метою він пропонує курси та має власну студію звукозапису. Ініціатива «Науково-дослідний клуб» муніципальної бібліотеки Ла-Коруни – це проєкт дитячої програми, що сприяє читанню для хлопчиків та дівчаток віком від 9 до 12 років, з метою стимулювання інтересу до науки шляхом презентації книг, відео, DVD-дисків, веб-сайтів, пошуку інформації та розв’язання кейсів і головоломок протягом двогодинних сесій кожні два тижні. У межах проєкту «TechCentral MakerSpace» публічної бібліотеки Клівленда організовуються навчальні та інноваційні семінари, що пропонують безкоштовне навчання з інформатики та інших технологій. Обов’язковою є реєстрація в бібліотеці. Послуги включають: 3D-принтер, друк наклейок, друк на інших матеріалах (скло, дерево, кераміка тощо), оренду ноутбуків, кімнати для спільної роботи або зустрічей, а також лабораторії для проєктування та створення відео, фотографій та подкастів [214].

Аналізуючи ці проєкти, можна зробити висновок, що серед переваг впровадження такої моделі простору як BiblioLab є: можливості для розвитку науки та громадських інновацій; сприяння участі громадян у вирішенні соціальних проблем; ідеальний простір для колективної творчості (співтворчості), навчання через дію та обмін знаннями.

А. Касо Бареттто та Р. Мансо Родрігес визначають BiblioLabs як простори, де люди через творчість та експерименти розробляють проєкти на благо громади [155, с. 91] і наголошують на тому, що загалом, BiblioLab має базуватися на досягненні різних цінностей, включаючи: специфічність, трансверсальність, сталий розвиток та розширення можливостей, а його

діяльність може стосуватися різних тем, будь-то: науково-соціальні, технологічні чи художньо-літературні. У цьому сенсі робота бібліотеки щодо розбудови такого простору принципово має бути зосереджена на встановленні необхідної динаміки, що заохочує відкриту участь громади та бути місцем зустрічі для розробки спільних проєктів.

До сфери діяльності та/або послуги в BiblioLab входять: доступ та дозвілля; доступ до фондів та надання інформації користувачам; бронювання та реєстрація на курси та семінари; служба соціальної підтримки; спеціалізовані магазини; кафетерій; пункт допомоги та консультацій у пошуку роботи; навчальні семінари (мейкерспейси); економічний інкубатор; творчі лабораторії; навчальні заходи, як індивідуальні, так і групові; багатоцільові конференції, виставки, аудіовізуальні покази, зустрічі професійних груп, заходи, пов'язані з іншими сферами, культурні заходи.

Створення ідеального простору для зустрічей, навчання, спілкування, знайомства з іншими, доступу до інформації, відпочинку та навіть ведення бізнесу вимагає виконання низки кроків, які забезпечують його належне впровадження та розвиток, досягнення бажаного ефекту.

Бібліотеки відіграють дедалі важливішу роль як культурні простори, пропонуючи громадянам відкритий, неавторитарний та некомерційний публічний культурний простір у громаді. Ця послуга стає все більш цінною у міських середовищах. Вони перетворюються з місця для видачі книг (як основної мети) в місце для перебування та використання пропозицій і послуг на місці: для багатьох людей вони стають «другою кімнатою проживання» і також місцем для самостійного навчання. Бібліотеки пропонують ознайомлення з культурними подіями та заходами, залучаючи користувачів до участі, співпрацюють з іншими установами, щоб підвищити свою ефективність та популяризацію діяльності.

Публічні бібліотеки – це установи, які надають різні базові послуги для населення та є невід'ємною складовою відповідної інфраструктури місцевої громади. Публічні бібліотеки розвивають свої послуги на основі запитів та

інтересів громадян. «Ефективність міського розвитку в даний час залежить не тільки від наявності у міста міцної інфраструктури («фізичного капіталу»), але також, і все більше, від наявності та якості комунікацій знань і соціальної інфраструктури – людського та соціального капіталу» [165, с. 1]. Зокрема, навіть роздрібні магазини та торгові центри визнали, що бібліотека може бути цікавим партнером у підвищенні привабливості певного місця та залучення різних категорій цільової аудиторії. З іншого боку, успіх публічних бібліотек також залежить від їхньої позиції в ключових міських місцях, де люди можуть об'єднати свої різноманітні потреби в одному місці.

Безумовною є цінність публічної бібліотеки як культурного закладу з великою відвідуваністю для відродження району, реконструкції міста та оживлення його безлюдних частин [186]. Користувачі бібліотеки зазвичай стають відвідувачами магазинів, ресторанів і кафе по сусідству. Іноді публічні бібліотеки навіть сприяють відкриттю комерційних підприємств у своєму районі. Варто зазначити, що багато великих міст світу замовляли видатних архітекторів для будівництва сучасних публічних бібліотек, які стали всесвітньо відомими пам'ятками: наприклад, Бірмінгем, Сіетл, Штутгарт, Токіо, Ванкувер, Відень та ін. У деяких містах публічна бібліотека була першою новою будівлею у новому районі.

Нову Центральну бібліотеку в Амстердамі (Нідерланди) було побудовано в регіоні поблизу центральної залізничної станції, яка раніше використовувалася як центр перевезення вантажів. З моменту відкриття бібліотеки цей раніше майже безлюдний непривабливий район незабаром став дуже відвідуваною частиною Амстердама. Такого ж ефекту досягнуто в м. Орхусі (Данія), де центральна бібліотека відіграє ключову роль культурного осередку в місцевості з промисловими підприємствами, відокремленими від центральної муніципальної зони. Таким чином, ці сучасні та зазвичай незвичайні в архітектурному плані будівлі, пропонують гостинні приміщення та привабливі простори для населення будь-якого віку та різних соціальних груп і загалом стають центром спільноти. Наприклад, з 2013 р. Бірмінгемська

публічна бібліотека (Велика Британія) є однією з найбільших публічних бібліотек у Європі з приміщеннями площею 31 000 квадратних метрів. Створивши в своїх приміщеннях сучасні простори для навчання, дозвілля, творчості, відпочинку, бібліотека досягла того, що кількість її відвідувачів зросла на 250 відсотків: замість 4000 бібліотека тепер нараховує 10 000 відвідувачів на день [200]. Публічні бібліотеки як визнані громадою та відкриті для всіх прошарків населення безкоштовні державні заклади можуть також бути використані для покращення якості життя в малозабезпечених міських районах. Так, місто Зальцбург в Австрії успішно розмістило свою нову центральну бібліотеку в районі з серйозними соціальними проблемами, щоб надати нові перспективи змістовного дозвілля та самоосвіти для мешканців цього району.

Таким чином, зарубіжний досвід трансформації ролі та функцій публічних бібліотек в контексті «третього простору» пропонує декілька успішних та перевірених практикою моделей організації їх діяльності.

2.3. Сучасні формати розбудови простору публічних бібліотек України

Технологічна революція та трансформації соціокультурного простору призвели до низки змін, що вплинули на розвиток публічних бібліотек в Україні, як на їхні простори, так і на їхні послуги з урахуванням потреб користувачів.

Для прискорення модернізації публічних бібліотек України важливу роль відіграла низка проєктів від міжнародних організацій та асоціацій. У 90-х роках ХХ століття за сприяння Міжнародного фонду «Відродження» стала можливою реалізація великої кількості грантових проєктів, спрямованих на відкриття в українських бібліотеках пунктів вільного доступу до мережі інтернет, облаштування приміщень комп'ютерною технікою, створення та просування

веб-проектів, поповнення бібліотечних фондів сучасною літературою, популяризацію серед населення програм підтримки здорового способу життя, патріотичне виховання молодого покоління, забезпечення повноцінного доступу до інформації людям з інклюзією та ін.

У 2009–2014 рр. впровадженню інноваційних ідей та ініціатив у бібліотечну сферу суттєво сприяли перемоги публічних бібліотек України у конкурсі проектів грантової програми «Бібліоміст», що діяла за підтримки благодійного фонду Білла і Мелінди Гейтс. За допомогою програми активізувалась діяльність бібліотек з автоматизації, оснащення комп'ютерною технікою, принтерами, сканерами, доступом до Wi-fi, зокрема в сільській місцевості. Варто зазначити, що «Бібліоміст» (2009–2014 рр.) – це «партнерська робота Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства культури України та Української бібліотечної асоціації, на підтримку якої Фондація Білла та Мелінди Гейтс надала грант на суму 25 мільйонів доларів США. Для сприяння досягненню цілей програми корпорація Microsoft безкоштовно надає публічним бібліотекам України програмне забезпечення на суму близько 4,4 мільйони доларів США» [98]. У межах реалізації програми місцевим українським громадам вдалося модернізувати процес доступу до публічних бібліотек на різних рівнях: технологічному (забезпечення 1500 бібліотечних закладів комп'ютерним обладнанням); навчальному (відкриття 25-ти інноваційних тренувальних центрів та проведення курсів з користування інноваційними технологіями в бібліотечній справі); репрезентативно-ресурсному (сприяння в процесі представлення бібліотекарями інтересів бібліотек та в отриманні ними всіх необхідних ресурсів для задоволення потреб і запитів громад на місцевому рівні); інформаційно-просвітницькому (сприяння процесу формування в українському соціумі поняття головної ролі бібліотеки та важливості її підтримки) [98].

Дослідники розглядають бібліотеку у цифрову епоху як багатовимірний простір, просторова модель якого складається з: «фізичного простору» (власне

будівля бібліотеки, її зовнішній вигляд і особливо інтер'єр, а також просторова організація меблів, колекцій та інших функцій бібліотеки); «соціального простору» (різні форми соціальної взаємодії в бібліотеках та різні способи функціонування бібліотеки як громадського простору); «цифрового простору» (сфера електронних колекцій та послуг) [218].

Бібліотечна модель «третього місця» пропонує, зі свого боку, ширший горизонт можливостей, де соціальні та культурні місії поєднуються тісніше. Україна, в порівнянні з європейськими, зокрема скандинавськими країнами, була менше готова приєднатися до цієї концепції. Лише наприкінці 2010-х – на початку 2020-х рр. відбуваються перші вдалі спроби модернізації діяльності публічних бібліотек України в контексті концепції «третього місця».

Відповідно до провідних світових тенденцій, публічні бібліотеки в Україні протягом першої чверті XXI ст. поступово починають перетворюватися з традиційних місць зберігання та видачі книг у відкриті культурні та освітні простори. Зменшення важливості фізичної колекції книг через можливості цифрових технологій призвело до того, що багато публічних бібліотек України скорочують фізичні простори, відведені для друкованих видань, облаштовують нові простори, призначені для задоволення користувацьких потреб – від інформаційних, соціокультурних та освітніх до дозвіллевих. Таким чином, відбувається зміщення фокусу з бібліотечного простору, орієнтованого на колекцію, на бібліотечний простір, орієнтований на користувача. Цей новий ландшафт спонукав публічні бібліотеки надавати свої фізичні простори як додаткову послугу, що пропонується користувачам.

Однією з популярних моделей модернізації бібліотечного простору в Україні стали медіатеки – некомерційні культурні установи, на які не впливають ринкові відносини. Єдине споживання, яке вони генерують, – це культурне. Вони зберігають колективну пам'ять міста/селища/району. Варто зазначити, що термін «медіатека», який було введено канадським науковцем М. Маклуеном, трактується як «соціально-орієнтована установа сфері освіти, культури та інформації, або структурний підрозділ установи, чи спеціально

організований і обладнаний простір в установі, що має сукупність фонду медіатекстів на будь-яких носіях і різноманітних інформаційних, технічних засобів, мультимедіа, а також відповідне обладнання для зберігання і відтворення медіатекстів» [81]. На думку А. Литвинової, медіатеки являють собою «технологічно розвинені сучасні бібліотеки, з добре організованим простором для індивідуальної та масової роботи користувачів з використанням традиційних та електронних носіїв інформації» [59, с. 33].

Основними функціями медіатеки є: забезпечення безперервної освіти для кращої соціальної інтеграції; надання громадянам простору для проведення вільного часу та дозвілля; поширення культурних та медіаресурсів. Вона відповідає за інформування громади та сприяння її кращому розвитку в місті/селищі/районі. Медіатека – це відкритий для всіх культурний заклад, місце обміну ідеями, ресурсний центр та осередок популяризації передового досвіду.

Щоб залучити громадськість, медіатеки розробляють переконливі стратегії, які впливають як на громадськість, так і на розвиток установи. Варто виділити три ключові стратегії організації роботи медіатек: зосередження на сучасних цифрових ресурсах; формування великої кількості різноманітних медіа-колекцій; розбудова комфортного та гостинного середовища для користувачів.

Медіатека гарантує доступ до осучаснених бібліотечних фондів, пропонуючи інформацію в найновіших форматах та роблячи пошук документів ефективнішим. Як будівля, так і вміст, меблі, а також стан книжкових колекцій свідчать про те, що медіатека є сучасною та оновленою версією бібліотеки. Це місце для отримання нових знань та дозвілля, для навчання та цікавих зустрічей. Контент її колекцій різноманітний, мультимедійний та вільно доступний, представлений у комфортно обладнаних просторах, що заохочує громадськість часто відвідувати медіатеку. Велика кількість доступних колекцій дозволяє задовольнити потреби різних категорій користувачів. Кількість, якість та різноманітність контенту є дуже важливими фактором, який зацікавлює та

приваблює нових користувачів, які раніше не були знайомі з бібліотеками або не відвідували їх часто.

Медіатеки запроваджують новий спосіб читання, досліджень та роботи в інноваційному просторі. Користувачі не розглядають медіатеку як місце для оренди книг, а радше як простір для читання, роботи, зустрічей, дозвілля та дослідження своєї допитливості – простір для спілкування.

Для більшості європейських країн типовим є проектування для оновленого бібліотечного простору найвиразнішого архітектурного рішення, з урахуванням іміджу міста, його цінностей та унікальної культурної спадщини. В деяких випадках це проявляється в реставрації історичної будівлі або, навпаки, у створенні надсучасної будівлі. Нове будівництво, реставрація, або розширення приміщень – всі рішення, як правило, приймаються відомими архітекторами. Залучений також дизайнер інтер'єрів, який відповідає саме за декорування та дизайн меблів. У деяких із цих проєктів простежується тонкий баланс між формою та функцією, різноманітними обмеженнями, властивими цьому типу будівель, та репрезентацією популярного стилю. Архітектори, як правило, вносять в проєкт власну креативність, або розробляють еволюційну та гнучку архітектуру, здатну адаптуватися з часом до розширень простору та виконання нових функцій.

Що стосується структури будівлі, то все дотримується логіки та чіткого розташування. Більшість медіатек мають зону реєстрації, простір, присвячений поточним подіям (з фондом національних та міжнародних газет та журналів), кафе, простір для арт-практик, виставок та крісла для читання на першому поверсі, вільний доступ до інтернету та комп'ютери. Дитяча та підліткова секції розташовані на першому поверсі, а доросла секція – на другому. У будівлях з меншою кількістю поверхів доросла секція зазвичай знаходиться на першому поверсі, щоб усунути «психологічний чи соціологічний бар'єр», що дорослі сприймаються як менш мотивовані, ніж діти та підлітки, чия секція розташована на один поверх вище [242, с. 157–158].

На противагу більшості європейських країн, в яких трансформація та осучаснення бібліотечного простору передбачає будівництво нової будівлі або кардинальну реставрацію старого приміщення, в Україні перетворення традиційної бібліотеки на медіатеки, бібліо-хаби та бібліотеки-коворкінги зазвичай обмежується капітальним ремонтом старих приміщень. Одна з головних відмінностей між структурою бібліотеки та медіатеки полягає в тому, яке значення остання надає кількості світла в будівлі. На відміну від концепції темряви, яка панує в традиційних бібліотеках для збереження стану книг, зосередженості та тиші читачів, медіатека надає пріоритет світлу. Це досягається не лише завдяки архітектурі будівлі з великими вікнами та скляними стінами, що пропускають сонячне світло та забезпечують панорамний вид назовні, але й завдяки кольорам стін та меблів, які зазвичай світлі та яскраві, що максимізує кількість природного освітлення.

У 2014 р. за ініціативи Львівської міської ради та сприянням програми «Бібліоміст», німецького товариства міжнародного співробітництва GIZ, а також партнерській підтримці Вроцлавського мультимедійного центру на базі Центральної бібліотеки для дорослих ім. Лесі Українки було створено Першу Львівську Медіатеку – «громадський центр нового типу, інтерактивний публічний простір, в якому поєднуються традиційна книгозбірня з великим фондом сучасних друкованих видань та використання різноманітних інформаційних ресурсів, зокрема інтернету, CD- та DVD-носіїв, електронних книжок, програм вивчення іноземних мов, а паралельно – функціонування комп'ютерних курсів, програм дитячого розвитку, дискусійних клубів, тренінгів і гуртків для осіб будь-якого віку, музичної студії, кінозалу» [69].

У медіатеках інновації не обмежуються додаванням музики, журналів про актуальні події та газет; вони також включають створення розділів спеціально для дітей та молоді. Це відображає ініціативу щодо підвищення обізнаності серед аудиторії, яку обов'язково сприймають як «майбутніх читачів». Бібліотеки створюють секції для «малих читачів» з ігровими зонами для дітей, де вони можуть гратися та розглядати книги, а також кімнатами, де

відбуваються розповіді історій. Крім того, медіатека є піонером у вільному обігу аудіовізуальних матеріалів. Це єдине місце, де фільми та відео є вільно доступними та безкоштовними для всіх її членів. Більші медіатеки мають кінозалу, де щотижня демонструються національні та зарубіжні фільми.

Взявши за приклад концепцію медіатеки, можна зробити висновок, що вона є результатом інтеграції культури в державну політику. Культура почала розглядатися як право, до якого всі громадяни повинні мати вільний та відкритий доступ як гарантія демократії. Метою медіатеки є забезпечення доступу до знань та культурних здобутків через різні формати (книги, компакт-диски, інтернет, фільми, відео), не лише для навчання, а й для дозвілля та відпочинку. Важливо наголосити, що медіатеки мають велике соціальне значення, оскільки вони відповідають потребам культурного споживання сучасного населення України. Вони пропонують несеґрегований публічний простір у дедалі більш розділеній спільноті, заохочують різноманітні культурні практики у всіх соціальних класах.

Нещодавно введений в українську мову термін «хаб» (з англійської – опора або з'єднання, у переносному значення – «центр діяльності») має ряд значень: ідентифікує пристрій, який з'єднує клієнтів із сервером комп'ютерною мовою; в авіації – потужний міжнародний транзитний аеропорт для повітряного сполучення даної країни. У перекладі на бібліотечну термінологію хаб ідентифікує, перш за все, простори, які разом використовують люди, що мають спільні важливі соціальні проєкти. В екстраполяції на бібліотеки хаб характеризується наданням можливості отримати детальну інформацію про об'єкт дослідження через матеріальний вміст (книги, періодичні видання, каталоги, відео, музика) і доступний нематеріальний контент (не тільки через безкоштовний Wi-Fi, але й через належну організацію знань, оскільки інтернет не пропонує систематизації, порядку, орієнтації серед культурного вмісту), а також завдяки наявності простору, відкритого для громадськості. Нарешті, існує можливість зустрітися в бібліотеці з людьми зі схожими чи однаковими інтересами, щоб активізувати обмін ідеями чи майбутню професійну співпрацю,

як це вже відбувається в коворкінгах. Така перспектива суттєво розширює використання бібліотеки за межами її звичайних функцій та інтегрує її в складний робочий ландшафт, що позначає сучасність.

У науковій літературі наразі не представлено чітко визначеної дефініції поняття «бібліохаб», незважаючи на те, що сам термін є досить популярним в сучасному бібліотечному дискурсі. В професійному середовищі українських бібліотекарів бібліохаб позиціюється як «сучасний багатофункціональний, вільний і доступний бібліотечний простір для спілкування, соціальних ініціатив, особистісного розвитку, навчання, творчості та активного дозвілля, <...> він сприяє підвищенню рівня освіченості та культури спільноти, соціальній взаємодії і згуртованості громади, <...> є епіцентром соціокультурних подій, інформаційним центром, територією креативного навчання, самовираження і комунікації, спілкування та дозвілля, майданчиком громадської активності мешканців регіону» [62]; «бібліотечний, громадський інклюзивний культурно-просвітницький і дозвіллевий простір» [39, с. 6]; «функціональний простір, що призначений для організації освітніх та розважальних заходів, навчання, читання, розвитку творчості, опанування інформаційними технологіями» [121, с. 11].

Узагальнюючи представлені у науковому вимірі визначення поняття «бібліохаб» можна констатувати, що концепція бібліохабу передбачає створення для відвідувачів комфортного простору для отримання необхідної інформації, культурного розвитку особистості та проведення культурно-дозвіллевої діяльності.

Протягом останніх років в Україні, в рамках проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHub», розпочатого в 2017 р. було модернізовано діяльність ряду бібліотек м. Києва у сучасні простори. Серед бібліотек варто зазначити: Центральну районну бібліотеку ЦБС «Свічадо» Святошинського району м. Києва, ЦРБ ім. П. Тичини Централізованої бібліотечної системи Дніпровського району м. Києва, бібліотеку ім. М. Костомарова ЦБС Шевченківського району м. Києва та ін. Варто підкреслити реалізацію

просторів для дітей: Центральну бібліотеку ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва, Бібліотеку для дітей Деснянського району та ін. Діяльність багатьох з них засвідчує перехід до формату бібліохаба, при цьому культурні заклади зберегли традиційну назву – «бібліотека». Водночас окремі структурні підрозділи, що діють при бібліотеках зазвичай мають назву «бібліохаб» (наприклад, «BIBLIO HUB» для людей з вадами зору у приміщенні Центральної районної бібліотеки ім. П. Г. Тичини Дніпровського району м. Києва). У результаті втілення проєкту бібліотеки оновили приміщення, облаштували зони відпочинку, отримали технічне обладнання та нові меблі, що сприяло комфортному задоволенню потреб користувачів у власних просторах [58].

У рамках проєкту «Бюджет участі» сучасний мультимедійний простір було створено і в Хмельницькій центральній публічній бібліотеці – у вересні 2017 р. на її базі розпочав роботу Бібліохаб, розроблений з урахуванням запитів відвідувачів (людей, які мають спільні інтереси, громадські активісти, творча молодь, письменники та поети) щодо інтелектуального дозвілля [9].

Серед основних характеристик бібліохабів наведемо:

- інноваційні технології (заклади комп'ютеризовано, обладнано терміналами електронної реєстрації, інтерактивними дошками, 3D принтерами, проєкторами, надано безкоштовний доступ до інтернет);
- оновлений дизайн (кожний бібліохаб відрізняється власним фірмовим стилем, що розроблений дизайнерами);
- інклюзивність (бібліотечний простір розроблений з урахуванням потреб всіх соціальних груп населення, в тому числі й людей обмеженими можливостями);
- зонування (бібліохаб поділено на кілька функціональних зон, що відрізняються в тому числі й художньо-декоративним оформленням): мейкерплейс (творчі лабораторії), ігрова зона, дитяча зона, молодіжна зона, інтернет-зона, зона спілкування, зона коворкінгу, зона читання та ін.

Отже, бібліохаб – це складна інформаційно-комунікаційна система, що існує в сучасному бібліотечному просторі та забезпечує можливість отримати необхідну інформацію, новий культурний досвід, доступ до різноманітних дозвіллевих практик та ін., тобто забезпечує реалізацію інформаційної, комунікаційної, рекреаційної, розважальної, навчальної та ін. функцій.

На думку І. Швець, специфіка діяльності бібліотек-хабів безпосередньо пов'язана з цифровою інклюзією – стратегією, що спрямована максимально соціально залучити відсторонених раніше від цифрових технологій громадян через відсутність доступу до них та/або необхідних користувацьких навичок [137, с. 97]. Дослідниця наголошує на тому, що мережі бібліотек-хабів цілеспрямовано впливають на рівень цифрової грамотності, оскільки в їх просторі «кожному громадянину надається безкоштовний доступ до мережі інтернет, проводяться практичні заняття і семінари з цифрової грамотності, надається можливість перегляду в бібліотеці освітніх серіалів, присвячених темам: базових цифрових навичок, інтернет-безпеці, медіаграмотності, отриманню доступу до публічної інформації та ін.» [137, с. 98].

Цілком погоджуючись з дослідницею, можна констатувати, що у сучасних просторах публічних бібліотек України користувач може отримати:

- доступ до електронних ресурсів;
- ряд цифрових послуг, починаючи від доступу до електронних бібліотечних каталогів та оцифрованих видань до широкого масиву цифрових ресурсів і баз даних;
- можливість опанувати базові навички, що необхідні для користування цифровими послугами різноманітних державних та приватних установ (наприклад, е-уряд, е-банкінг, е-Health та ін.);
- доступ до освітніх, культурних та дозвіллевих практик, представлених у цифровому форматі, зокрема тих, що діють безпосередньо в лабораторіях бібліохабів.

Відповідно до потреб та наявності/відсутності базових навичок користувачі можуть обрати необхідний формат занять – від суто

консультативної до розширених навчальних програм. Так, наприклад, співробітниками Державної бібліотеки України для юнацтва розроблено такі формати як: «П'ять хвилин допомоги», «30 хвилин пошукової орієнтації», «Година навчання» та «Тижневий курс» [34].

Таким чином, бібліохаби «надають спектр послуг з навчання від базової цифрової грамотності до навичок, необхідних для користування певними сервісами (аудіострімінговий/відеострімінговий сервіс, файлообмінні сервіси, онлайн-платформи), пристроями та додатками» [137, с. 98].

Відповідно до специфіки цього формату бібліотечного простору формуються і вимоги до професійного рівня співробітників, що у свою чергу зумовлює необхідність проведення різноманітних заходів, спрямованих на набуття ними нових знань та постійного удосконалення цифрової компетенції. Зазвичай вони відбуваються в форматі онлайн-тренінгів, наприклад, онлайн-тренінг «Розвиток спроможності бібліотек-Хабів цифрової освіти» (2022 р.) [90], навчальні курси для координаторів хабів цифрової освіти, що проходить в рамках проєкту «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках–хабах цифрової освіти» і реалізується Українською бібліотечною асоціацією в колаборації з Програмою розвитку ООН в Україні в межах «Проєкту підтримки Дія» [93], онлайн-тренінг «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти» (2024 р.) [83], що проводиться за фінансової підтримки Швеції та сприяння Міністерства цифрової трансформації України.

Публічна бібліотека є місцевим інформаційним центром та життєво важливою силою освіти та культури. Її роль у збереженні інформаційних джерел стає дедалі складнішою через поєднання традиційних та цифрових ресурсів. У своїй діяльності зі збереження, організації та консолідації різноманітних інформаційних можливостей вона повинна шукати нові формати взаємодії з користувачами. Відтак особливість «третього простору», як фізичного, так і метафоричного, можна пов'язати з динамічними грамотностями [234, с. 22]. У бібліотеки заявляються нові завдання: проактивне виявлення нових інформаційних потреб для актуалізації асортименту послуг,

виконання громадського обов'язку щодо інклюзії та соціальної справедливості, пропонування громадянам інноваційної підтримки та методів розвитку нових інформаційних навичок за допомогою комплексного та міждисциплінарного підходу. Динамічні грамотності – це загальний термін, який підкреслює мінливий характер сучасного медіаконтексту та лежить в основі багатьох реформ сучасного суспільства.

Коворкінг – це глобальний тренд, заснований на дуже простій концепції: філософії кооперації. У широкому розумінні коворкінг – це місце, в якому люди працюють індивідуально в продуктивному робочому середовищі. Термін «коворкінг» було введено в 1990-ті рр. у Каліфорнії Б. Дековеном, відомим американським гейм-дизайнером та творцем CoWorking Institute, але перший справжній коворкінг-простір з'явився у 2005 р., коли в Сан-Франциско було відкрито лофт під назвою «Nat Factory» [231, с. 2]. Це був відкритий офіс, який, починаючи з основної групи з трьох комп'ютерних програмістів, почали відвідувати й інші працівники. Коворкінг одночасно описує соціальне явище, простір та діяльність, але офіційного визначення досі немає, тому в повсякденній мові його можна побачити пов'язаним або навіть іноді взаємозамінним з іншими спорідненими термінами, які визначають суттєво різні реалії та стилі роботи: це стосується офісів відкритого планування, асоційованих студій, соціальних підприємств, кооперативів, бізнес-інкубаторів або акселераторів. Усім цим моделям бракує спільного та неформального соціального процесу, характеристики, яку можна знайти у світі фабричних лабораторій та творців, з якими коворкінг іноді розділяє простори та теми, хоча й не обмежує сферу залучення працівників новими формами майстерності.

Коворкінгові простори призначені «для зустрічей, співпраці та встановлення контактів підприємцями» [146], з яких можуть виникати робочі та бізнес-проекти. Багато людей ходять до приміщення бібліотечного коворкінгу як на роботу, враховуючи характер цього простору. Задоволення цієї потреби користувачів та поєднання її з такими концепціями, як соціальна економіка, відкритий доступ, вільна культура, краудсорсинг, вільне програмне

забезпечення, мейкерспейси та коворкінги призводить до нового спектру послуг в інноваційних бібліотеках. Коворкінг є частиною нових тенденцій щодо досвіду практичної роботи, які все більше адаптуються до потреб працівників та використовують нетрадиційні організаційні моделі. Він орієнтований на покоління, які впевнено користуючись технологіями, приділяють більше уваги дружньому середовищу та благополуччю. Навчання протягом життя набуває реальних форматів, відповідно спільне використання простору стає не лише логістичним питанням, а й стратегією. Саме в ньому та завдяки йому стає помітною взаємодія між знаннями, стратегіями та інтересами. Створення справжньої спільноти є частиною питання самоідентифікації, на яке постачальник послуг повинен мати змогу відповісти, виходячи зі знань та цілей учасників [206].

Комплексні взаємодії між бібліотеками та коворкінгами розглядаються як інклюзивні простори третіх сторін, що становлять перспективу для подальшого дослідження, спрямованого на розвиток фундаментального спільного блага: збереження та поширення знань у їхньому когнітивному різноманітті.

Бібліотека-коворкінг – це фізичний простір, у якому користувачі можуть тісно співпрацювати між собою, використовуючи спеціально обладнані спільні зони, створені для сприяння обміну досвідом та так званий «привітний» простір, який поєднує вимір роботи з вимірами повсякденного життя, такими як відпочинок, обідні перерви, спілкування, материнство та ін. Таким чином, бібліотеки перетворюються на нові динамічні громадські центри з кафе та зручними місцями для сидіння, спільними просторами, 3D-принтерами, майстер-класами з письма та інтернет-магазини для продажу книг місцевих авторів. На думку дослідників, бібліотеки та нові процеси коворкінгу мають спільний напрям «третього простору» [259, с. 445]. Як репрезентація та трансцендентальна умова соціальних інновацій, третій простір є фізичною та цифровою екосистемою для генеративного та циклічного досвіду. Як центри спільноти, міждисциплінарні бібліотеки повинні включати всіх користувачів, включаючи працівників, які не проживають на території. Вони є місцевими

інформаційними центрами та можуть вважатися периферійними рушійними силами для підтримки нових професійних практик, гнучких реорганізацій та вдосконалення softskills (особисті якості, поведінка та вміння міжособистісного спілкування, які допомагають нам взаємодіяти з нашими колегами).

Заходи з розвитку грамотності також відбуваються у сторонніх середовищах [234, с. 17], де значення розділяються та спостерігається більша плинність між ієрархіями. Фіксуючи потік подій (неправдиву інформацію або дезінформацію), послуги можуть підтримувати розвиток знань протягом усього життя та в різних контекстах. Залучення дорослої аудиторії до публічних бібліотек як неформальних навчальних просторів – це тренд, підтверджений у сучасній науковій літературі. Англійський термін «коворкінг» стосується зобов'язань та формування міцних зв'язків лояльності, також заснованих на «сарафанному радіо». Йдеться про створення зв'язків, які є радше якісними, ніж кількісними, завдяки яким державна установа може набути нового значення для громадянина. Публічна бібліотека переосмислює свої послуги у світлі цих та інших глобальних явищ: серед них, для сприяння залученню та проведенню заходів з розвитку грамотності, коворкінги також надають фізичну та віртуальну можливість для розвитку знань та набуття трансверсальних навичок. Така кореляція розширює інформаційну екосистему фрагментованим, але змістовним досвідом: бібліотека стає місцем зустрічей з низькою або високою інтенсивністю. Це вимагає логістично орієнтованого дизайну, який проходить через процеси «знизу вгору», щоб зрозуміти різні соціальні потреби та розвивати соціальне навчання [234, с. 22].

Щодо коворкінгу як середовища для спільної роботи між різними фахівцями [176, с. 45], бібліотекар-фасилітатор може зайняти нову позицію, включаючи такі навички, як: оцінка інформаційних потреб громадськості за допомогою партисипативних методів; сприяння проведенню заходів з розвитку грамотності для неформального та емпатійного навчання; підтримка розмови про культуру праці.

У коворкінгу соціальний вимір означає кращу роботу, перехід у новий стан розуму поза межами спільноти. Це третій простір, який потребує фасилітаторів та кураторів, тобто осіб з трансверсальними навичками співпраці, креативності та інклюзії, які переосмислюють логіку ефективності та продуктивності. З гетеротопії коворкінгу виникає визначення колаборативного індивідуалізму [154, с. 91] як етичного засобу поєднання двох антитетичних логік, типових для детериторіалізованих працівників: з одного боку, співпраці та соціальної чутливості, з іншого, індивідуалізму як характеристики неоліберальних та егоцентричних особистостей. Неоліберальний вплив також впливає на аудиторію бібліотек і може змінити майбутнє їхньої місії [161, с. 57]. Суть не в тому, щоб перетворити бібліотеку на нову лабораторію чи мейкерспейс. Мікрокосм коворкінгу – це планарний, мімічний простір, оперативний скорочений шлях для контактів. Робочий та навчальний простір стає інноваційним завдяки модернізації меблів та доступності, а також завдяки новим стосункам, яким він сприяє, та соціальному навчанню.

Коворкінг формує соціальний досвід роботи. Як третій простір, він може сприяти мікронаративам для переосмислення вибору майбутньої орієнтації та розвитку культури міжпоколіннього та антиейджистського обміну. На думку науковців, «спільні державні послуги – це нове покоління послуг, які поєднують надання чітко визначених послуг [...] з наявністю сприятливих платформ, завдяки яким самі громадяни можуть співпрацювати один з одним та з іншими соціальними суб'єктами (державними органами, підприємствами, університетами, організаціями третього сектору) для створення соціальної цінності» [215, с. 8].

Враховуючи численні навички, які повинен набути фасилітатор гібридної бібліотеки, щоб також мати справу з технорізноманіттям, звичка часто звертатися до інших фахівців може бути частиною добре організованого управлінського стилю, підтримки [232] та значення для певної форми.

Зарубіжні науковці пропонують розрізняти три рівні коворкінгу як інноваційної послуги для бібліотек:

1. Фізичний/логістичний для робочого середовища, яке зосереджене на добробуті та використанні менш жорстких, гібридних просторів, що сприяють співіснуванню послуг;

2. Освіта/навчання як середовище динамічної грамотності, що ініціює подвійні форми аналогового та цифрового навчання, як екосистема прискорювачів випадковостей, та як третій простір для медіаактивізму;

3. Метафорична/трансцендентальна як центр спільноти, де приписуються нові культурні значення, водночас визнаючи, що робочі культури є ситуативними, умовними та міжсекційними [259, с. 450].

Таким чином, рефлексія відкриває нові прочитання бібліотечної професії та гнучких коворкінгових просторів.

В українській бібліотекознавчій літературі тема коворкінгу з'являється протягом останніх років, супроводжуючись цікавими експериментами з впровадження та реструктуризації бібліотечних послуг. Однак і досі тривають дебати щодо культури та практики проектування бібліотечного простору.

Тим часом простори та послуги, призначені для творців та фаблабів, стають дедалі поширенішими в українських бібліотеках.

Так, наприклад, на базі Державної науково-технічної бібліотеки України діє бібліотечний коворкінг-центр «Libtech», що позиціюється як інноваційний інтелектуальний простір ДНТБ України [53]. В межах комплексного підходу до обслуговування відвідувачів, серед іншого, у приміщенні бібліотечного коворкінг-центру надано доступ до швидкісної мережі Wi-Fi, комп'ютерів, електронного каталогу бібліотеки та фондів ДНТБ України, а також передплачених нею наукометричних баз даних та різноманітних електронних наукових ресурсів.

З 2017 р. Одеська обласна універсальна бібліотека ім. М. Грушевського діє як коворкінг-центр, пропонуючи відвідувачам отримати новий досвід сучасного громадського простору – дружнього до читачів. За ініціативи благодійного фонду «На благо Одеси» і за підтримки міської влади, в 2016 р. було реалізовано проєкт оновлення холу та одного з читальних залів закладу

[138]. Перший поверх бібліотеки має як окремі, так і спільні робочі місця, вайфай, його оснащено рухомими стінами-стелажами, сучасними меблями та місцями для сидіння на підвіконнях, що створює невимушену атмосферу, придатну як для читання та роботи, так і відпочинку.

Отже, «коворкінг» як організаційна модель «третього простору» може бути успішно застосована в бібліотеках, особливо в контексті підтримки сучасних трендів розвитку громадських ініціатив та реалізації концепції «навчання протягом усього життя».

Новим поняттям в українському бібліотекознавстві є «оціум» – «з лат. «otium» означає дозвілля, працю на дозвіллі, а ще мир, спокій та легкість» [85]. Термін «оціум» використано в назві оновленого бібліотечного простору бібліотеки ім. Є. Кравченка для юнацтва ЦБС Дніпровського району м. Києва. З метою модернізації бібліотечного простору керівництвом закладу було створено територію вільного спілкування – публічний простір «Оціум 51. Бібліотека на Русанівці». Також бібліотекою реалізовано проекти: «Оціум-інклюзія» (забезпечення доступу до інклюзивного простору бібліотеки), «Бібліотека литовської літератури «SKRYNI[A]» (промоція литовської літератури), бібліотечно-театральний проєкт «Оціум-театр» (аматорський театр) [85]. На думку О. Гранкіної, «Бібліотеки – єдина досі збережена інфраструктура радянської системи дозвілля, що наразі є відірваною від міського контексту. Трансформація бібліотеки у вільний, загальнодоступний, культурний, демократичний простір, а системи бібліотек — в єдину мережу таких просторів, що рівномірно розташовані у місті, посприяє розвитку публічної культури, що ініціює громадську активність, яка і є запорукою успішного щасливого міста, країни» [29].

Отже, представлені в Україні станом на середину 2020-х рр. бібліотеки нового типу, що функціонують у межах концепції “третього місця”, доцільно розглядати як багатоформатні інституції, які умовно поділяються на медіатеки, бібліохаби, бібліотеки-коворкінги, оціум-бібліотеки, бібліотеки-кафе, бібліотеки-клуби, бібліотеки-музеї та ін., що репрезентують різні моделі

інтеграції культурно-освітніх та комунікативних практик, проте в більшості публічні бібліотеки обирають перші три формати.

Висновки до розділу

Відповідно до змісту концепції «третього місця» публічна бібліотека є точкою перетину її діяльності навколо книг, цифрового контенту, медіа та користувачів. У той же час, бібліотеки, що відповідають концепції «третього місця», можуть заохочувати інші активності користувачів, пов'язані з навчанням, неформальним спілкуванням, співпрацею над проектами, колективною творчістю, відпочинком.

Французькі, англійські та скандинавські моделі розбудови діяльності публічних бібліотек як «третього місця» спираються на єдині концептуальні засади, але мають певну специфіку. В основі англосаксонської моделі бібліотеки як «третього місця» превалює ідея розбудови громадського центру як «єдиного вікна доступу» до публічних послуг і неформального навчання, колективного робочого простору (коворкінгу), що сприятиме економічному розвитку громад і територій. Данська модель бібліотеки як «третього місця» передбачає створення «чотирьох просторів» (простір навчання, натхнення, зустрічей і подій), що сприяє задоволенню інформаційних, освітніх, творчих, культурних, дозвілєвих, комунікаційних потреб та загалом працює на формування соціального капіталу країни. Французька модель «медіатека» теж базується на концепції бібліотеки як «третього місця», але походить від ідеї бібліотечного фонду як сукупності різних видів носіїв інформації – від друкованих до електронних та мультимедійних, що задовольняють найрізноманітніші комунікаційні потреби користувачів. Згодом ця ідея розширилася до формування в бібліотеці мультимедійного простору, який виконує не лише пасивно-просвітницьку, але й суспільно-перетворювальну функцію через стимулювання творчої та громадської активності, культурно-

мистецьких практик, кращої соціалізації малозахищених та вразливих верств населення.

Таким чином, концепція розбудови бібліотеки як «третього місця» розвивалася та збагачувалася від різних моделей трансформації бібліотечних просторів, розширюючи свій функціональний потенціал залежно від суспільних потреб, нагальних викликів цифровізації та глобалізації людства. Європейські креативні простори є прикладом того, як бібліотеки переосмислили свою місію, щоб сприяти обміну знаннями, творчій співпраці та заохоченню мешканців своїх територій у вирішенні проблем громади. Таким чином, бібліотека стає простором для творчості, інновацій та експериментів, а її розвиток відбувається з урахуванням інклюзивної та партисипативної культури.

Український досвід розбудови публічних бібліотек як «третього місця» теж реалізується в напрямі їх перетворення на центри розвитку знань, творчості та інновацій, формування інформаційної та медіаграмотності, сприяння співпраці, координації та консолідації громади, реалізації ініціатив та проєктів для колективного блага, підтримки малого бізнесу, залучення населення до змістовного дозвілля. Концепція «третього місця» поступово стає основою розвитку інноваційних просторів сучасних публічних бібліотек України в форматі медіатек, бібліохабів, оціумів, бібліотек-коворкінгів, бібліотек-кафе, бібліотек-клубів та ін. Найпопулярнішою в Україні є модель «чотирьох просторів», яка сприяє перетворенню публічної бібліотеки з пасивного закладу, що базується на колекціях, на проактивний та мультифункціональний, який пропонує користувачам простори для навчання, натхнення, зустрічей та подій. Поцифрування бібліотечних колекцій та дистанційний доступ до них сприяє звільненню фізичного простору, необхідного для зберігання бібліотечних фондів, та розширенню зон для співтворчості на благо суспільного розвитку та консолідації громади.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРІВ ГРОМАДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Організаційно-функціональна складова моделі

Основою для науково обґрунтованої розбудови організаційно-функціональної складової бібліотеки як «третього місця» є ціле покладання її діяльності, визначення профілю регіону обслуговування, інформаційних та соціокультурних потреб користувачів, коректний вибір формату локацій бібліотечного простору.

Сучасні публічні бібліотеки є життєво важливими громадськими центрами – «вони об'єднують людей, надаючи доступ до послуг та підтримки, необхідних для кращого життя» [210, с. 13]. Фундаментальна соціальна роль бібліотеки не обмежується лише наданням доступу до книг, а й загалом позитивно впливає на життя людей. Серед іншого, бібліотеки:

- надають користувачам інструменти, за допомогою яких вони можуть вдосконалювати свої навички та відкривати нові можливості;
- є структурами, що об'єднують людей та надають інформаційні та консультаційні послуги;
- як відповідальні за обслуговування певної території, бібліотеки готові реагувати на потреби та проблеми своїх місцевих громад [210, с. 12].

Основними результатами, на досягненні яких має зосередитися мережа публічних бібліотек є:

- культурне та творче збагачення особистості;
- підвищення рівня читання та грамотності;
- розвиток цифрового доступу та цифрових навичок населення;
- підтримка кожного у досягненні свого творчого потенціалу;
- сприяння здоровішому та щасливішому життю громадян;

- сприяння розбудові інклюзивного середовища;
- сприяння сильнішим, стійкішим громадам» [210, с. 6–7].

Іншими словами, особливий акцент робиться на питаннях, що пов'язані із сучасними потребами, які конкретно визначені у п'яти основних сферах: добробут, читання, цифрові технології, інформація та навчання, відповідно до перспективи, яка зміщує фокус з окремих користувачів на мешканців громади: бібліотеки, фактично, об'єднують людей та створюють добробут, структуруючи себе як соціальні агрегатори, спрямовані на зміцнення громади. Збільшення рівня читання — традиційна тема бібліотечного активізму, є однією із семи цілей, яких потрібно досягти, але на першому місці знаходиться культурне та творче збагачення, оскільки бібліотеки задумані як простори для дії, для творення та натхнення [210, с. 21–24].

Перспективними шляхами досягнення інтеграції просторів у бібліотеках для розширення участі громадян у культурній діяльності, розвитку оригінальних та творчих ініціатив, а також зміцнення спільної роботи з іншими групами або секторами суспільства є:

- організація «інкубатору проектів»: креативного простору для генерації ідей, підтримки місцевого бізнесу та розвитку навичок для доступу до працевлаштування;
- сприяння допитливості, культурі відкриттів та експериментів: через ознайомлення з раніше невідомими ідеями чи концепціями через книги, соціальні мережі, семінари та координацію наукових та громадянських інноваційних проєктів;
- створення простору для співучасті громадян: сприяння внеску мешканців в діяльність органів місцевого самоврядування, проведення громадських дискусій, які допомагають вирішувати соціальні проблеми;
- розвиток культурних заходів, розваг та дозвілля: забезпечення платформи для поширення та висвітлення місцевої культури, підтримка культурних заходів та фестивалів, оцінка їхнього впливу на громаду, створення

та поширення культурних продуктів, а також впровадження заходів для забезпечення відпочинку та розваг;

– забезпечення альтернативного освітнього простору: для підтримки місцевих навчальних закладів та неформальної освіти, реалізації принципу «навчання протягом усього життя» та розвитку навичок інформаційних та цифрових технологій [199, с. 868].

К. Ніколсон також визначає кілька тенденцій в інноваціях бібліотек, зокрема:

1) створення контенту та об'єктів у бібліотечних спільнотах під впливом руху «Мейкер»;

2) участь користувачів через доступ до інтернету, соціальних мереж, відеоплатформ, відеоігор та вебсайтів, з метою сприяння створенню спільнот, що базуються на співпраці;

3) організація взаємодії з різноманітними громадськими асоціаціями з метою досягнення спільних цілей;

4) навчальні ініціативи, використання бібліотечних просторів та ресурсів через різноманітні програми, такі як курси STEM (наука, технології, інженерія та математика), масові відкриті онлайн-курси (МООС), семінари в соціальних мережах та курси користувачів інтернету;

5) розширення бібліотечних послуг за межі фізичної будівлі та охоплення маргіналізованих або віддалених районів через мобільні бібліотеки [226, с. 17].

Варто зазначити, що від початку автоматизації та використання комп'ютерів у 1970-ті рр. із програмним забезпеченням DOBIS/LIBIS в університеті Дортмунда та ін. до сьогодні в бібліотечних послугах використовується низка технологій. Дослідники виділяють серед них такі:

– маяки: датчики в бібліотеках служать для сповіщення та пошуку ресурсів для користувачів і навіть мають перевагу функціонування без інтернету [144];

– автомати самообслуговування: вони надають користувачам більшу незалежність у доступі до документних ресурсів [226];

- відео: впроваджуються онлайн-відеоклуби, канали обслуговування клієнтів через відеодзвінки та відеомаркетинг [180];
- штучний інтелект: використання бібліотечних чат-ботів, таких як Емма-кітбот з Mentor Public Library, який було розроблено для автоматизованих відповідей на основні запити щодо бібліотечної інформації внаслідок скорочення бюджету під час економічної кризи в бібліотечній мережі Огайо [180];
- віртуальна реальність: публічна бібліотека Сан-Хосе надала своїм користувачам гарнітури Oculus Rift, щоб вони могли випробувати технологію віртуальної реальності для творчості, гри та навчання [243];
- мобільні додатки: сервіси прокату електронних книг, де користувачі можуть придбати різні назви для цифрового читання;
- віртуальна бібліотека: однією з перших бібліотек без фізичних книг є Bibliotech, яка розпочала свою діяльність у 2013 р. зі 100 електронних книг [193];
- гейміфікація: ефективний спосіб залучити до бібліотеки користувачів за допомогою ігор та стимулів (розвиток цього напрямку бібліотечної діяльності став показовим завдяки проєкту Quest, яким керує Національна бібліотека Сінгапуру, — програма заохочує дітей до читання за допомогою ігор з картинками, манга, коміксів та графічних романів) [169, с. 118];
- маркетплейси та цифрові платформи для навчання: один зі способів творити, навчатися та експериментувати.

Незважаючи на те, що в цифровому суспільстві бібліотеку все частіше сприймають без урахування її фізичності (будівель та фізичних книг) [151, с. 605], ідея фізичних просторів бібліотеки зберігається, отримавши розвиток в напрямі формування гнучких, гостинних та соціальних просторів [146], що водночас залишаються просторами для спілкування, роботи та навчання з використанням нових технологій [147].

Р. Скотт, досліджуючи діяльність Бібліотеки округу Кінг (KCLS) та Публічної бібліотеки Сіетла (SPL) (округ Кінг, штат Вашингтон, США)

наголошує на ефективності об'єднання громади через бібліотечні послуги. Дослідниця називає п'ять аспектів розбудови громади в рамках нової моделі:

- бібліотека як провідник для доступу до інформації та навчання;
- сприяння соціальній інтеграції та рівності;
- сприяння громадській активності;
- створення містка до ресурсів та участі в житті громади;
- сприяння економічній життєздатності громади [245, с. 161].

Багато громадян використовують їх як точки доступу до широкого спектру цифрової інформації та форм культурного вираження. На цьому тлі публічні бібліотеки також можуть ефективно сприяти розвитку міст, створюючи точки доступу до публічних послуг. Завдяки широкому спектру послуг для всіх громадян, публічні бібліотеки пропонують можливості для інновацій та інтеграції, легітимації та авторизації. Бібліотеки відіграють дедалі важливішу роль як культурні простори, пропонуючи громадянам відкритий, неавторитарний та некомерційний публічний культурний простір у громаді чи по сусідству. Ця послуга стає все більш і більш цінною у міських середовищах. Вони перетворюються з місця для видачі матеріалів (як основної мети) в місце для перебування та використання пропозицій і послуг на місці: для багатьох людей вони стають «другою домівкою» та місцем для самостійного навчання. Завдяки спеціальним програмам публічні бібліотеки пропонують ознайомлення з культурними подіями та івентами. «Ефективність міського розвитку в даний час залежить не тільки від наявності у міста міцної інфраструктури («фізичного капіталу»), але також, і все більше, від наявності та якості комунікацій знань і соціальної інфраструктури – людського та соціального капіталу» [165, с. 1]. Публічні бібліотеки – це місцеві установи, які надають різні базові послуги для населення. Вони мають найбільшу кількість відвідувачів культурних чи освітніх місцевих закладів і, отже, є невід'ємною складовою відповідної інфраструктури місцевої громади. Публічні бібліотеки розвивають свої послуги на основі запитів та інтересів громадян і в спілкуванні зі своїми фінансовими органами роблять важливий внесок у соціокультурний розвиток міст. Успіх

діяльності публічних бібліотек також залежить від їхньої активної позиції в ключових міських районах, де люди можуть об'єднати свої зусилля та таланти в напрямі вирішення важливих соціальних проблем.

Аналогічно, бібліотеки починають служити системою підтримки для передачі достовірної наукової інформації та знань про актуальні питання сучасного соціокультурного простору. У «Порядку денному ООН на період до 2030 року та Цілях розвитку для країн Латинської Америки та Карибського басейну» підкреслено, що бібліотеки є фундаментальною підтримкою для досягнення сучасних та майбутніх цілей, таких як рівність, доступ до культури, сприяння розширенню прав і можливостей жінок та підтримка універсального доступу до інтернету в найменш розвинених країнах [208].

Таким чином, під впливом ряду зовнішніх чинників, бібліотеки перетворилися зі статичного центру на центр поширення культури та знань, що заохочує участь своїх користувачів. Так само змінилася та урізноманітнилася колекція за допомогою різних носіїв та форматів. Публічні бібліотеки продемонстрували здатність адаптуватися до нових контекстів та потреб своїх користувачів. Ці аспекти служать орієнтиром, формуючи майбутні тенденції та сприяючи новим моделям публічних бібліотек, адаптованим до конкретного контексту кожного регіону.

Українські дослідники стверджують, що модель сучасної бібліотеки, в якій можна реалізувати інформаційно-творчі проєкти, існує у вимірі чотирьох просторів:

- навчання,
- натхнення,
- зустрічей;
- подій [44, с. 29].

В. Ільницький виділяє в «просторі натхнення» наступні активності, послуги та сервіси:

- «– оформлення простору;

- мистецькі та фотовиставки – як місце для персональних світлин і мистецьких виставок користувачів;
- творча сцена, яку можна використовувати для проведення зустрічей з письменниками, дебатів, мистецьких заходів (театралізовані постановки, ляльковий театр, перформанси тощо);
- клуби творчості, де можуть відбуватись заняття з моди та стилю, вебпрограмування, робототехніки, хендмейд для різних вікових категорій;
- медіастудія, де відвідувачі можуть обробляти зображення і звук, розслабитися, слухаючи музику або переглядаючи фільми. Вона може працювати як професійна студія звукозапису, створення подкастів та відео, – мейкерспейс (креативний простір) – місце, де спільнота може зібратися в неформальній обстановці для спільного навчання та діяльності» [44, с. 29].

Функціональне призначення бібліотеки як культурної інституції базується на різних видах діяльності, зокрема й дозвілєвої. Саме вона суттєво зростає в контексті концепції «третього місця». На думку дослідників, на сучасному етапі бібліотека «стає місцем проведення вільного часу читачів, що має попит як багатoproфільний центр дозвілля» [116, с.55; 142]. У контексті проблематики бібліотечної діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення набуває феномен дозвілля, що позиціюється українськими науковцями як: унікальне явище, «що сприяє реалізації та розвитку численних видів і форм культурно-дозвілєвої діяльності, сприяє духовному формуванню людини, розвитку різноманітних інтересів, створенню тісних зв'язків між її учасниками» [142, с. 356]; «частина вільного часу, яка використовується для дружнього спілкування, споживання цінностей духовної культури, прогулянок, розваг та інших форм нерегламентованої діяльності, яка забезпечує відпочинок і подальший розвиток особистості» [12, с. 15], «сукупність видів діяльності (занять), що здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних та культурних потреб» [109].

Таким чином дозвілєва діяльність розглядається як активна діяльність людини, головною рушійною силою якої стає задоволення власних біологічних

(рекреація, відновлення), соціальних (спілкування, визнання, самореалізація) та духовних (освіта, самовдосконалення, пізнання довкілля та ін.) потреб. Основними елементами дозвілля є: вільний час, діяльність, що не пов'язана з життєзабезпеченням (роботою), емоційний та фізичний стан в певний момент, а також мотивування і прагнення до реалізації потреб.

На думку С. Скляр «культурно-дозвілєві практики – це завжди реальне дозвілля, котре не знаходиться в розриві як із самою особистістю, так і з суспільством» [117, с. 152]. Дослідники наголошують на тому, що організованою культурно-дозвілєвою діяльністю населення великою мірою вимірюється рівень розвитку суспільства [142, с. 357]. У контексті діяльності установ культури з організації дозвілля населення, дозвілєву діяльність розглядають як частину соціокультурної діяльності, тобто «діяльність соціальних суб'єктів зі створення, збереження, поширення, освоєння (використання) культурних цінностей» [12, с. 15].

Варто зауважити, що окремі елементи дозвілєвої діяльності в різноманітних просвітницьких формах є традиційними для бібліотечної практики в Україні в другій половині ХХ ст. Так, наприклад, дослідники наголошують на регулярному проведенні різноманітних заходів до професійних свят (так звані Дні спеціаліста), літературних вечорів, творчих зустрічей, клубів по інтересах, пересувних виставок та ін., що було зумовлено збільшенням вільного часу та потребою проведення культурного дозвілля. А. Печена стверджує, що новою тенденцією бібліотечної практики наприкінці 80-х рр. ХХ ст. стала культурно-дозвілєва сфера [90]. Т. Сидоренко наголошує на тому, що у 1990-ті рр. українські публічні бібліотеки поступово стають «дозвілєвими центрами, центрами розвитку інтелектуальних і творчих здібностей читачів, змінюють вікові планки обслуговування населення, впроваджують нові форми роботи» [116, с. 52], а серед культурно-дозвілєвих форм популярними були «діалогові, ігрові, рекламно-інформаційні, зокрема, інтерв'ю-бесіди, зустрічі за «круглим столом», пресконференції, зустрічі-діалоги, вечори-портрети, бенефіси читачів, прем'єри книг, журналів,

калейдоскопи, альманахи, передачі по телебаченню і радіо, зустрічі з актуальною книгою, рольові ігри-обговорення, літературні студії, конкурси, літературні турніри, ток-шоу, конкурси-загадки, КВК, новорічний вертеп, свято-маскарад та ін.» [116, с. 52].

Перші десятиліття ХХІ ст. характеризуються появою величезних інформаційних потоків, безпосередньо пов'язаних із використанням інтернет-ресурсів, різноманітних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Поява електронних бібліотек та різноманітних баз даних, зміни в потребах користувачів, передусім в аспекті самоосвіти і отримання миттєвого доступу до інформації, зумовили розробку і впровадження у бібліотечну діяльність нових форм дозвіллевих практик, методів та засобів їх реалізації. Типовим наразі є поєднання традиційних і цифрових форматів дозвіллевої діяльності.

Важливу місію з модернізації публічних бібліотек України виконує Українська бібліотечна асоціація, що є організатором та ініціатором проведення таких проєктів, як: «Бібліотека – місце сили!» (спрямований на відновлення бібліотек на деокупованих територіях України, допомагаючи їм перетворитися на центри підтримки та розвитку для місцевих громад); «Розвиток бібліотек як хабів активних громадян» – Growing AC Hubs logo Проєкт Розвиток бібліотек як хабів активних громадян (Growing Active Citizens Hubs) впроваджується Progress Foundation (Румунія) за фінансової підтримки Європейського Союзу та Black Sea Trust for Regional Cooperation, a project of the German Marshall Fund of the United States у Вірменії, Молдові, Румунії та Україні; проєкт «Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності» (реалізований ВГО Українська бібліотечна асоціація за підтримки Українського культурного фонду); «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року» (імплементується в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки урядів Данії, Швеції та Швейцарії); «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги» реалізується ВГО Українська бібліотечна асоціація за підтримки Європейського Союзу (програма

Дім Європи); «Дія. Цифрова освіта»; «Розвиток бібліотек переміщених університетів як центрів підтримки освітнього та наукового процесів» та ін.

Варто зазначити, що у 2020 р. за підтримки Європейського Союзу за програмою «Дім Європи» ВГО «Українська бібліотечна асоціація» було реалізовано міжнародний проєкт «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги» [123]. Працівниками українських бібліотечних закладів, які пройшли навчання, було розроблено та впроваджено на базі своїх бібліотек ряд інноваційних практик, що можна позиціонувати як один з кроків на шляху трансформації бібліотечного простору в межах концепції бібліотеки як «третього місця». Так, наприклад, на базі Центральної міської бібліотеки імені Василя Земляка комунального закладу «Міські публічні бібліотеки» Житомирської міської ради було започатковано власну театральну майстерню, метою діяльності якої є сприяння розвитку творчих здібностей та формування професійних навичок акторської майстерності у дітей [44, с. 29].

Відкриття школи артмаркетингу, метою діяльності якої є навчання методикам просування власного культурного продукту, відбулося в 2020 р. у Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки. Варто зазначити, що бібліотечний заклад позиціює себе як «потужний дозвіллевий, соціокультурний центр для жителів громади, головною функцією якого є промоція читання, організація неформального спілкування користувачів завдяки активно діючим клубам, що функціонують при бібліотеці, репрезентація бібліотечних послуг та ресурсів. ОУНБ є зручною локацією для проведення навчальних семінарів, тренінгів, правоосвітніх заходів, ініційованих як бібліотекою, так і організованих спільно з громадським сектором Волині та за підтримки партнерських організацій. У 2020 р. працівниками бібліотеки було організовано 201 (93 з них онлайн) різноманітних за тематикою й форматом соціокультурних заходів – літературних вечорів, круглих столів, вечорів пам'яті, літературних, мистецьких, правових годин. Це дозволило виявити нові форми промоції

літератури та читання – як традиційні, так інтерактивні, поширювати нові знання та компетентності, заявити про себе широкому загалу» [40].

В рамках проєкту «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги» у м. Запоріжжі, в бібліотеці-філії для дітей №15 було відкрито творчу студію «Від хобі до майстерності» 2 новий погляд на традиційні культурно-дозвілєві практики розроблено та реалізовано для відвідувачів дошкільного та шкільного віку і їх батьків у форматі майстер-класів (наприклад, з петриківського розпису та ін.), мінілекцій, творчих занять з рукоділля та ін. [8].

На базі Комунального закладу культури «Центральна бібліотека Централізованої бібліотечної системи Слобідського району м. Харкова» з метою ознайомлення дітей з різноманітними медіаформатами та основами анімації було створено унікальний анімаційний майданчик «Media Kids», що діє як творча студія та артпростір для проведення таких заходів, як майстер-класи, мінілекції, арт-практики та ін. [1].

Варто зазначити проєктно-грантову діяльність, що дозволяє реорганізувати та модернізувати бібліотеки, перетворюючи їх на культурні простори – «треті місця», майданчики для проведення інтерактивних заходів, цифрового навчання тощо. Серед грантових програм підтримки культурних установ варто зазначити: «ЄМістечко – «Треті місця» в Україні» від EVZ Foundation (<https://www.stiftung-evz.de/was-wir-foerdern/yemistechko/ua/>); House of Europe (програма ЄС, яка регулярно надає гранти українським бібліотекам і культурним центрам, <https://houseofeurope.org.ua/>); проєкт «Бібліотека – місце сили!» (реалізований Українською бібліотечною асоціацією у партнерстві з Zentralund Landesbibliothek Berlin за підтримки Європейського Союзу в межах програми House of Europe) та ін.

Німецький фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» (EVZ Foundation – <https://www.stiftung-evz.de/ru/temy/ukraina/>) ініціював програму фінансування «ЄМістечко – місце для всіх в Україні», з метою підтримки українських культурних інституцій у їх трансформації на простори взаємодії («третіх місць») та співіснування в умовах війни. Прикладом реалізації ініціатив у рамках

грантової програми фонду є проєкт «Бібліотека у Ратуші» (м.Теребовля Тернопільської області, https://ebiblioteka.org.ua/?page_id=577). Бібліотека проводить велику кількість заходів: для молоді (тренінги, молодіжні читання), майстер-класи для дітей ВПО, заходи для жінок (тренінги, літературні обговорення, заняття з нейрографіки, зустрічі з жінками військовими) та ін. Спільно з коворкінг-простором, проєкт якого реалізовано ГО «Крим_SOS» за фінансування UNHCR Ukraine (Агентство ООН у справах біженців в Україні), бібліотека проводить курси з основ цифрової грамотності.

Також варто згадати реалізований проєкт від EVZ Foundation – «Місце сили трьох поколінь», який діє на платформі Центральної міської бібліотеки ім. Василя Земляка міста Житомира (<https://www.facebook.com/biblioteka3m/>). У межах реалізації проєкту бібліотека організовує різні заходи для користувачів: майстер-класи (плетіння з лози), заняття з англійської мови для дітей, кулінарні зустрічі, танцювальні майданчики, родинні дозвілля, настільні ігри та шахи тощо. Такі проєкти спрямовані на об'єднання різних поколінь користувачів (дітей, дорослих і старше покоління), відкриваючи простір для спілкування, розвитку, творчості та відпочинку.

Проаналізовані вище приклади дозволяють констатувати, що Україна активно реалізує концепцію бібліотечної моделі «третього місця». Цей процес передбачає подальшу трансформацію традиційної моделі бібліотеки, розширення меж імплементації бібліотечною галуззю України кращого світового досвіду та формування нею ефективного соціокультурного простору.

Для реалізації цього важливого запланованого організаційно-функціональна складова моделі простору бібліотеки як «третього місця» має забезпечувати профілізацію розбудови необхідних користувачам локацій та функціональних зон (зони коворкінгу, цифрового хабу, мейкерспейсу, «громадської вітальні», «простору турботи», медіа студії, бібліотеки-кав'ярні, бібліотеатру та ін.), їх розумне поєднання, належне ресурсне оснащення. Персонал бібліотеки має бути готовим до набуття кросфункціональних навичок та міждисциплінарних фахових компетентностей для підтримки таких онтологічних властивостей

бібліотеки як людиноцентричність, мультифункціональність, інклюзивність, гнучкість, відкритість, адаптивність, технологічність. З метою залучення до бібліотеки постійних користувачів бібліотекар має виступати архітектором довіри та модератором їх продуктивної взаємодії, сприяти перетворенню інформаційних ресурсів бібліотеки в суспільне надбання для всебічного розвитку членів громади і формування її соціального капіталу. Варто передбачити, що бібліотекар має виконувати функції івент-менеджера, фасілітатора, продюсера культурних подій, психотерапевта або цифрового куратора.

Організаційно-функціональна складова моделі трансформації простору бібліотеки як «третього місця» має передбачати інтегрований та профілізований формати її функціонування. Інтегрований формат охоплює всі чотири простори бібліотеки (навчання, натхнення, зустрічей, подій) і застосовується для таких типів бібліотек, які не мають філій та є єдиними доступними соціокультурними закладами в зоні обслуговування громади. Профілізований формат функціонування бібліотеки як «третього місця» є доцільним для ЦБС, що мають філії в індустріальних районах великих міст, між якими розподіляються функції «Бібліотеки – цифрового хабу», «Бібліотеки – коворкінгу», «Бібліотеки – медіацентру», «Бібліотеки – мейкерспейсу або хакерспейсу», «Бібліотеки – бізнес-інкубатора ідей», «Бібліотеки – громадської вітальні» та ін., яких потребують користувачі. Такий підхід сприятиме раціональному використанню обмежених матеріально-технічних, техніко-технологічних, фінансових та кадрових ресурсів публічних бібліотек України.

3.2. Ресурсно-інфраструктурна складова моделі

Публічна бібліотека є простором вільного, універсального та демократичного доступу, який традиційно відіграє роль у соціальній інтеграції. Ці незаперечні якості зробили її однією з найбільш цінних державних установ

для громадян. З початку XXI ст. все більш очевидною стає поява двох елементів, які прискорили зміну правил гри між державними установами та громадянами: технологічні та соціальні інновації. Поява цих елементів знову відкрила конкуренцію за публічний простір із соціальної точки зору.

Будучи наділеною величезним потенціалом як громадський простір для збору, навчання та спілкування людей поза межами своїх домівок та робочих місць, сучасна публічна бібліотека має повністю охоплювати різноманітними сервісами свої громади, посилювати їх залученість та інтерес [164]. Важливу роль у створенні більш інклюзивного та гостинного середовища бібліотеки відіграє просторова організація (заохочує участь та залученість користувачів) та соціальна взаємодія (є ефективною у створенні успішних громадських просторів) [159]. Соціальна взаємодія визначається як динамічні стосунки між людьми, що включають передачу сенсів, інтерпретацію та взаємні відповіді. Крім того, люди з більш активним соціальним життям також схильні відчувати кращу його якість [170]. Просторові стосунки в публічній бібліотеці є важливим аспектом створення функціональної будівлі, яка покращує взаємодію користувачів. Завдяки чіткішій організації просторів, добре впорядковані будівлі можуть забезпечити чітку циркуляцію та створити кращі пропорції простору. Це допомагає підтримувати соціальну взаємодію між користувачами бібліотеки та гарантує, що бібліотека є гостинним та комфортним місцем для всіх. Характерним є виникнення п'яти різних типів соціальної взаємодії: обмін, співпраця, конформізм, примус та конфлікт [227]. Що стосується просторових відносин, існує чотири типи, які потенційно можуть підтримувати соціальну взаємодію: простір у просторі, взаємопов'язаний простір, суміжний простір та простір, пов'язаний спільним простором [170].

Сталий розвиток бібліотек обов'язково передбачає створення послуг з громадськістю та для громадськості. Бібліотеки повинні адаптуватися до нових потреб і викликів сучасного суспільства, пропонуючи зміни у своїй організаційній моделі. Для досягнення необхідної гнучкості в моделі управління та обслуговування публічних бібліотек не потрібні великі інвестиції

в обладнання чи нову інфраструктуру; все може починатися з творчих ініціатив, але завжди зосереджених на користувачеві.

Бібліотеки як соціокомунікаційні установи протягом багатьох років збільшували різноманітність своїх інформаційних послуг та продуктів у відповідь на ускладнення потреб користувачів. Однак, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій розширився спектр джерел, що надають інформацію, зокрема в дистанційному режимі. Внаслідок цього багато бібліотек почали змінювати філософію та місію своєї діяльності. Ця зміна передбачає пошук інновацій у різних сферах, що призводять не лише до видимих змін в їхніх фізичних просторах, але й до модернізації всіх процесів, пов'язаних з адмініструванням та управлінням цими новими просторами для підвищення ефективності їх функціонування.

Модель бібліотеки як «третього місця» передбачає інтегрування у бібліотечний простір інноваційних технологій, таких як Інтернет речей (IoT), технологія безконтактного обміну даними (RFID), технологія віртуальної та доповненої реальності (VR/AR). У контексті переходу від традиційного до інноваційного формату обслуговування користувачів важливі переваги надає запровадження технологій Інтернету речей, які сприяють перетворенню фізичного простору бібліотеки на «активне інформаційне середовище» [14, с. 105], в якому точкою доступу до сервісів стає майже кожна річ.

У системах управління бібліотеками раціональне використання фізичного простору є вирішальним для досягнення максимальної задоволеності користувачів, ефективного операційного робочого процесу та оптимального доступу до ресурсів [156, с. 7]. Як унікальне динамічне середовище бібліотека в змозі надавати користувачам найрізноманітніші послуги: від традиційної видачі книг – до індивідуального або спільного навчання, креативних практик та цікавого дозвілля. Застосування різноманітних архітектурних прийомів раціонального використання та управління фізичним простором сприяють покращенню структури бібліотеки, оптимізації розподілу навчальних зон та визначення місць для розваг та івентів. Це дозволяє більш ефективно

використовувати наявні ресурси, сприяти розбудові комфортного та гнучкого бібліотечного простору з різними локаціями та зонами [201, с. 18]. Просунуті зарубіжні бібліотеки застосовують технології Інтернету речей та інтелектуальні системи навігації для покращення продуктивності автоматизованих процесів бронювання літератури, відстеження ступеня заповнюваності приміщень в різні часи роботи установи. Крім того, інтелектуальні методи оптимізації простору поєднуються з датчиками Інтернету речей для фіксації поведінки та рухів користувачів, а також прогнозування розміщення ресурсів та коригування годин пік у динамічних середовищах [205]. Використання цифрових технологій в адмініструванні бібліотек забезпечує адаптивне бібліотечне середовище з оптимальним дизайном, що покращує сталий розвиток, енергоефективність та вартість обслуговування [174].

Потреба в архівуванні та збереженні інформації була зумовлена необхідністю фіксувати та контролювати швидкоплинну реальність. Бібліотеки як базова документокомунікаційна установа багато тисячоліть ретельно збирала, зберігала та надавала в користування великі обсяги інформаційних ресурсів, розуміючи це своєю основною місією. Але останнім часом акцент робиться на публічному характері бібліотечних просторів, де люди збираються не лише для отримання інформації та індивідуального читання, але й для того, щоб відчувати причетність до спільноти, проявити себе в такому більш неформальному та менш структурованому середовищі, як громадський простір. Публічні заходи є обов'язковими в роботі всіх бібліотек, тому для залучення користувачів необхідно дбати про привабливий дизайн приміщень. Важливо також, щоб і зовнішній дизайн бібліотечних будівель вписувався в ландшафт міського розвитку, де бібліотеки як і інші знакові культурні простори міст стають центральними компонентами в процесі просування членам громади якісного соціокультурного продукту. Бібліотеки з оригінальною архітектурою часто є місцями, які відвідують та досліджують туристи, що сприяє економічному розквіту певного регіону [224].

Концепція бібліотеки як «третього місця» нетипова тим, що може поєднувати декілька локацій в одному приміщенні, де відвідувач отримує можливість вивчити нову мову, створювати музику, об'єднуватися в невеликі проектні групи, розвивати креативність та роботу в команді. Зазвичай при такому комплексному підході в бібліотеці виділені окремі зони, позначені контрастно, щоб кожна з них дозволяла:

- об'єднати однорідні практики, спрямовані на те, щоб користувачі не заважали один одному;
- визначити універсумом тип загального комфорту, інтегруючи акустичне середовище, відповідне освітлення;
- передбачити для комфорту кожного користувача одну або кілька робочих поз (стоячи, сидячи за столом або в кріслі, з планшетом або за комп'ютером тощо);
- асоціювати простір із послугою, яка в ньому надається (наприклад, ігротека, фонотека, коворкінг).

В умовах реалізації «Цілей сталого розвитку суспільства до 2030 р.» дизайн бібліотечного простору прагне мінімізувати негативний вплив на природне середовище та максимізувати якість внутрішнього комфорту шляхом ретельного вибору місця, використання натуральних будівельних матеріалів та біорозкладних продуктів, збереження ресурсів (води, енергії, паперу) та відповідальної утилізації відходів (переробки) [183, с. 93].

Основою моделі бібліотеки як «третього місця» є ряд інновацій, які застосовуються в процесі перетворення бібліотеки-книгосховища на відкритий, комфортний та динамічний громадський простір.

Сучасна публічна бібліотека прагне побудувати гостинне та багатофункціональне середовище для своїх користувачів, створюючи їм умови для занурення, натхнення, навчання, спілкування та спільного професійного, соціального та культурного досвіду. У цьому контексті відбувається розвиток фізичного бібліотечного простору та зміцнення зв'язку між ним і цифровою

присутністю бібліотеки, з метою активізації взаємодії з користувачем та надання йому підтримки протягом усього життя.

Культурний досвід позитивно впливає на психічне здоров'я населення та може відігравати суттєву роль у запобіганні поганому самопочуттю. На цій основі особливого значення набуває створення та розвиток відкритих бібліотечних просторів, які пропонують громадянам культурний діалог, естетичне задоволення, умови та інструментарій для навчання, спілкування, реалізацію різноманітних культурно-дозвіллевих потреб та ін.

Таким чином, перспективними кроками щодо вдосконалення проектування інфраструктури бібліотечних просторів є:

- розвиток фізичних бібліотечних просторів у співпраці з дизайнерами та самими користувачами, щоб вони найкращим чином задовольняли їх потреби та ставали максимально комфортними;

- винайдення можливостей для облаштування екологічно безпечного та безбар'єрного простору бібліотеки як місця обслуговування всіх верств населення, надання рівних можливостей людям з інвалідністю, сприяння розвитку культури поваги та гідності.

Сучасна модель бібліотеки як «третього місця» потребує застосування нових технологічних можливостей, включаючи 3D-моделювання та штучний інтелект, для реалізації послуг, що створюють цінність для користувачів, сприяють розвитку демократичного суспільства та суспільства знань. Ці рішення, серед іншого, призначені для посилення здатності користувачів критично мислити, оцінюючи інформацію, бути креативними, комунікативними та працювати в команді. Постійний розвиток цифрових технологій та штучного інтелекту, швидкі зміни в глобальному ландшафті безпеки зумовлюють постійну потребу в розвитку фізичної цілісності електронних та друкованих колекцій бібліотеки.

Сучасна бібліотека має бути для користувачів та працівників привабливим, натхненним, екологічним та інклюзивним середовищем, що

забезпечує збалансований робочий процес, ефективне управління та постійний професійний розвиток співробітників.

Завдяки продуманому використанню приміщень та всієї будівлі сучасна бібліотека створює основу для гнучкої організації роботи та розвитку робочих місць, запровадженню нових форм роботи та виробництву інноваційних продуктів та послуг.

Ключовими властивостями якісного бібліотечного простору в рамках архітектурного підходу Фолкнера-Брауна є: гнучкість, компактність, доступність, розширюваність, різноманітність, організованість, комфортність та послідовність, вивіски, сталість та простота обслуговування, безпека [249]. Доцільним вбачається залучення цього підходу для розробки моделі бібліотеки «третього місця».

Структура, приміщення та послуги бібліотеки мають бути легко адаптованими. Гнучка архітектура будівлі сприяє модифікаціям та впровадженню нового досвіду з мінімальними змінами, такими як перестановка деяких меблів, а також дозволяє більш неформальний взаємозв'язок різних зон. Важливими у цьому контексті є: можливість адаптації до змін, що зумовлені плином часу, враховуючи швидко та непередбачувану еволюцію; відповідні конструкції та будівельні системи: кам'яні стіни перешкоджають гнучкості та візуальному контролю (необхідно зосередитися на фіксованих зонах, таких як сходи та ліфти; перегородки, по можливості, не повинні бути кам'яними); організація гарної циркуляції повітря та мобільності просторів; плани поверхів із суцільними рівнями, без сходинок або пандусів; інсталяції, дизайн, меблі, що забезпечують адаптивність та мобільність зон і функцій.

Архітектурна структура будівлі має підтримувати баланс між інтер'єром та екстер'єром, утвореним фасадом та дахом. Крім того, екстер'єр має бути побудований таким чином, щоб мінімізувати втрати тепла з відповідною економією енергії.

Необхідно враховувати не лише доступність будівлі з вулиці, але й внутрішню доступність. Зовнішня доступність залежить від розташування

будівлі та архітектора, але бібліотекар несе відповідальність за деякі елементи внутрішньої доступності, пов'язані з обладнанням, меблями, розподілом колекції тощо. Загальними критеріями доступності є: фасад, візуальний зв'язок між інтер'єром та екстер'єром, прямий зв'язок із екстер'єром для більшого залучення користувачів, належні вивіски – зовнішні, щоб направляти відвідувачів з будь-якої точки, внутрішні, щоб легко знаходити простори та інформацію – та відсутність архітектурних бар'єрів для інтеграції людей з інвалідністю.

Проектування бібліотечного простору має здійснюватися з урахуванням майбутнього зростання фонду, кількості користувачів та вимог до необхідності зменшення можливих фінансових витрат на утримання будівлі. Варіанти розширення простору бібліотеки можуть бути пов'язані з можливістю розширення приміщень вбік, вгору або вниз шляхом включення підвальних поверхів та поетапним будівництвом.

Організація та розподіл внутрішніх просторів бібліотеки передбачає дотримання кількох критеріїв:

- запитів усіх категорій користувачів: потребують окремих просторів (дитяча кімната, секція для дорослих, секція для дослідників тощо).
- врахування функцій: служби з більшим трафіком, а отже, з більшим шумом, відокремлюються від решти. Таким чином, можна виділити три зони: стійку реєстрації, зону позики, інформаційно-довідкової зони; загальні читальні зали та відділ періодичних видань; читальну залу та кімнати для дослідників, та ін.
- послуг: розрізняють зону, призначену для внутрішньої роботи (простір для технічних спеціалістів, адміністраторів та менеджерів), та громадську зону з бібліотечними послугами, кімнатами для культурного розширення, просторами для групової роботи та зонами комунікації.

Ці три критерії необхідно поєднувати для розподілу простору залежно від колекції, її розташування (відкритий доступ чи зберігання), доступної площі, наданих послуг, послуг, які потребують більше місця тощо. Тому необхідне

просторове планування, щоб допомогти визначити потреби та пріоритети. Необхідно враховувати кілька функціональних зон; кожна бібліотека визначатиме ті, які їй потрібні, на основі наявності простору та потреб своїх користувачів:

Особливе значення відіграє різноманітність, як у колекції, так і в послугах, що надаються. Це стосується різноманітності контенту, який має бібліотека для задоволення користувачів із різними потребами та інтересами; типів функцій, діяльності, форматів документальної колекції, різноманітності обладнання та ін. Щодо фізичного простору, він має відповідати вимогам гостинного та різноманітного середовища для кожного користувача, зокрема в таких аспектах як: розмір та форма, висота, зовнішні отвори, освітлення, меблі, обробка, текстура та колір оздоблювальних матеріалів. Меблі є важливим елементом будь-якої бібліотеки, оскільки, окрім сприяння збереженню колекції в найкращих умовах, вони дозволяють користувачам та персоналу почуватися комфортно. Важливо враховувати естетичний аспект, оскільки користувачі повинні отримати позитивне враження від бібліотеки, і для цього необхідно враховувати обрані кольори. Якість – ще один дуже важливий аспект, оскільки меблі сильно страждають від активного використання; вони мають бути стійкими та міцними. Слід уникати глянцевого покриття; матове покриття є кращим, оскільки воно приємніше для очей. Найважливіші меблі в бібліотеці включають: полиці, стійки, стільці та столи. Полиці, окрім того, що служать для зберігання документів, дозволяють створювати різні середовища, залежно від того, як вони розташовані та організовані; їх розміщення має бути орієнтоване на визначення різних послуг та створення комфортних та розслаблених просторів для користувача. Їх висота залежатиме від різних обставин, таких як їхнє розташування та цільові користувачі [249].

Правильна організація простору передбачає зменшення кількості стійок, необхідних для оптимізації завдань бібліотеки, і їх розташування в найбільш помітних та доступних місцях бібліотеки. Серед іншого це полегшить контроль різних просторів. Бібліотека повинна сприяти взаємодії між користувачами та

колекцією. Безліч елементів, які вона пропонує, може створювати візуальну втому, що передбачає компенсування відповідною організацією просторів, меблів та колекції за такими принципами як: візуальна єдність; концепція променаду (дозволяє природний рух по різних зонах, розчленування просторів); вертикальні ядра циркуляції; кількість поверхів (в ідеалі один рівень, а якщо це неможливо: на першому поверсі, простори, найбільш сумісні з шумом та з найбільшим трафіком користувачів); організація поверхів відповідно до конкретних видів діяльності; організація меблів для структурування проходів.

Бібліотечний простір моделі за принципом «третього місця» має бути максимально комфортним для користувача, що виражається на візуальному, акустичному, фізичному та психологічному рівні. На комфорт впливають температура, освітлення, вентиляція та ергономіка – усі необхідні умови для забезпечення відповідного середовища для роботи, навчання та консультацій, а також спілкування, проведення дозвілєвої діяльності та ін. Це має бути комфортний та привабливий простір, який заохочує повернення. Постійне середовище необхідне для збереження колекцій. Досягти належного контролю середовища для всіх ситуацій складно. Інструменти, які використовуються для досягнення комфортного бібліотечного простору, включають:

- клімат-контроль: прохолодний та постійний рівень температури та вологості;
- штучне освітлення, яке повинно дозволяти змінювати меблі, а також розмежовувати простори;
- звукоізоляція для досягнення прийняттого рівня акустики в кожній зоні.

Вивіски – це система публічної інформації, яка повинна полегшувати навігацію бібліотекою. Існує кілька типів вивісок: зовнішні вивіски, що вказують на місцезнаходження бібліотеки; інституційні вивіски, що відповідають корпоративному іміджу; вивіски безпеки та екстрених випадків; внутрішні вивіски бібліотеки. Вивіски та плакати повинні мати однакові характеристики з точки зору типографіки та матеріалів, а їх розміщення в найбільш підходящих місцях (стіни, кути, входи до ліфтів або сходових кліток

тощо), освітлення та поєднання кольорів відповідно до типу повідомлення має бути ретельно продумано. Основоположним для вивісок є надання чіткої інформації для всіх без винятку користувачів, а також забезпечення вільного доступу до всіх документів.

За типами вивіски поділяються також на зовнішні, що допомагають знайти бібліотеку, та вивіски, розташовані всередині будівлі, для ідентифікації бібліотеки, годин роботи, паркування, скриньок для повернення книг, послуг тощо. Зокрема внутрішні вивіски спрямовують користувачів до послуг та зон, туалетів, аварійних виходів, правил (тиша), тематичної інформації (тематичні розділи, цікаві місця, інформація про діяльність тощо).

Щодо принципів сталого розвитку та обслуговування, бібліотечне приміщення:

- має бути економічно ефективним, балансує початкові інвестиції з витратами на обслуговування;
- забезпечувати стабільні умови навколишнього середовища, максимізуючи використання природного освітлення та мінімізуючи потребу в надмірних інвестиціях у системи клімат-контролю. Фасади та стіни мають бути добре утепленими, сприяючи енергоефективності на основі місцевих умов навколишнього середовища (дощ, сонце, спека тощо), а також полегшуючи обслуговування та миття вікон.

В умовах воєнного стану безпека як для користувачів, так і для колекцій стає одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки. Таким чином, в межах моделі бібліотеки «третього простору» в Україні невід’ємним елементом бібліотечного простору є укриття, в якому створені всі умови для безпечного і комфортного перебування під час повітряної тривоги як для користувачів, так і для працівників закладу, а також для бібліотечних фондів. Зокрема перспективним вбачається планування бібліотечного простору, в якому укриття є одним із постійнодіючих приміщень (серед іншого в ньому має бути встановлено цифрове обладнання).

3.3. Змістовно-діяльнісна складова моделі

Початок повномасштабного наступу російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. зумовив хвилю масштабних трансформацій у діяльності публічних бібліотек. За офіційними даним станом на кінець грудня 2024 р. збитків зазнали 770 бібліотек, найбільше у Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Луганській, Харківській та Херсонській областях [61].

Роль публічних бібліотек полягає в тому, щоб надавати точне джерело інформації з джерел, яким може довіряти громадянин в умовах тривалої інформаційної пропаганди з боку країни-агресора. Дослідники акцентують увагу на тому, що після введення воєнного стану «в цілому в умовах війни українські бібліотеки надають населенню інформацію про історико-культурні події, а переважна більшість культурно-мистецьких заходів присвячена проблемам, викликаним російсько-українською війною та святкуванням державних патріотичних днів (День пам'яті та примирення, День Соборності, день Конституції, День Незалежності та ін.)» [65, с. 30].

Однією з українських публічних бібліотек, в якій спроби створення бібліотеки як «третього простору» відбуваються в найскладніших умовах з 2015 р. є Луганська обласна універсальна наукова бібліотека. У 2015 р. заклад було переміщено, проте, як зауважують дослідники, номінально, оскільки бібліотечні фонди лишилися на території самопроголошеної республіки (ЛНР), а керівництву вдалося вивезти лише статутні документи. До 2022 р. бібліотечний заклад здійснював вдалі спроби налагоджувати діяльність в Старобільську. В. Мамедова акцентує увагу на тому, що Луганська обласна універсальна наукова бібліотека імені Горького (з січня 2019 р. – Луганська обласна універсальна наукова бібліотека) за підтримки Української бібліотечної асоціації, органів місцевого самоврядування та громадськості «налагоджувала діяльність на базі Старобільської центральної бібліотеки, яка в першу чергу мала методичний характер (працівниками бібліотеки збиралася інформація та надавалися консультації представниками бібліотечних закладів

регіону. Зважаючи на те, що всі бібліотечні фонди лишилися на території самопроголошеної луганської республіки, прерогативою діяльності закладу було визначено: відновлення роботи вебсайту бібліотеки та забезпечення безперебійного доступу до електронних баз даних, зібрання книжкового фонду та організація обслуговування населення» [65, с. 65]. Пізніше бібліотека передислокувалася до міста Черкаси, а нині функціонує як перша мандрівна бібліотека України.

Протягом 2016-2022 рр. Луганською обласною універсальною науковою бібліотекою було реалізовано такі проєкти як: «Підтримка стабілізації громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі», «Дорога на Схід»: літературно-музичний фестиваль, «Жива сучасна бібліотека», Агітпотяг «Труханівська Січ», «Ми єдина родина»: проєкт підвищення громадської активності, «Замінімо мури відчиненими вікнами» (за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини та DVV Internation) (2016 р.); Культурно-просвітницький фестиваль «З країни в Україну» (2017 р.); Проєкт із картування громад «Містки громадської активності», IT Weekend Єдності (2018 р.); Передплати газету мешканцям АТО, Проєкт ПУЛЬС: «Розробки курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні», «Швидка освітня допомога», (Не) віртуальний мітап, мультимедійний проєкт Розділові, Дослідницька артрезиденція «Аура міста» (2019 р.); Голос жінки має силу, Public Libraries as Active Citizens Hubs, Міжнародний проєкт «Ми – українці. Я і ти» (2020 р.); LOFT, Всеукраїнська акція «Тиха вечірка в навушниках Good Silent Party» (2021 р.); BetOnArt: Ставка на мистецтво (2022 р.) [65, с. 66].

Отже, через те, що бібліотечний заклад лишився без можливості працювати в звичному режимі та через відсутність бібліотечних фондів, працівниками було зроблено акцент на розробку інноваційних заходів у новому форматі. За приклад було взято концепцію бібліотеки як «третього місця», що успішно реалізується в американських та європейських бібліотечних закладах. У наданому в Старобільську приміщенні співробітниками було створено інноваційний бібліотечний простір, спрямований в першу чергу на задоволення

потреб відвідувачів та розвиток культурно-дозвілєвої діяльності. Варто зазначити, що великою мірою було використано і власний досвід, оскільки до 2014 р. в Луганську у приміщенні бібліотеки працювали зали-коворкінги та активно відбувалася комп'ютеризація. Відповідно до обраного напрямку «бібліотека мала стати справжнім живим громадським місцем, відкритим для відвідування, для заходів, для спілкування, для клубів» [119].

Паралельно відбувався процес відновлення книжкових фондів. Як стверджують науковці, «відновлення книжкових фондів бібліотеки здійснювалося переважно засобами проведення фестивальних заходів («Дорога на Схід») та культурних зустрічей з відомими українськими письменниками і поетами Л. Дереш, А. Кокотюхою, С. Жаданом, Л. Якимчук, О. Чупою, Ю Г. Крук та ін. (проект «Жива сучасна бібліотека»)). Станом на початок 2022 р. фонд Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки складала понад 12 800 книжок [65, с. 66].

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України Луганська обласна універсальна наукова бібліотека зі Старобільська була переміщена до Черкас, але виїхати вдалося лише працівникам – фонди (понад 12 800 книжок) вивезти не вдалося [87].

У контексті даного дисертаційного дослідження привертає увагу унікальний та інноваційний досвід роботи закладу, який можна розглядати як втілення концепції бібліотеки «третього місця» у віртуальному просторі та поза чітко визначеного територіального районування. Станом на кінець 2025 р. бібліотека діє в новому форматі мандрівної бібліотеки (співробітники працюють з Києва, Ужгорода, Дніпра та Черкас) за підтримки партнерів і в співпраці «з діячами культури України у форматі івентів, зустрічей та дискусій; проводяться курси з української мови, тренінги з медійної грамотності та кібербезпеки, дитячі клуби програмування та ін. Так, постійним партнером Луганської бібліотеки є «Радіо Сковорода», співак Сергій Колос Мартинюк та ін., регулярними є дискусії з працівниками українських бібліотек, журналістами, письменниками, активістами; медійні школи та ін. Основну діяльність

бібліотекарі проводять в режимі онлайн та в гібридному форматі, наголошуючи, що такий досвід безумовно є позитивним в контексті трансформації бібліотечної діяльності і стане в нагоді в процесі організації роботи книгозбірень по закінченню війни. Метод діяльності закладу є «напрацювання такої моделі організації бібліотечних послуг, яку гнучко втілюватимуть бібліотеки-переселенці в різних куточках України» [89]. Специфіка мандрівного формату бібліотеки полягає в наявності сформованої мережі бібліотечних послуг, розвиненій інфраструктурі та роботі «біблобусів», які власне і доставляють ці послуги в найвіддаленіші поселення. На сучасному етапі бібліотекою реалізуються проекти: «Мандрівний культурний шелтер Луганщини» (реалізується з 2023 р. за підтримки програми «Culture Helps», імплементованою Іншою Освітою за підтримки ЄС), метою якого є «завдання культурно-освітніх майданчиків для єднання та взаємодії внутрішньо переміщених осіб і місцевих громад, які прихищають ВПО» [100]; «Пересувний цифровий хаб Мандрівної бібліотеки» (за сприянням Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН) у рамках грантової програми з підтримки ініціатив переселенців, що впроваджується ГО «КримSOS») – метою проєкту є сприяння удосконалення цифрових та комунікативних компетентностей, а також підвищення рівня медіаграмотності внутрішньопереміщеним особам, що, у свою чергу, надає можливості інтегрування та соціалізації в сучасному цифровому суспільстві; «ЛітРозмовка» – проєкт передбачає проведення регулярних зустрічей (інстаграм-сторінка [Good library](#)) з сучасними українськими письменниками і поетами (Є. Сенік, Я. Литвин, О. Богомаз, Т. Стус, І. Мацко, А. Лавренішина, К. Заремба та ін.), розкриття специфіки їх творчої діяльності в умовах воєнного стану; «Йой: бадьора українська мова» – підготовчий курс до складання іспиту діє у Дніпрі та Черкасах і спрямований на захист рідної мови [93]. Окрім того бібліотека надає офлайн-онлайніві послуги: антилекції на історичні теми, медійна школа (цикл навчальних тренінгів: копірайтинг, SMM-менеджмент, графічний дизайн, авторське право,

кібербезпека, мова інклюзії), йога-терапія, методична допомога бібліотекарям та ін.» [65, с. 86].

Варто зазначити, що, незважаючи на воєнний стан і виклики, з якими стикаються бібліотеки, пов'язані зі спробами ворога всіляко перешкоджати розвитку української культури, процес переходу на цифрові формати (електронні книги та електронні журнали) та переміщення друкованих матеріалів, з метою використання звільненого простору для надання нових послуг суттєво активізувався. Після введення воєнного стану, бібліотечні заклади України опинилися в надзвичайно складних умовах, проте пріоритетним у їхній діяльності лишається орієнтування на запити користувачів. В. Мамедова акцентує на важливих досягненнях бібліотек України в умовах російсько-української війни, серед яких називає:

- впровадження нових послуг у гібридному та цифровому форматі, а також переоснащення традиційних послуг, що посприяло покращенню користувацького досвіду;
- посилення творчої колаборації між бібліотеками та низкою інших культурних закладів;
- застосування інноваційних технологій та форматів для поліпшення і розширення асортименту бібліотечних послуг з метою кращого задоволення потреб користувачів;
- переосмислення процесів, що заохочують пошук нових та кращих способів підвищення ефективності бібліотечної діяльності;
- впровадження провідного досвіду закордонних (в першу чергу європейських) бібліотек в усіх можливих за умов культурної релокації напрямках діяльності» [65, с. 67–68].

Завдяки стійкості, адаптивності, креативності та високій кваліфікації бібліотечного персоналу публічні бібліотеки України з 2022 р. суттєво розширили свої функції, зокрема до нових функціоналів можна віднести:

- організацію в бібліотечному просторі волонтерської діяльності (перші місяці після початку повномасштабного вторгнення російської федерації по всій території України, а на прифронтових територіях — донині);
- створення в приміщеннях бібліотек «пунктів незламності» під час локдауну після ворожих ударів по енергооб'єктам України (наприклад, на території Київської області пункти незламності діяли на базі п'ятнадцяти бібліотек);
- організацію в приміщеннях бібліотек плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок та інших необхідних війську речей, проведення тренінгів з тактичної медицини;
- утворення в приміщеннях бібліотек центрів психологічної підтримки населення, перш за все ветеранів та внутрішньо переміщених осіб;
- створення доступних інклюзивних просторів, що відповідають потребам користувачів із різними фізичними обмеженнями;
- організація осередків інформаційної безпеки та медіаосвіти, що навчають населення принципам інформаційної гігієни та засобам захисту інформаційного простору держави від ворожої пропаганди.

Волонтерська діяльність у бібліотеці – явище доволі поширене в багатьох країнах світу, зокрема в країнах Європейського союзу, а в Україні почало розвиватися в 2010-ті рр. у зв'язку зі скороченням бібліотечних фахівців. У загальному розумінні діяльність волонтерів у бібліотеках пов'язана з участю у проведенні громадських акцій, різноманітних соціокультурних заходів, ведення клубів за інтересами, обслуговування користувачів похилого віку, запровадження курсів цифрової грамотності та ін. З початком активної фази російсько-української війни волонтерство в бібліотеках України суттєво зростає і набуває нових функцій. Так, наприклад, бібліотеки Одещини (Пужійківська публічна бібліотека Піщанської територіальної громади Подільського району, Скосарівська публічна бібліотека відділу освіти, культури, молоді, спорту та туризму Андрієво-Іванівської сільської ради Березівського району, Миколаївська селищна публічна бібліотека, центральна

бібліотека КЗ «Публічна бібліотека Татарбунарської міської ради», КУ «Кодимська публічна бібліотека», КЗ «Публічна бібліотека Захарівської селищної ради, Центральна міська бібліотека ім. І. Рядченка, Публічна бібліотека імені Євгена Чикаленка Куяльницької сільської ради та ін.) [129, с. 3–5] з лютого 2022 р. стали волонтерськими центрами, діяльність яких спрямована на збір гуманітарної допомоги, готування їжі для ЗСУ та бійців територіальної оборони, створення центрів психологічної допомоги. Окрім того волонтери долучаються до бібліотечних фахівців у наданні життєво важливої інформації, організації різноманітних заходів культурно-дозвілєвого характеру.

В умовах воєнного стану показовим прикладом реалізації концепції бібліотеки як «третього місця» є єдина в Україні бібліотека модульного містечка для переселенців «Дубки» в Ірпені, на базі якої працює клуб «Спілкуймося українською». Важливим напрямом діяльності бібліотеки є збирання свідчень очевидців воєнних дій, які опинилися на тимчасово окупованій території. При Ірпінській центральній міській бібліотеці було відкрито коворкінг з місцями для індивідуальної та колективної роботи, а також онлайн-зустрічей і переговорів, безперебійну діяльність якого забезпечує необхідне обладнання (генератори та безперебійний інтернет) [105].

Сучасна бібліотека позиціонується дослідниками як місце проведення вільного часу користувачів, унікальний багатопрофільний дозвілєвий центр. Дозвілєві заходи як важливий інструмент соціокультурної діяльності бібліотек зазвичай вирізняється складною структурою, активно запозичуючи різноманітні емоційно-виражальні засоби у інших культурних практик (театральних постановок, музейних експозицій, клубних заходів та ін.). Для опанування таких навичок бібліотекарям необхідно співпрацювати з професійними акторами та режисерами-постановниками, проходити курси сценічного мовлення та інші форми підвищення кваліфікації.

Дозвілля займає важливе місце в сучасному культурному процесі, зазнаючи суттєвих трансформацій відповідно до провідних тенденцій розвитку суспільства. Бібліотеки як заклади культури виконують традиційні уставні

функції в поєднанні з проєктуванням, апробаціями та впровадженням у роботу інноваційних дозвіллевих практик. На сучасному етапі активізується впровадження в роботу українських бібліотек різноманітних дозвіллевих форм, що сприяє включенню відвідувачів у актуальний культурний простір. В умовах поступового зменшення потреби в традиційних бібліотечних послугах, що пов'язано з процесами автоматизації та цифровізації обслуговування, українські бібліотеки активно інтегрують у свою діяльність культурно-дозвіллеві практики, тим самим розширюючи спектр власних соціокультурних функцій. При бібліотеках діють різноманітні клуби, аматорські театри, проходять літературні вечори та поетичні вітальні.

Водночас варто зауважити, що незважаючи на наявність в сучасних українських бібліотеках традиційних та інноваційних дозвіллевих практик, головний акцент їх діяльності робиться на просвітницьку та освітню функції.

Важливим напрямом, що реалізується в бібліотечному просторі України на регіональному рівні з моменту повномасштабного російського вторгнення є створення умов для задоволення культурно-дозвіллевих потреб внутрішньо переміщених осіб: Бібліохаб «Під Високим замком» (м. Львів), проєкт «Бібліохаб для кожного» (Запорізька інклюзивна бібліотека), бібліохаб на базі Центральної бібліотеки імені Г. Квітки-Основ'яненка (м. Київ) та ін.

Одним із прикладів сучасного освітньо-комунікаційного простору та центром інтелектуального дозвілля в Україні є Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М.С. Грушевського [37]. Після проведеного ремонту і переобладнання приміщення в 2016 р. бібліотека однією з перших в Україні пропонує своїм користувачам формат коворкінгу – унікального предметно-просторового середовища для поціновувачів книжок, з безкоштовним доступом до інтернет (Wi-Fi), кімнатами для проведення майстер-класів, зручними робочими місцями, обладнаними для роботи з ноутбуком, невеличкою кафе-зоною та ін. Створений бібліотечний простір відповідає концепції «третього місця», багатофункціонального громадського простору, в якому користувач

бібліотеки отримує можливості для інтелектуальної та культурної комунікації, творчості, саморозвитку і самовираження.

На першому поверсі бібліотеки розміщено відділ соціокультурної діяльності, працівниками якого лише протягом січня-лютого 2024 р. було проведено такі культурно-дозвілєві практики як:

- лекції (О. Музичка «Степан Бандера – прапор Української революції», в рамках спільного проєкту з КУ «Одеський обласний центр патріотичного виховання та організації дозвілля дітей та молоді»; І. Нечиталюк «Марія, Марко й знову Марія: таємна зірка української літератури» та «Розстріляне відродження: ніколи знову?!»; О. Геляса «Українські діячі Одеського комерційного училища», Т. Гончарука «Уроки Крут: спротив завжди має сенс»),
- презентації книжок: Д. Жданова «Історії старої Аркадії», М. Гримич «Умерови: Історія родини на тлі кримськотатарського національного руху ХХ-ХХІ століття», «Народні герої України. Історії Справжніх»;
- мистецький вернісаж Ю. Шарапової «Вільна. Соборна. Незламна»;
- тренінг на посилення ефективності комунікації «Переконай мене, якщо зможеш»;
- відкрита читка п'єси «Молочайник» О. Гриценко в жанрі майже містична трагікомедія в степу, гумор на тлі окупації (режисер Г. Джикаєва, актори театру «Лютый» А. Шестакова, Б. Ренк, О. Савченко-Безверхова, К. Волинська та Ю. Мала);
- творча зустріч пам'яті першого режисера Одеського телебачення Л. Глібко-Долинської [92].

В рамках концепції ОУНБ ім. М. С. Грушевського як відкритого і доступного для всіх безкоштовного центру «інформації, освіти, науки, самореалізації, дозвілля, приміщення для спільної роботи і творчості, реабілітаційного центру для зняття напруження та психологічної допомоги постраждалим внаслідок війни» [37, с. 1] у закладі діє бібліотечний театр «Театральна вітальня» – «добровільне творче об'єднання всередині

бібліотечного колективу із залученням читачів різних вікових категорій та професійних акторів провідних театрів Одеси» [37, с. 2].

У Києві однією з перших до розширення та оновлення культурно-дозвіллевих практик звернулася Центральна районна бібліотека ім. І. Франка Подільського району. На сучасному етапі план заходів роботи бібліотеки передбачає проведення занять у школі комп'ютерної грамотності «Від простого до складного», психологічного тренінгу «Ритми відновлення: залишаєм стрес та тривогу» (в рамках програми клубу «Гармонія»), інформаційних відеоцікавинок «Майстри неймовірних напоїв», засідання розмовного клубу української мови «РозМова» – «Професійна лексика» та ін. [91].

Отже, можна зробити висновок, що в діяльності сучасних бібліотек дозвіллеві практики тісно переплітаються з просвітницькою діяльністю.

Ефективним інструментарієм дозвіллевої діяльності сучасних бібліотек України, що великою мірою сприяє впровадженню інноваційних культурних трендів та приверненню нових користувачів, є комплексне застосування різноманітних форматів, використання максимально зручного для відвідувачів режиму роботи, концепція інклюзивності, залучення партнерів, активізація соціальної реклами в нових медіа (в першу чергу – соціальних мережах).

Практична діяльність Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М.С. Грушевського та Центральної районної бібліотеки ім. І. Франка (м. Київ) засвідчує поєднання різноманітних видів та форм культурно-дозвіллевої діяльності, варіативність яких спрямована на задоволення потреб всіх категорій користувачів (діти, молодь, люди похилого віку та ін.), долучення до історико-культурного спадку, збереження традиційних цінностей українського народу, підтримку національної ідентичності та соціокультурної самобутності.

На базі Волинської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки у 2024 р. було створено соціокультурний громадський простір «Мистецький», що став наслідком діяльності представників ініціативної групи «Бібліотекарі» (Агенства ООН у справах біженців (УВКБ ООН) у рамках

грантової програми з підтримки ініціатив переселенців, що впроваджується ГО «КримSOS»), громадських організацій – ГО «Мистецьке об'єднання «Стендаль» та ГО «Брейншторм [118]. Діяльність простору передбачає в першу чергу задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, для яких на базі бібліотеки створено унікальний простір «для дозвілля, навчання, роботи; організації заходів, пов'язаних з інформуванням щодо права, соціального захисту, безпеки, працевлаштування, започаткування бізнесу та психологічної підтримки для ВПО» [118].

У листопаді 2023 р. у Любомльській публічній бібліотеці (Волинська область) за ініціативи вимушено переміщених осіб та учасників клубів «У колі друзів» та «Хвилі Світязя», а також за підтримки Благодійного фонду «Рокада», Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Любомльської міської ради відбулося відкриття сучасного інтеграційного простору «Бібліо-Хаб» [128]. Сучасний мультимедійний багатофункціональний простір, створений на базі читального залу бібліотеки надає можливість не лише освоювати різноманітні цифрові навички, але й урізноманітнити дозвілєві практики.

На сучасному етапі розвитку бібліотек України найпопулярнішими дозвілєвими формами є: тематичні виставки (творчі експозиції народних майстрів, книжкові виставки), майстер-класи, творчі зустрічі (з новими авторами та відомими письменниками, народними майстрами, громадськими діячами та ін.) в офлайн та онлайн форматі, презентації книжок, фотолокації, інтерактивні дитячі ігрові майданчики, виступи творчих колективів, книжкове кафе, коворкінг, бібліотечні уроки, огляд літератури, пости в соціальних мережах, наукові лекторії, презентації, клубна діяльність, освітні семінари, екскурсії історичними місцями міста, бібліотечний театр, відеогеймінг та ін. Таке різноманіття соціокультурних, освітніх та дозвілєвих заходів свідчить про наявність в бібліотеках злагоджених команд професіоналів, що віддані своїй справі та постійно підвищують фахову майстерність.

Можемо припустити, що подальший розвиток культурно-дозвілєвої діяльності в бібліотеках України буде пов'язаний з еволюцією концепції третього місця та оновленням форматів відповідно до тенденцій цифрового суспільства.

Л. Кравець слушно зауважує, що в умовах воєнного стану українські публічні бібліотеки активізують «інформаційно-комунікаційну, інформаційно-консультативну, соціокультурну та краєзнавчу діяльність» [54, с. 179]. Цілковитим погоджуючись з дослідницею, варто додати важливий аспект – ці види діяльності проводяться з урахуванням інноваційних світових тенденцій розвитку публічних бібліотек, а форми та способи їх реалізації відповідають парадигмі «третього простору».

В умовах воєнного стану однією з актуальних та нагальних є проблематика збереження культурних цінностей, до яких належить, зокрема і документальна культурна спадщина – «старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції, а також манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції» [6]. У фокусі уваги даної розвідки – унікальні документальні пам'ятки, що позиціонуються як «єдині у своєму роді серед особливо цінних документів» [106, с. 88], мають велику історико-культурну цінність та важливе значення у процесі формування та зміцнення національної свідомості. Унікальність подібних документів, що зберігають переважно в архівних, бібліотечних та частково музейних установах, історична, соціокультурна, консолідуюча значущість зумовлює необхідність їх оцифрування та надання широкого доступу до користувачів цифрових бібліотек.

Інноваційні елементи сервісу цифрової бібліотеки можна виділити в одному з найкращих визначень цифрової бібліотеки, яке дали ранні розробники цифрових бібліотек наприкінці 1990-х років. Відповідно до нього, концепція цифрової бібліотеки – це не цифрова колекція, оснащена інструментами управління інформацією, швидше, це простір, який об'єднує колекції, сервіси та людей для підтримки всього життєвого циклу створення, використання та

збереження даних, інформації та знань. Це визначення охоплює основні компоненти цифрової бібліотеки: цифрову колекцію, сервіси для користувачів та віртуальний простір, який утворює функціонування цифрової бібліотеки. Станом на середину 2020-х рр. розвиток бібліотек відбувається відповідно до їх сучасної концепції, що підкреслює їх активну роль в створенні надбань світової культури та їх збереженні. В сучасному бібліотечному просторі (медіатеки, бібліохаби, бібліотеки-коворкінги, оціуми та ін.) особливе значення набуває питання організації та надання доступу до унікальних інформаційних ресурсів засобами цифрових мереж. Варто зазначити, що подібні ініціативи активно впроваджуються різноманітними архівними установами та музейними закладами України [108, с. 65].

Наголошуючи на важливості оцифрування документної спадщини як важливого складника бібліотечно-інформаційного виробництва, науковці акцентують увагу на можливостях, які забезпечує оцифрування документної спадщини і формування цифрових колекцій. Так, наприклад, М. Шевченко серед іншого називає «збереження крихких оригіналів рідкісних і цінних документів та унікальних примірників через вилучення їх з активного обігу та використання цифрових копій; отримання доступу до вмісту великоформатних документів або документів застарілих форматів; забезпечення онлайнового транскордонного доступу до цифрових копій широкому загалу, зокрема й людям з інвалідністю, задля оперативного та повного задоволення їхніх освітніх, наукових та інших інформаційних потреб; популяризація історичних і культурних здобутків України; довготривале цифрове збереження документної спадщини для прийдешніх поколінь тощо» [139, с. 2–3].

З початком активної фази російсько-української війни (24 лютого 2022 р.) процес оцифрування унікальних документів з бібліотечних фондів України, розпочатий в 2000-2010-ті рр., суттєво активізувався. Так, у 2023 р. співробітниками Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І.П. Котляревського було прискорено оцифрування рідкісних книг та періодики (загалом 103 тисячі документів, багато з яких – унікальні, зокрема видання

XVIII-XIX ст.) [13]. Початок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України зумовив доцільність зміни стратегії оцифрування фонду Одеської національної наукової бібліотеки, що розпочалося ще в 2001 р. – наразі перевага надається раритетним, унікальним, цінним, рідкісним документам та старовинним виданням, аналогам яких не існує. Доступ до них надається на офіційному вебсайті закладу у розділі «Скарби України» [19].

В умовах російсько-української війни, коли документальні бібліотечні фонди опинилися під загрозою знищення особливо актуальним є створення єдиного цифрового бібліотечного простору, в якому було б зібрано колекцію унікальних документів, оцифрованих українськими бібліотеками. За ініціативи Української бібліотечної асоціації та за підтримки Міністерства культури України і ЮНЕСКО було підтримано грантовий проєкт національної цифрової бібліотеки України, що поєднує електронні ресурси, створені інститутами національної пам'яті. Мова йде про створення цифрової колекції унікальних документів української цифрової бібліотеки, представленої на спеціальному порталі, що являє собою агрегатор цифрових репозиторіїв, розміщених по всій території України, які належать різноманітним бібліотекам. Проєкт реалізується під патронатом Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, а також місцевих органів влади, благодійних фондів та українських культурних інститутів.

В умовах воєнного стану модернізація простору публічних бібліотек України відбувається з урахуванням актуальних для українців безпекових вимог. Цим вимогам відповідають понад 5 000 хабів, створених на базі українських бібліотек станом на кінець 2025 р. [27].

Так, у 2024 р. у приміщенні колишнього архіву Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» відбулося відкриття інноваційного укриття-коворкінгу Clust Space [127]. Проєкт, ініційований восени 2022 р. (дизайн простору Peker&Partners) відповідає концепції бібліотеки як «третього місця» – в укритті-коворкінгу є open space

для проведення конференцій, лекцій та семінарів, кімнати для переговорів, ігрова зона, зони для навчання в невеликих групах, зони для читання, а також вся необхідна для тривалого перебування в укритті інфраструктура, включно з кафе, кімнатами для сну та відпочинку.

За підтримки європейських партнерів, громадських організацій та за сприянням міської влади продовжують з'являтися нові, інноваційні простори, такі як фабричні лабораторії та мейкерспейси – «простори спільної творчості за допомогою передових технологій та мультимедіа» [146]. Дослідники наголошують на наявності незначних відмінностей між поняттями: мейкерспейси пропонують ресурси, що дозволяють громадянам розробляти продукти, в яких поєднано фізичне та технологічне [204; 185]. Фабричні лабораторії включають технологічні інструменти, призначені для задуму та проєктування колективних проєктів [168].

Так, наприклад, у муніципальній бібліотеці Кам'янця-Подільського відкрито мейкерспейс – простір, що розроблений для користувачів, які бажають поглибити свої знання, творчі та технологічні навички через рух мейкерів. Цей рух прагне створювати цінність, контент та знання, засновані на безпосередньому досвіді (навчання через дію), для розвитку діяльності, як індивідуально, так і колективно [67]. Відкритий простір для презентацій, курсів та інших заходів, пов'язаних з діяльністю мейкерспейсу та будь-якими діями, що заохочують підприємництво та інновації. Для проведення заходів/курсів у мейкерспейсі доступна форма заявки, а також вимоги до бронювання, опис обладнання (3D-принтер, інструменти та обладнання для механічного виробництва та ін.), пояснення навчальних процесів, необхідних для використання інструментів (загальний процес та конкретний залежно від обладнання, яке використовуватиметься). Мейкерспейси створені з метою стати просторами для просування, заохочення та сприяння самотійному навчанню, обміну знаннями та ідеями, а також співпраці з таких тем, як технології та комунікації і цифрове мистецтво. Ця діяльність сприяє самотійному розвитку

культури співпраці та навчання серед членів спільноти, незалежно від їхньої вікової, освітньої, соціальної та іншої приналежності.

Отже, провідні публічні бібліотеки України мають відкритий простір та потужний потенціал для різноманітних видів активностей, призначений для формування у членів громади універсальних компетентностей для особистісного зростання, обміну знаннями та збагачення власного життєвого досвіду.

Висновки до розділу

Синергетичний ефект від реалізації в Україні концепції публічної бібліотеки як «третього місця» можливий на основі системної взаємодії її базових складових: організаційно-функціональної, ресурсно-інфраструктурної та змістовно-діяльнісної, що забезпечується визначенням політики та профілізації функцій бібліотеки та її філій, налагодженням сталої комунікації між бібліотекою та громадою, постійним підвищенням кваліфікації персоналу задля набуття універсальних крос-культурних навичок та компетентностей.

Для реалізації цього важливого питання організаційно-функціональна складова моделі простору бібліотеки як «третього місця» має забезпечувати вивчення потреб користувачів, профілізацію розбудови необхідних їм локацій та функціональних зон (зони коворкінгу, цифрового хабу, мейкерспейсу, «громадської вітальні», «простору турботи», медіа студії, бібліотеки-кав'ярні, бібліотеатру та ін.), їх розумне поєднання, належне ресурсне оснащення. Персонал бібліотеки має бути готовим до набуття кросфункціональних навичок та міждисциплінарних фахових компетентностей для підтримки таких онтологічних властивостей бібліотеки як людиноцентричність, мультифункціональність, інклюзивність, гнучкість, відкритість, адаптивність, технологічність. З метою залучення до бібліотеки постійних користувачів бібліотекар має виступати архітектором довіри та модератором їх продуктивної взаємодії, сприяти перетворенню інформаційних ресурсів бібліотеки в

суспільне надбання для всебічного розвитку членів громади і формування її соціального капіталу. Його професійними якостями мають бути висока адаптивність, розвинутий емоційний інтелект та соціокультурна відповідальність, цифрова компетентність та крос-культурна комунікативність, вміння продуктивно комунікувати з користувачами, партнерами та владою, мати навички фандрейзингу, проектування послуг та зонування простору.

Організаційно-функціональна складова моделі трансформації простору бібліотеки як «третього місця» має передбачати інтегрований та профілізований формати її функціонування. Інтегрований формат охоплює всі чотири простори бібліотеки (навчання, натхнення, зустрічей, подій) і застосовується для таких типів бібліотек, які не мають філій та є єдиними доступними соціокультурними закладами в зоні обслуговування громади. Профілізований формат функціонування бібліотеки як «третього місця» є доцільним для ЦБС, що мають в індустріальних районах великих міст філії, між якими розподіляються функції «Бібліотеки – цифрового хабу», «Бібліотеки – коворкінгу», «Бібліотеки – медіацентру», «Бібліотеки – мейкерспейсу або хакерспейсу», «Бібліотеки – бізнес-інкубатора ідей», «Бібліотеки – громадської вітальні» та ін., яких потребують користувачі. Такий підхід сприятиме раціональному використанню обмежених матеріально-технічних, техніко-технологічних, фінансових та кадрових ресурсів публічних бібліотек України.

Ресурсно-інфраструктурна складова моделі трансформації простору бібліотеки в формат «третього місця» має відповідати таким вимогам як гнучкість та мобільність (можливість зонування та швидкої перебудови під певні подієві формати), ергономічність, екологічність, безбар'єрність та технологічність (оснащеність всім необхідним обладнанням, інтернет-комунікаціями та цифровими технологіями, меблями-трансформерами, звукопоглинаючими перегородками, мобільними ширмами та акустичними кабінами), інклюзивність (наявність пандусів, підйомників, тактильної навігації, спеціально обладнаних санвузлів та робочих місць для людей з інвалідністю), гібридність (забезпечення безперешкодного доступу користувачів до фондів на

друкованих носіях інформації та цифрових баз даних, швидкісного Wi-Fi, а також інструментів творчості (3D-принтери, студії звукозапису, графічні планшети, набори для робототехніки та ін.). Варто передбачати, що бібліотечний простір може виходити «за межі» бібліотеки не лише віртуально, але й фізично (облаштування тимчасових локацій в парках, альтанках, інших людних місцях). В умовах широкомасштабного російського вторгнення обов'язковими в українських реаліях є елементи безпекової інфраструктури бібліотечного простору (обладнане укриття, запаси питної води, аптечки, термінали супутникового інтернет-зв'язку, потужні генератори та інші пристрої енергетичної автономності).

Вимогами до змістовно-діяльнісної складової моделі модернізації простору бібліотеки як центру громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця» є різноманітність продуктів та сервісів, активностей та івентів, що спрямовані на вільний доступ користувачів до знань, культурних надбань людства, їх всебічний розвиток, успішну соціальну інтеграцію та реалізацію творчих здібностей, зацікавлену участь у житті громади. Ефективним інструментарієм дозвілєвої діяльності сучасних бібліотек України, що великою мірою сприяє впровадженню інноваційних культурних трендів та приверненню нових користувачів, є комплексне застосування різноманітних форматів проведення заходів, використання максимально зручного для відвідувачів режиму роботи, реалізація інклюзивності обслуговування, залучення партнерів (місцева влада, представники бізнесу, ЗМІ, соціальні служби, соціокультурні заклади), активізація соціальної реклами в нових медіа (в першу чергу – соціальних мережах), постійне підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу. Головна парадигма діяльності бібліотеки як «третього місця» – це проактивний суспільно-перетворюючий вплив на громаду через стимулювання навчальної, творчої та соціальної активності населення, гармонізації інтересів особи та суспільства, консолідацію громади на конструктивну взаємодію заради загального процвітання.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто його мету, вирішено всі поставлені завдання, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. В епоху стрімкої цифровізації глобального комунікаційного простору, тотального запровадження повнотекстових баз даних, хмарних, інтернет-технологій та штучного інтелекту публічна бібліотека втрачає свою багатовікову монополію як головний канал доступу до документованих знань людства. Лише її системна трансформація у формат функціонування «третього місця» є дієвою стратегією збереження конкурентоздатності та затребуваності в сучасному суспільстві. В Україні високий рівень комерціалізації міського простору, руйнування соціокультурної інфраструктури внаслідок російської воєнної агресії загострює проблему відсутності в громадах нейтральних та комфортних безкоштовних локацій для неформального спілкування, навчання, змістовного дозвілля, самореалізації та творчого розвитку. Саме публічна бібліотека є унікальною соціокомунікативною установою, яка здатна створити такий простір для кожного члена громади. Проактивні публічні бібліотеки України вже розпочали цей процес, але він відбувається безсистемно і фрагментарно, що зумовило актуальність дослідження та визначило його мету, завдання, об'єкт, предмет і методологічну базу.

2. Своєчасність розроблення концептуальних засад системної трансформації простору публічних бібліотек України в контексті концепції «третього місця» підтверджується тим, що ця проблема ще не була предметом комплексного наукового дослідження. Результати аналізу фахових видань свідчать, що більшість публікацій українських бібліотекознавців висвітлюють окремі аспекти трансформації бібліотек, зокрема: модернізацію під впливом цифровізації; особливості практичної реалізації різноманітних форматів діяльності бібліотеки як «третього місця» (хабів, коворкінгів, медіатек, мейкерспейсів, хакерспейсів та ін.); сучасні тенденції перебудови публічними

бібліотеками змісту та форматів соціокультурної діяльності в контексті реалізації ними концепції «третього місця»; вектори диверсифікації функцій та напрямів діяльності публічних бібліотек України як реального «третього місця» внаслідок російської воєнної агресії; можливості запровадження в Україні зарубіжного досвіду організаційних та технологічних трансформацій простору бібліотек як «третього місця».

3. Узагальнення праць зарубіжних бібліотекознавців дозволило визначити основні етапи еволюції базових організаційних моделей функціонування бібліотеки як «третього місця»: перший етап (1980-ті рр.) – французька модель «Бібліотека-медіатека»; другий етап (1989-2009 рр.) – американська модель «третього місця» Р. Ольденбурга; третій етап (2010 р. – по цей час) – данська модель «Чотири простори бібліотеки». Ця еволюція демонструє поступовий перехід від фондоцентричності до людиноцентричності бібліотечної діяльності, посилення потенціалу публічної бібліотеки як ключової структури громадського простору, каталізатора соціальної взаємодії та генератора соціального капіталу. В Україні найпоширенішою є чотирьох просторова модель розбудови публічної бібліотеки як «третього місця», що є мультифункціональним соціокультурним хабом – неформальним місцем для спілкування, залучення громади до читання, навчання, творчості та конструктивної взаємодії.

4. Застосування методології системного, соціокомунікативного, соціокультурного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів дозволило запобігти фрагментарності й описовості наукової розробки проблеми, отримати цілісне уявлення про еволюційні трансформації організаційних моделей функціонування публічних бібліотек як «третього місця», векторів диверсифікації їх функцій, багатомірності просторових локацій та проактивних сервісів. На основі системного підходу визначено основні складові бібліотеки як «третього місця», встановлено їх специфічні властивості, які відрізняють цей тип бібліотеки від традиційної: людиноцентричність сервісів, мультифункціональність та багатомірність локацій, адаптивність,

відкритість, ергономічність та безбар'єрність простору як «єдиної точки доступу» до неформального навчання, спілкування, творчості та громадських ініціатив.

5. За результатами компаративного аналізу досвіду реалізації концепції «третього місця» зарубіжними публічними бібліотеками встановлено, що онтологічними властивостями цього типу бібліотек, які відрізняють її від традиційної моделі та залучають до неї постійних користувачів, є: фізична та фінансова доступність, гостинність, гнучкість та адаптивність, нейтральність, доброзичливість, комфортність, демократичність, інклюзивність, посилення ступеня людиноцентричності та системної залученості, оскільки головний сенс комунікаційної діяльності бібліотекаря – продукувати такий рівень сервісу, який би стимулював користувачів до творчості, неформального навчання протягом всього життя, громадської активності і сприяв регулярному поверненню до гостинного, комфортного та змістовно насиченого бібліотечного простору. Критеріями оцінки ефективності діяльності бібліотеки як «третього місця» є не кількість книговидач, а зниження рівня стресу, соціальної та/або цифрової ізоляції населення; підвищення рівня суспільної резильєнтності, ступеня довіри користувачів до бібліотеки через зростання в них зацікавленості участі в її заходах; кількість інноваційних проєктів та громадських ініціатив, які ініційовані або втілені в стінах бібліотеки.

6. Представлені в Україні станом на середину 2020-х рр. моделі бібліотеки як «третього місця» функціонують у форматах: медіатек, бібліохабів, коворкінгів, мейкерспейсів, хакерспейсів, бібліотек-кафе, бібліотек-клубів, бібліотеатрів та ін. Серед інноваційних форматів, що виникли під час російсько-української війни: втілення концепції бібліотеки «третього місця» у віртуальному просторі та поза чітко визначеного територіального районування («Мандрівний культурний шелтер Луганщини», «Пересувний цифровий хаб мандрівної бібліотеки» та ін.). Український досвід розбудови публічних бібліотек як «третього місця» реалізується в напрямі їх перетворення на центри розвитку знань, креативності та інновацій, формування інформаційної та

медіаграмотності, сприяння співпраці, координації та консолідації громади, реалізації ініціатив та проєктів для колективного блага, підтримки малого бізнесу, залучення населення до творчої самореалізації та змістовного дозвілля.

7. Серед об'єктивних чинників, що впливають на трансформацію простору публічних бібліотек України як «третіх місць», є сприятливі та несприятливі. Серед сприятливих чинників, що прискорюють її реалізацію в громадах: пріоритети державної політики в сфері євроінтеграції, демократизації, цифровізації, стратегій розвитку культури та читання, сталого розвитку суспільства; державна політика децентралізації, яка дає сильним громадам фінансову автономію та можливості утримувати мультипросторові публічні бібліотеки. Серед чинників, що гальмують трансформацію публічних бібліотек у формат «третього місця»: консерватизм голів ОТГ, більшість з яких не розуміють потенціалу бібліотеки як мультифункціонального інноваційного центру розвитку соціального капіталу громади; декларативна державна культурна політика, що не гарантує належного фінансування діяльності бібліотек, створює ризики їх закриття під приводом економії бюджету; відсутність чітких державних стандартів та нормативів діяльності бібліотек як «третіх місць»; повномасштабне російське вторгнення на територію незалежної України, яке призвело до постійної загрози руйнування бібліотек, міграції населення з прифронтових територій в більш безпечні західні регіони країни або за кордон, психологічного вигорання користувачів та персоналу бібліотек, який п'ятий рік працює в умовах воєнного стану.

8. Концептуальна модель модернізації простору публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця» спирається на системну взаємодію її базових складових: організаційно-функціональної, ресурсно-інфраструктурної та змістовно-діяльнісної, яка забезпечується визначенням політики профілізації функцій бібліотеки та її філій, налагодженням сталої комунікації між бібліотекою та громадою, постійним підвищенням кваліфікації персоналу задля набуття універсальних крос-культурних навичок та компетентностей. Організаційно-

функціональна складова моделі простору бібліотеки як «третього місця» має забезпечувати вивчення потреб користувачів, профілізацію розбудови необхідних їм локацій та функціональних зон, їх розумне поєднання, належне ресурсне оснащення. Ресурсно-інфраструктурна складова трансформації бібліотечного простору має реалізовувати такі вимоги до його розбудови, як гнучкість та мобільність, ергономічність, екологічність, безбар'єрність, технологічність, інклюзивність, гібридність та безпечність. Змістовно-діяльнісна складова має сприяти різноманітності продуктів та сервісів, активностей та івентів бібліотеки, що спрямовані на вільний доступ користувачів до знань, культурних надбань людства, їх всебічний розвиток, успішну соціальну інтеграцію та реалізацію творчих здібностей, зацікавлену участь у житті громади.

9. З метою раціонального використання обмежених матеріально-технічних, техніко-технологічних, фінансових та кадрових ресурсів публічних бібліотек України доцільно обирати інтегровану або профілізовану моделі модернізації простору бібліотеки як «третього місця». Для тих публічних бібліотек, які не мають філій та є єдиними доступними соціокультурними закладами в зоні обслуговування громади, оптимальною буде інтегрована модель трансформації, яка охоплює всі чотири простори бібліотеки (навчання, натхнення, зустрічей, подій); профілізована модель призначена для ЦБС, що мають в індустріальних районах великих міст філії, між якими можуть розподілятися різні формати розбудови бібліотечного простору: «Бібліотеки – цифрового хабу», «Бібліотеки – коворкінгу», «Бібліотеки – медіацентру», «Бібліотеки – мейкерспейсу або хакерспейсу», «Бібліотеки – бізнес-інкубатора ідей», «Бібліотеки – громадської вітальні» та інших, яких найбільше потребують користувачі зони обслуговування бібліотеки. Ці моделі мають стати дорожньою картою модернізації просторів публічних бібліотек України як центрів громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця».

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблем модернізації простору сучасної бібліотеки як центру громадської взаємодії в контексті реалізації концепції «третього місця». Перспективними напрямками подальшої розробки проблеми є пошук можливостей посилення функцій публічних бібліотек як консолідуючого громадського простору в часи фінансової або суспільно-політичної кризи; розвитку функцій бібліотеки як каталізатора взаємодії сучасної людини та суспільства, засобу розвитку соціального капіталу та креативної економіки; інструмента подолання цифрової та мовної ізоляції для мігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анімаційний майданчик «Media Kids». *Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги*. URL: <https://library.chytomo.com/animacziynyj-majdanchyk-media-kids/> (дата звернення: 12.08.2024).
2. Апшай М. В. Бібліотечна діяльність у структурі регіональних бібліотекознавчих досліджень. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 39. С. 101–108. URL: <http://eprints.rclis.org/23427/1/%D0%90%D0%BF%D1%88%D0%B0%D0%B9.pdf> (дата звернення: 15.12.2025).
3. Апшай М. В. Регіональні бібліотекознавчі дослідження: стан, проблеми, тенденції : автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2018. 19 с.
4. Ашаренкова Н. Мережа публічних бібліотек України: проблеми оптимізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 1. С. 26–37.
5. Бережна К. С. Публічні бібліотеки України: вектори модернізації в інформаційному суспільстві : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. 232 с.
6. Бібліотека – хаб цифрової освіти. *Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського*. URL: <https://biblioteka.od.ua/hab-tsyfrovoyi-osvity/> (дата звернення: 19.01.2026).
7. Бібліотеки – Хаби цифрової освіти. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/resursy/biblioteky-khaby-tsyfrovoi-osvity> (дата звернення: 25.01.2026).
8. Бібліотечний кВАРТАл. Творча студія «Від хобі до майстерності». *Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги*. URL: <https://library.chytomo.com/bibliotechnyj-kvartal-tvorcha-studiya-vid-hobi-do-majsternosti/> (дата звернення: 12.03.2025).

9. БібліоХаб: сучасний простір у центральній бібліотеці міста. *Хмельницька міська централізована бібліотечна система*. URL: https://cbs.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=105&dep_cur=422 (дата звернення: 01.02.2026).

10. Бібліохаби_Дніпро. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/BiblioHubDnipro> (дата звернення: 19.01.2026).

11. Білик О. Особливості волонтерської діяльності в бібліотеках: міжнародний досвід та локальні вітчизняні практики. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2(100). С. 16–20.

12. Бойко О. П. Культура дозвілля в суспільстві ризику : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.

13. Бондаренко В., Пархоменко Л. У Полтаві оцифровують рідкісні видання: як це відбувається. *Суспільне Полтава*. 2023. 7 берез. URL: <https://suspilne.media/poltava/401024-u-poltavi-ocifrovuut-ridkisni-vidanna-ak-ce-vidbuvaetsa/> (дата звернення: 14.02.2026).

14. Борисов О. Впровадження Інтернету речей у глобальне бібліотечне середовище: бібліометричний аналіз. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2023. Вип. 64. С. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.08>

15. Бурміс І. Публічні бібліотеки об'єднаних територіальних громад одещини в умовах воєнного стану: особливості діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 10. С. 70–78. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269464>

16. Бурміс І. Формування моделі публічної бібліотеки в умовах об'єднаних територіальних громад Півдня України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 1. С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2021.229837>

17. Вилегжаніна Т. Публічна бібліотека як «третє місце» в громадському просторі. *Бібліотечна планета*. 2018. № 2. С. 4–6.

18. Войцеховська М. Problematyka zarządzania zmianami w bibliotekach akademickich na początku XXI w. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали Третьої наук.-практ. конф., м. Львів, 29 верес. 2011 р. Львів, 2011. С. 33–56. URL: <https://open.icm.edu.pl/items/83c91080-677b-47f7-82bd-8a2252579c6a> (дата звернення: 23.11.2025).

19. Волкова К., Глечик О. «Полум'я, вода та мідні труби»: як і чому оцифровують архіви та книжки. *Суспільне Одеса*. 2024. 3 черв. URL: <https://suspilne.media/odesa/760385-poluma-voda-ta-midni-trubi-ak-i-comu-ocifrovuut-arhivi-ta-knizki/> (дата звернення: 28.12.2025).

20. Воскобойнікова-Гузєва О. Бібліотечно-інформаційна діяльність: системний підхід. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. С. 5–13.

21. Воскобойнікова-Гузєва О. Модернізаційні моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ у період глобалізації: визначення базових складових. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2012. Вип. 33. С. 7–30.

22. Воскобойнікова-Гузєва О. Модернізаційні моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ в період глобалізації: постановка питання. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2012. Вип. 7. С. 157–171. URL: <http://eprints.rclis.org/23533/1/VOSKOBOINIKOVA-HUZIEVA.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).

23. Воскобойнікова-Гузєва О. Публічна інформаційна бібліотека Франції: модель сучасного інформаційного простору. *Бібліотечна планета*. 2008. № 3. С. 27–29.

24. Воскобойнікова-Гузєва О. Розвиток бібліотечно-інформаційної сфери в контексті пріоритетів національної та міжнародної інформаційної політики. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 35. С. 289–301.

25. Головаха С. Коворкінг у бібліотеках як експеримент в умовах кризи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 215–222.
26. Горбань Ю. І., Новальська Т. В. Цифрова трансформація публічних бібліотек України: сучасний стан, виклики та перспективи. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 12. С. 10–16. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.12\(353\).10-16](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.12(353).10-16)
27. Горчинська В. Бібліотека як лабораторія майбутнього: нові функції, інструменти та суспільні ролі в епоху трансформацій. *Публічна бібліотека територіальної громади. Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. 2025. 11 квіт. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=11079> (дата звернення: 12.11.2025).
28. Горчинська В. Перевтілення київських бібліотек: реалізація проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB». *Публічна бібліотека територіальної громади. Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=4181> (дата звернення: 21.10.2024).
29. Гранкіна О. Оціум-бібліотека. Мережа публічних просторів. *Best Urban Social Startup*. URL: <http://promisto.socialboost.com.ua/ideas/view/589> (дата звернення: 27.12.2025).
30. Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 10–23. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218605>
31. Давидова І., Мар'їна О. Сучасний стан цифрової модернізації бібліотек України. *Молодий учений*. 2018. № 11(63). С. 1001–1005. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3636/3600> (дата звернення: 17.02.2025).
32. Добровольська В. В., Чередник Л. А. Інноваційна діяльність бібліотек в умовах цифрового суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2023.276758>

33. Долбенко Т. О. Місце бібліотек в системі інформаційних комунікацій. *Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квіт. 2015 р. Київ, 2015. С. 13–20.

34. Е-послуги та тренінги. *Державна бібліотека України для юнацтва*. URL: <http://4uth.gov.ua/e-poslugy-ta-treniny/> (дата звернення: 23.04.2024).

35. Желай О. П. Модернізація бібліотечного сервісу на основі інформаційних технологій та комунікацій. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р. Київ, 2016. С. 292–294.

36. Забіянов Є. Робота Медіахабу в умовах воєнного стану: досвід Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2(96). С. 31–32. URL: <https://biblioteka.od.ua/wp-content/uploads/2022/07/Zabiyanov-YE.-Robota-mediahabu-v-umovah-voyennogo-stanu-dosvid-roboty-Odeskoyi-OUNB-im.-M.S.-Grushevskogo-.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).

37. Забіянов Є., Антонюк Д. Бібліотечний театр та відеогеймінг. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3(29). С. 2–4. URL: <https://biblioteka.od.ua/wp-content/uploads/2022/07/Zabiyanov-YE.-Bibliotechnyj-teatr-ta-videogeyming-.pdf> (дата звернення: 19.01.2026).

38. Загуменна В. Національні бібліотеки Данії: враження від професійного візиту українських бібліотекарів. *Бібліотечна планета*. 2008. № 4(42). С. 14–15.

39. Закомірний І. Бібліохаб – сучасний культурно-освітній простір для дітей, молоді та дорослих. *Педагогічна газета України*. 2020. № 5(279). С. 6. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726814/1/ped_gaz_%E2%84%96%205_2020.pdf (дата звернення: 19.01.2026).

40. Звіт перед громадськістю про роботу Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки за 2020 рік. *Волинська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки*. URL: http://ounb.lutsk.ua/?page_id=286 (дата звернення: 17.02.2025).

41. Здановська В. Публічні бібліотеки у воєнному 2022 році. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1(99). С. 6–9.
42. Зубар М. Роль сучасного музею у процесі формування соціального капіталу. *Етнічна історія народів Європи*. 2020. Вип. 62. С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2020.62.15>
43. Ільганаєва В. О. Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку. *Вісник Харківської державної академії культури*. 1999. Вип. 1. С. 30–37.
44. Ільницький В. Інформаційно-творча діяльність бібліотек: актуальність сучасних практик. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263822>
45. Ільницький В. Простір для творення у бібліотеці для дітей як середовище креативу та новітніх інформаційних технологій. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 1. С. 47–52. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.1\(330\).47-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.1(330).47-52)
46. Киричок І. Коворкінг в університетській бібліотеці: локація для співпраці. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі* : матеріали III наук.-практ. Інтернет-конф., м. Харків, 22–29 жовт. 2018 р. Харків, 2018. С. 32–36. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf0b208e-9c44-41bf-8c0a-5c29b798b1c4/content> (дата звернення: 10.11.2025).
47. Клименко О. Інтеграція українських бібліотек – важлива складова інформаційно-комунікаційної діяльності. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р. Київ, 2016. С. 38–42.
48. Клименко О., Сокур О. Бібліотекознавство і бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні (за матеріалами журналу «Бібліотечний вісник»). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. Вип. 12. С. 114–124. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293581>

49. Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10–15. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5\(322\).10-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.5(322).10-15)

50. Клименко О., Сокур О. Підтримка українських біженців з боку бібліотек Великої Британії. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 8. С. 47–52. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.8\(349\).47-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.8(349).47-52)

51. Клименко О., Сокур О. Функціонування українських бібліотек в умовах цифровізації. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 12. С. 19–24. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.12\(341\).19-24](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.12(341).19-24)

52. Коваль Т. М., Туровська Л. О. Інноваційні моделі сучасної бібліотеки у контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р. Київ, 2016. С. 43–46.

53. Комплексне інформаційно-бібліотечне обслуговування. Бібліотечний коворкінг-центр «Libtech». *ДНТБ України*. URL: <https://dntb.gov.ua/coworking-ua> (дата звернення: 17.05.2025).

54. Кравець Л. І. Еволюція функцій бібліотек в умовах суспільних трансформацій : дис. ... д-ра філософії : 029 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2025. 229 с.

55. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 24–31. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2020.227084>

56. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2021.244715>

57. Кузьменко О. Сучасні тенденції розвитку бібліотек як соціокультурних центрів. *Інформація, комунікація та управління знаннями в*

глобалізованому світі : матеріали Третьої міжнар. наук. конф., м. Київ, 14–16 трав. 2020 р. Київ, 2020. С. 31–33. URL: <https://drive.google.com/file/d/19WvhsMJsK9Md5giQT3czj8Cscf0gVXr9/view> (дата звернення: 11.12.2025).

58. Лагута Л. Перевтілення київських бібліотек: реалізація проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB». *Публічна бібліотека територіальної громади. Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. 2020. 1 жовт. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=4181> (дата звернення: 12.11.2025).

59. Литвинова А. Медіатека у світових та українських реаліях. *Інтегровані комунікації*. 2018. Вип. 5. С. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2018.5.3>

60. Ліпніцька А. Д. Вплив інтер'єрного дизайну на бібліотечне середовище. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : зб. матеріалів VI Всеукр. наук. студент. конф., м. Вінниця, 02 квіт. 2021 р. Київ, 2021. С. 99–101. URL: <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15410> (дата звернення: 17.05.2025).

61. Любарєць В., Гриньків А., Панюшкін Є. Соціальна резильєнтність як стратегічний принцип трансформації системи соціальних послуг в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 4. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.24>

62. Мажара Л. Бібліохаб як сучасний бібліотечний простір. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека*. 2021. 20 верес. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechnne/fahova-osvita/bibliohab-yak-suchasnij-bibliotechnnij-prostir> (дата звернення: 09.05.2024).

63. Макарова М. Культурно-мистецькі заходи бібліотек України в умовах війни. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 195–205. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293777>

64. Макарова О. Бібліотека сьогодення: тенденції розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2020. Вип. 4(84). С. 26–29.

URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15838347939158.pdf> (дата звернення: 14.07.2025).

65. Мамедова В. М. Культурна релокація в умовах російсько-української війни: ідентичність і нові формати культурних практик : дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2025. 230 с.

66. Мар'їна О. Ю. Бібліотеки України в цифровому медіапросторі: теоретико-методологічні засади розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. 514 с.

67. Марків Н. Бібліотека перетворилася на простір творців. *Кам'янець-Подільська міська рада. Офіційний веб-сайт*. 2024. 12 листоп. URL: <https://kam-pod.gov.ua/novini/town-news/item/51151-biblioteka-peretvorylasya-na-prostir-tvortsiv> (дата звернення: 11.12.2025).

68. Медведєва В., Горбань Ю. Публічна бібліотека в умовах глобалізації: соціокультурні трансформації та виклики XXI століття. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2025. Вип. 16. С. 132–145. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.16.2025.348081>

69. Ніколайчук А. П. Англосаксонська модель публічної бібліотеки та особливості її впровадження в країнах ЄС. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 3. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2025.350572>

70. Ніколайчук А. П. Бібліотечна модель «третього місця». *Science in the modern world: innovations and challenges* : Proceedings of X International Scientific and Practical Conference, Toronto, June 12–14, 2025. Toronto, 2025. С. 380–383.

71. Ніколайчук А. П. Бібліохаб як інноваційний формат публічної бібліотеки в Україні. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали Сьомої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–25 трав. 2024 р. Київ, 2024. С. 135–137.

72. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в бібліотечно-інформаційному просторі: теоретичні аспекти. *Культура, мистецтво, креативність: виклики сучасності. Молодіжна наука 2025* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 26 листоп. 2025 р. Київ, 2025. С. 179–181.

73. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в контексті модернізації бібліотечного простору. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 20–28. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307112>

74. Ніколайчук А. Концепція «третього місця» у бібліотечному просторі: закордонний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 9–10 берез. 2026 р. Львів, 2026. С. 30–32.

75. Ніколайчук А. П. Роль бібліотек у формуванні читацької культури в епоху цифрових технологій. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів, магістрів, м. Київ, 7–8 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 230–235.

76. Ніколайчук А. П. «Третє місце» як стратегія розвитку публічних бібліотек України в умовах війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 4. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2025.351579>

77. Новальська Т. Вища бібліотечна освіта в Україні: сторінки історії, шляхи модернізації. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2015. Вип. 4. С. 97–101.

78. Новальська Т., Бойчук Н. Публічні бібліотеки як інституції історичної пам'яті українського народу. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253>

79. Новальська Т., Горбань Ю., Бачинська Н., Пристай Г. Публічні бібліотеки України як складова інформаційного спротиву російській агресії. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2024. Вип. 65. С. 69–82. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.065.05>

80. Новальська Ю. Бібліотечна наука і практика України в умовах воєнного стану. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 2(32). С. 7–9.

81. Новальська Ю. Медіатека. *Українська бібліотечна енциклопедія*. 2022. 13 верес. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 13.02.2024).

82. Новальська Ю. Методична робота бібліотек України в умовах воєнного стану. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 2. С. 10–15. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2\(331\).10-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2(331).10-15)

83. Онлайн-тренінг «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти». *Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка*. 2024. 19 лип. URL: <https://www.library.cv.ua/onlajn-trening-zdobuttya-tsyfrovyh-navychok-u-bibliotekah-habab-tsyfrovoyi-osvity.html> (дата звернення: 25.01.2026).

84. Організація сучасного бібліотечного простору – новий формат взаємодії з користувачами : метод. поради / уклад. Т. Долгушина. Черкаси : ОУНБ ім. Тараса Шевченка, 2020. 12 с. URL: <http://library.ck.ua/files/2020/10/Metod.pdf> (дата звернення: 25.01.2026).

85. ОЦІУМ Бібліотека - імені Кравченка. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/OtiumLibrary/> (дата звернення: 08.03.2024).

86. Паламаренко В. Бібліотечні інновації як основа розвитку центрів культурно-дозвілєвих послуг. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 4. С. 16–22. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.4\(345\).16-22](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.4(345).16-22)

87. Папіна О. Майже всі книги лишились в окупації. Як працює перша мандрівна бібліотека України з Луганщини. *Суспільне. Новини*. 2023. 25 квіт.

URL: <https://suspilne.media/450795-majze-vsi-knigi-lisilis-v-okupacii-ak-pracue-persa-mandrivna-biblioteka-ukraini-z-lugansini/> (дата звернення: 18.01.2025).

88. Пасмор Н. П., Зарвирог І. П. Інноваційний workspace й архітектурно-ландшафтні локації у бібліотеках як вільні майданчики для генерації освітньо-наукових ідей. *Модель бібліотеки XXI століття* : Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 15 черв. 2018 р. Харків, 2018. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0fd8922d-5757-48c3-a3a9-bd782e8d1cca/content> (дата звернення: 20.10.2024).

89. Перша мандрівна бібліотека. URL: <https://nomlib.library.lg.ua/> (дата звернення: 17.01.2025).

90. Печена А. В. До становлення масової роботи вітчизняних бібліотек: суспільно-історичний аспект. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2011. Вип. 34. С. 156–163.

91. План заходів бібліотек ЦБС Подільського району м. Києва з 5 лютого до 11 лютого 2024 року. *Централізована бібліотечна система Подільського району міста Києва*. URL: <https://cbspodil.org.ua/plan-zahodiv-bibliotek-tsentralizovanoyi-bibliotechnoyi-systemy-podilskogo-rajonu-na-lutyi-2017-roku/> (дата звернення: 17.02.2024).

92. Події. *Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського*. URL: <https://biblioteka.od.ua/#> (дата звернення: 25.02.2024).

93. Поліщук Л. Завершилися два онлайн-тренінги для 44 координаторів бібліотек – Хабів цифрової освіти області. *Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека*. 2024. 04 черв. URL: <https://www.lib.rv.ua/sections/items/18149> (дата звернення: 25.01.2026).

94. Послуги. *Луганська обласна універсальна наукова бібліотека*. URL: <https://www.library.lg.ua/uk/pearl/services> (дата звернення: 17.02.2024).

95. Присяжна Л. В. Bibliocoworking у структурі сучасних інформаційних комунікацій. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 4–6 жовт. 2016 р. Київ, 2016. С. 227–230.

96. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

97. Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

98. Програма «Бібліоміст». *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiekt/655-programa-bibliomist> (дата звернення: 17.04.2025).

99. Проєкти. *Луганська обласна універсальна наукова бібліотека*. URL: <https://www.library.lg.ua/uk/pearl?one=projects> (дата звернення: 12.01.2025).

100. «Простір традиційних бібліотек - Простір сучасної бібліотеки - фокус-зони» : інформ. метод. матеріали / ред.- уклад. Н. М. Грачова. Харків : ХОУНБ, 2020. 20 с. URL: <https://library.kharkov.ua/libdruk/LibKh-00000000311.pdf> (дата звернення: 11.01.2026).

101. Пугач Л. Ю. Перспективи інноваційних змін у бібліотечній діяльності: погляди вітчизняних вчених. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263800>

102. Ржеуський А., Кунанець Н. Електронні інформаційні ресурси бібліотек галузевих закладів вищої освіти України під час карантинних обмежень та воєнного стану. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. Вип. 11. С. 96–110. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282667>

103. Ржеуський А., Кунанець Н., Добровольська В. Електронні інформаційні ресурси бібліотек технічних університетів України: порівняльний аналіз. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.266963>

104. Ржеуський А., Кунанець Н., Добровольська В. Інформаційне обслуговування користувачів бібліотек технічних закладів вищої освіти України в умовах карантину та воєнного стану: порівняльний аналіз. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263973>

105. Рибальська А. Коворкінг та «пункт незламності»: оновлені функції бібліотек Київщини під час війни. *Суспільне Київ*. 2023. 6 жовт. URL: <https://suspilne.media/kyiv/588523-kovorking-ta-punkt-nezlamnosti-onovleni-funkcii-bibliotek-kiivsini-pid-cas-vijni/> (дата звернення: 23.04.2025).

106. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 81–91. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2017.150211>

107. Розвиток спроможності бібліотек-Хабів цифрової освіти. *Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека*. URL: http://ounb.km.ua/news/2022/2022_11_07_6/2022_11_07_6.php (дата звернення: 15.09.2024).

108. Рудь А. О. Цифровий фонд користування документами в Україні: завдання та шляхи реалізації. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук. студент. конф., м. Вінниця, 15 квіт. 2022 р. Вінниця, 2024. С. 65–67. URL: <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15324> (дата звернення: 19.02.2026).

109. Ручка А. О. Дозвілля. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-20509> (дата звернення: 17.01.2024).

110. Салата Г. В. Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2022.257253>

111. Салата Г. В., Бачинська Н. А. Інноваційні проєкти у бібліотечній справі України: деякі аспекти проблеми. *Суспільство та національні*

інтереси. 2025. № 4(12). С. 858–870. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-858-870](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-858-870)

112. Салата Г. В., Денбновецький С. О. Цифровізація діяльності публічних бібліотек в умовах розвитку інформаційного суспільства: історіографія. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1(9). С. 594–606. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-1\(9\)-594-606](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-1(9)-594-606)

113. Сахарова М. П., Хіміч Я. О. Розробка та актуалізація комунікаційної політики бібліотеки в умовах воєнного стану: кризові комунікації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263975>

114. Сербін О., Ярошенко Т. Університетські бібліотеки і війна: реалії сьогодення. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 листоп. 2022 р. Київ, 2022. С. 105–106. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/39ad14cb-3da9-4a25-9088-6c00fc5a7c/content> (дата звернення: 25.01.2026).

115. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3(29). С. 9–14. URL: https://odnb.odessa.ua/img/novini_2016/645/serdyuk.pdf (дата звернення: 14.02.2025).

116. Сидоренко Т. В. Трансформація культурно-дозвілєвої діяльності публічних бібліотек Півдня України 90-х років XX ст. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 1. С. 50–57.

117. Скляр С. Культурно-дозвілєві практики як соціокультурне явище: концептуальні засади вивчення. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2010. Вип. 10. С. 146–153. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob10_146-153.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

118. Соціокультурний громадський простір «Мистецький». *Волинська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки*. URL: http://ounb.lutsk.ua/?page_id=217 (дата звернення: 25.01.2026).

119. Струк О. Мандрівний замок Луганської ОУН_Б. Коли бібліотека йде до читача, а не навпаки. *LB.ua*. 2024. 04 берез. URL: https://lb.ua/society/2024/03/04/601480_mandrivniy_zamok_luganskoi_oun_b.html (дата звернення: 25.01.2026).

120. Сучасна бібліотека: традиційні та інноваційні послуги для громади. *Межівська селищна територіальна громада*. 2019. 27 верес. URL: <https://mezхова.otg.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/suchasna-biblioteka-tradicijni-ta-innovacijni-poslugi-dlya-gromadi> (дата звернення: 08.09.2024).

121. Сучасному користувачеві – сучасний бібліотечний простір. *Методист On-line. ХОУНБ ім. О. Гончара*. URL: <https://nmo.lib.kherson.ua/suchasnomu-koristuvachevi--suchasniy-bibliotechniy-prostir.htm> (дата звернення: 25.01.2026).

122. Тарлінська О. Науково-методичний супровід бібліотек новостворених об'єднаних територіальних громад: досвід Запоріжжя. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2020. № 2. С. 8–9.

123. Тверитникова О. Є., Салата Г. В. Менеджмент якості архівної та бібліотечної справи: до проблеми імплементації міжнародних стандартів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284657>

124. Творонович І., Кащенко О. Дизайн-проектування коворкінгів. *Актуальні проблеми сучасного дизайну : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 квіт. 2021 р. Київ, 2021. С. 286–289*. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18168/1/APSD2021_V2_P286-289.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

125. Тишкевич К. Інформаційно-координаційна модель діяльності Державної бібліотеки України для юнацтва. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1(99). С. 26–28.

126. Толочко А. Ю., Тюркеджи Н. С. Використання медіа-простору в діяльності бібліотек. *Збірник матеріалів доповідей і повідомлень XXI Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Короленківські читання 2018»* : «Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості». 2018. С. 40-43. URL: <https://www.calameo.com/read/000632945149d504a9cac>

127. У бібліотеці КПІ відкрили інноваційне укриття-коворкінг CLUST Space. *Хмарочос*. 2024. 26 січ. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2024/01/26/u-biblioteczi-kpi-vidkryly-innovacziyne-ukryttya-kovorking-clust-space/> (дата звернення: 17.08.2025).

128. У Любомльській бібліотеці відкрили сучасний інтеграційний простір «Бібліо-Хаб». *Район.in.ua*. 2023. 26 листоп. URL: <https://lyuboml.rayon.in.ua/news/654398-u-lyubomlskiy-bibliotetsi-vidkrili-suchasniy-integratsiyniy-prostir-biblio-khab> (дата звернення: 12.05.2024).

129. Усе для перемоги! Волонтери у бібліотеках області : аналіт. довідка з досвіду роботи / упоряд. Н. В. Усатюк. Одеса, 2022. 12 с. URL: <https://biblioteka.od.ua/wp-content/uploads/2022/04/Use-dlya-peremogy-Volontery-u-bibliotekah-oblasti-z-dosvidu-roboty.pdf> (дата звернення: 25.01.2026).

130. Філіпова Л. Я. Цифрові технології в американських бібліотеках: сучасні тенденції розвитку. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : Міжнар. наук. конф., м. Київ, 6–8 жовт. 2020 р. Київ, 2020. С. 128–131. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/913> (дата звернення: 15.09.2025).

131. Хаби цифрової освіти у бібліотеках: як кожен українець та українка може безоплатно прокачати свої цифрові навички. *United Nations Development Programme*. 2025. 12 серп. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/khaby-tsyfrovoyi-osvity-u-bibliotekakh-yak-kozh-en-ukrayinets-ta-ukrayinka-mozhe-bezoplatno-prokachaty-svoyi-tsyfrovi-navychky> (дата звернення: 11.12.2025).

132. Харчук Н. Функціонування методичної служби головної книгозбірні Волині в умовах війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 13–15.

133. Хрущ С. Інноваційний медіапростір сучасної бібліотеки: аксіологічні орієнтири функціонування. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 9. С. 70–78. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259153>

134. Хрущ С. Медіатека як ресурсний центр забезпечення якості освітнього процесу. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2022. Т. 5, № 2. С. 270–276. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270131>

135. Цяпало Л., Білута Н., Данильченко Д. Перша Львівська медіатека як інноваційний бібліотечний простір. *Бібліотечна планета*. 2016. № 1. С. 21–22.

136. Чотири простори бібліотеки: модель діяльності : практ. посіб. / авт.-уклад.: О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко ; Українська бібліотечна асоціація. Київ, 2020. 104 с.

137. Швець І. Г. Стратегія цифрової інклюзії в сучасних культурних індустріях крізь призму цифрового розриву. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 3. С. 97–102. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2024.313282>

138. Шевченко В. Бібліотека в Одесі після ремонту: можна сплутати з коворкінгом. *Читомо*. 2016. 30 верес. URL: <http://www.chytomo.com/place/biblioteka-v-odesi-pislya-remontu-mozhna-splutati-z-kovorkingom> (дата звернення: 19.02.2025).

139. Шевченко М. О. Оцифрування фондів бібліотек України : дис. ... д-ра філософії : 029 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2022. 267 с. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Shevchenko/disShevchenko.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

140. Шевченко О. В., Спрінсян В. Г. Модернізація бібліотек закладів вищої освіти України. *Бібліотекознавство. Документознавство*.

Информология. 2022. № 2. С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263579>

141. Шестопалова Л. С. Новітні технології бібліотечного обслуговування в Київському національному торговельно-економічному університеті: Smart-бібліотека, коворкінг, VR-студія. *Бібліотечний меркурій*. *Бібліотечний Меркурій*. 2019. Вип. 2. С. 259–266. DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180387](https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180387)

142. Шмаюн О. Ю. Феномен культурно-дозвіллевої діяльності: концептуалізація проблеми. *Питання культурології*. 2021. Вип. 38 С. 354–362. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247184>

143. Abd Elrahman A. S. The fifth-place metamorphosis: the impact of the outbreak of COVID-19 on typologies of places in post-pandemic Cairo. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*. 2021. Vol. 15, Iss. 1. P. 113–130. DOI: <https://doi.org/10.1108/ARCH-05-2020-0095>

144. Abram S. Next Up: Beacons! *Internet @ Schools*. 2015. Vol. 22, Iss. 3. P. 9. URL: <https://biblioteket.sonderborg.dk/work/work-of:150010-master:102607843?type=artikel#manifestation-150010-master:102607843> (date of access: 05.12.2025).

145. Allen T. J., Henn G. W. The Organization and Architecture of Innovation: Managing the Flow of Technology. London : Routledge, 2007. 136 p.

146. Alonso Arévalo J., Rojas González X. Biblioteca y empoderamiento ciudadano. *Cuadernos de Documentación Multimedia*. 2016. Vol. 27(2). P. 164–177. DOI: <https://doi.org/10.5209/CDMU.54147>

147. Alonso-Arévalo J. La biblioteca en procés de canvi. *BiD: Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*. 2016. Vol. 36. DOI: <http://dx.doi.org/10.1344/BiD2016.36.12>

148. Alonso-Arévalo J. Makerspaces y bibliotecas. Barcelona : Editorial UOC, 2018. 138 p. URL: <https://openaccess.uoc.edu/server/api/core/bitstreams/a69babd8-f4c5-4a33-8fc6-29454db41bcc/content> (date of access: 05.12.2025).

149. Alonso-Arévalo J. Makerspaces: las bibliotecas universitarias como espacio de creatividad e Innovación. *XVI Foro Internacional Sobre Evaluación de la Calidad de la Educación Superior y de la Investigación (FECIES)*. 29–31 de mayo de 2019. Santiago de Compostela, 2019. URL: <https://universoabierto.org/2019/05/29/makerspaces-las-bibliotecas-universitarias-como-espacio-de-creatividad-e-innovacion/> (date of access: 15.02.2026).

150. Alonso-Arévalo J., Flórez Holguín R. El espacio como estrategia en la biblioteca del siglo XXI. *Desiderata*. 2020. Iss. 13. P. 72–81. URL: <https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/140488/Julio.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date of access: 19.01.2026).

151. Anglada L. ¿Son las bibliotecas sostenibles en un mundo de información libre, digital y en red?. *El profesional de la información*. 2014. Vol. 23, No. 6. P. 603–611. DOI: <http://dx.doi.org/10.3145/epi.2014.nov.07>

152. Arndt T. S., Schnitzer A. Guest editorial. *Reference Services Review*. 2018. Vol. 46, Iss. 3. P. 321–324. DOI: <https://doi.org/10.1108/RSR-08-2018-089>

153. Audunson R., Aabø S., Blomgren R., Evjen S., Jochumsen H., Larsen H., Rasmussen C. H., Vårheim A., Johnston J., Koizumi M. Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research. *Journal of Documentation*. 2019. Vol. 75, Iss. 4. P. 773–790. DOI: <https://doi.org/10.1108/JD-10-2018-0157>

154. Bandinelli C., Gandini A. Hubs vs Networks in the Creative Economy: Towards a ‘Collaborative Individualism’. *Creative Hubs in Question. Dynamics of Virtual Work* / eds.: R. Gill, A. Pratt, T. Virani. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. P. 89–110. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-10653-9_5

155. Barreto C. A., Rodríguez R. M. Espacios de participación e innovación ciudadana en bibliotecas: propuesta para su diseño e implementación. *Ibersid*. 2022. Vol. 16. Iss. 2. P. 91–98.

156. Barsha S., Munshi S. A. Implementing artificial intelligence in library services: A review of current prospects and challenges of developing countries.

Library Hi Tech News. 2024. Vol. 41, Iss. 1. P. 7–10. DOI: <https://doi.org/10.1108/LHTN-07-2023-0126>

157. Beck U. *The Brave New World of Work*. Cambridge : Polity Press, 2000. 202 p.

158. Bell D. *The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting*. New York : Basic Books, 1973. 507 p.

159. Bigdeli V., Rad A. S., Ngah I. The Role of Public Spaces in Promoting Social Interactions. *International Journal of Current Engineering and Technology*. 2013. Vol. 3. P. 184–188. URL: https://www.researchgate.net/publication/344464409_The_Role_of_Public_Spaces_in_Promoting_Social_Interactions (date of access: 11.01.2026).

160. Black A. Socially controlled space or public sphere ‘third place’? Adult reading rooms in early British public libraries. *Working for five star libraries: International perspectives on a century of public library advocacy and development*. Leidschendam : Biblion Uitgeverij, 2008. P. 27–41.

161. Buschman J. The Library in the Life of the Public: Implications of a Neoliberal Age. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*. 2017. Vol. 87(1). P. 55–70. URL: https://www.researchgate.net/publication/312015003_The_Library_in_the_Life_of_the_Public_Implications_of_a_Neoliberal_Age (date of access: 11.01.2026).

162. Butera F. Chi sono, perchesono tanti e cosiimportanti i lavori ei lavoratori della conoscenza. *Knowledge Working. Lavoro, lavoratori, società della conoscenza*. Milano : Mondadori Università, 2008. P. 13.

163. Calista V., Suharjanto G. Enhancing Sustainable Public Library: Spatial Relationship Implementation to Foster Optimal Social Interaction. *7th International Conference on Eco Engineering Development 2023 (ICEED 2023)*. Vol. 1324. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1324/1/012011/pdf> (date of access: 12.03.2026).

164. Campbell J. W. P. *The Library: A World History*. Torino : Thames & Hudson, 2013. 328 p.

165. Caragliu A., Del Bo C., Nijkamp P. Smart cities in Europe. *Serie Research Memoranda*. 2009. No. 0048. URL: <https://ideas.repec.org/p/vua/wpaper/2009-48.html> (date of access: 12.09.2025).
166. Caridad S. M., García López F., Martínez Cardama S., Morales García A. M. Bibliotecas y empoderamiento: servicios innovadores en un entorno de crisis. *Revista Española de Documentación Científica*. 2018. Vol. 41(2). e206. DOI: <https://doi.org/10.3989/redc.2018.2.1486>
167. Castells M. The Information age: economy, society, and culture. Oxford : Blackwell Publishing, 1996. Vol. 1 : The rise of the network. 238 p.
168. Cavalcanti G. Is it a Hackerspace, Makerspace, TechShop, or FabLab? *Make: magazine*. 2013. May 22. URL: <https://makezine.com/article/education/the-difference-between-hackerspaces-makerspaces-techshops-and-fablabs/> (date of access: 12.06.2025).
169. Cencerrado L. M., Yuste E., Celaya J. El lector en la era digital. *Anuario AC/E de cultura digital 2018*. Madrid : Acción Cultural Española, 2018. P. 110–188.
170. Center for the Future of Libraries. *American Library Association*. URL: <https://www.ala.org/future> (date of access: 12.06.2025).
171. Ching F. Architecture Form, Space And Order. John Wiley & Sons, 2014. 464 p.
172. Communication from the Commission – Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. *European Commission*. URL: https://eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/europe_2020.pdf (date of access: 17.01.2026).
173. Creating Public Paradise: Building Public Libraries in the 21st century / ed. M. Koren. Dan Haag : Biblion Uitgeverij, 2004. 158 p.
174. Cross-European survey to measure users' perceptions of the benefits of ICT in public libraries : Final report / S. Quick et al. URL: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/22718/Final%20Report%20-%20Cross->

European%20Library%20Impact.pdf?sequence=1Information and communications technologies, Europe 2020 (date of access: 08.05.2025).

175. Dai, Y. Strategy for maximizing space utilization in smart libraries based on reinforcement learning. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15. Art. 39619. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-23218-1>

176. Dainotti C. V. La biblioteca pubblica istituto della democrazia. Milano : Fratelli Fabbri, 1964. Vol. I : L'elaborazione internazionale del concetto di biblioteca pubblica. 466 p.

177. Desiderio G. Coworking 3.0: il coworking e la startup per l'economia sostenibile. Roma : Gabriele Desiderio, 2018. 154 p.

178. Devi R., Ramachandran B. Application-oriented pattern analysis utilizing the SPTA algorithm for efficient targeted sequential pattern mining. *PatternIQ Mining*. 2024. Vol. 1(2). P. 13–26. DOI: <https://doi.org/10.70023/piqm24122>

179. Donkin R. The Future of Work. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. 280 p.

180. Drucker P. Post-Capitalist Society. New York : Harper Business, 1993. 232 p.

181. Emma the Catbot: Artificial Intelligence in Libraries, Virtual Reference Services, Autonomous Machines, and other fun stuff. URL: <http://emmathemplcatbot.blogspot.com/p/talk-with-emma.html> (date of access: 12.07.2025).

182. Eryaman M. Y. The public library as a space for democratic empowerment: Henry Giroux, radical democracy, and border pedagogy. *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social From Across the Disciplines* / G. J. Leckie, L. M. Given, J. Buschman. Santa Barbara : Libraries Unlimited, 2010. P. 131–141.

183. Fallows D. The Post-Pandemic Future of Libraries. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/notes/2020/05/post-pandemic-future-libraries/611458/> (date of access: 12.09.2025).

184. Fedorowicz-Kruszewska M. Sustainable libraries – fashion or necessity? *JLIS.it*. 2019. Vol. 10, No 1. P. 92–101. DOI: <https://doi.org/10.4403/jlis.it-12500>
185. Gallo-León J.-P. Los cuatro espacios: un modelo para la organización física de la biblioteca. *Anuario ThinkEPI*. 2018. Vol. 12. P. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.3145/thinkepi.2018.11>
186. Garmer A. K. People, Place and Plataform: The role of the 21st-century library in the digital era is built on its three key assets: people, place and platform. URL: <https://universoabierto.org/2016/01/07/el-papel-de-la-biblioteca-del-siglo-21-la-gente-el-lugar-y-la-plataforma-2/> (date of access: 12.09.2025).
187. Giersberg D. New Image of Public Library Buildings: Anchors for Urban Development. 2014.
188. Giménez A. M. 2021: una odisea del espacio bibliotecario. *VIII Congreso Nacional de Bibliotecas Públicas espacio físico y virtual*. Madrid, 2017. P. 44–52. URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6027013> (date of access: 05.12.2025).
189. Gómez Rojas C. C., López M. C., Oporta Sevilla C., Rodrigues M. P. BiblioLab. Modelo para crear un bibliolab en tu biblioteca. Inteli, 2016. URL: <https://bibliotecariosinnovadores.com/wp-content/uploads/2018/08/BiblioLABs.pdf> (date of access: 12.09.2025).
190. Grotberg E. La resiliencia en acción. *Seminario Internacional sobre Aplicación del Concepto de Resiliencia en Proyectos Sociales*. Universidad Nacional de Lanús, Fundación Van Leer, 1997.
191. Grotberg E. La resiliencia en el mundo de hoy: cómo superar las adversidades. España : Gedisa, 2008. 392 p.
192. Harris C. Libraries with lattes: the new third place. *Australasian Public Libraries and Information Services*. 2007. Vol. 20, No. 4. P. 145. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Libraries-with-Lattes%3A-The-New-Third-Place-Harris/6dde126fe028f5766bb5cee2458f08f9397556ef> (date of access: 12.09.2025).

193. Hernández O., Vilariño F., Domènech M. Laboratorios ciudadanos : terceros espacios para la innovación social. Aprendizajes desde el Library Living Lab de Barcelona». *CLIP. Boletín de SEDIC*. 2019. No. 80(7-12) P. 2659–2983. URL: https://ddd.uab.cat/pub/artpub/2019/324737/CLIP_2019_LivingLab-1.pdf (date of access: 14.07.2025).

194. Hicks B. La primera biblioteca sin libros del mundo. *BBC News*. 2013. URL: https://www.bbc.com/mundo/noticias/2013/05/130523_tecnologia_bibliotecas_sinlibros_aa (date of access: 03.07.2025).

195. Hjørring: la bibliothèque organique. *WordPress.com*. 2017. URL: <https://beautifullibraries.wordpress.com/2017/02/14/hjorring-la-bibliotheque-organique/> (date of access: 11.11.2024).

196. Horban Y., Dolbenko T., Kobyzhcha N., Kasian V., Karakoz O., Haisyniuk N. Digital Transformation of Ukrainian Libraries: Current State and Prospects. *African Journal of Applied Research*. 2024. Vol. 10, No. 1. P. 117–129. DOI: <https://doi.org/10.26437/ajar.v10i1.672>

197. Horban Y., Kasian V., Kobyzhcha N. Public library in modern socio-cultural transformations: achievements and problems, technologies and interactions. *Bibliotechnyi visnyk*. 2025. Iss. 1. P. 49–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2025.01.049>

198. Horban Y., Rybka L., Lukianenko V., Kulish Y., Rybka A. Strategic Content of the Library of a Higher Educational Institution in the Information and Cultural Space. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22, No. 1. P. 709–717. DOI:10.22937/ijcsns.2022.22.1.93

199. Houghton K. The local library across the digital and physical city: Opportunities for economic development. *Commonwealth Journal of Local Governance*. 2014. Iss. 15. P. 39–60. URL: <http://epress.lib.uts.edu.au/ojs/index.php/cjlg> (date of access: 19.12.2025).

200. Hynes M. M., Hynes W. J. If you build it, will they come? Student preferences for Makerspace environments in higher education. *International*

Journal of Technology and Design Education. 2018. Vol. 28. P. 867–883. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10798-017-9412-5>

201. IFLA Public Libraries Section. The Value of Public Libraries. 2014. URL: <http://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/projects/roi.pdf> (date of access: 13.09.2025).

202. Jarrah M., Abu-Khadrah A. The evolutionary algorithm based on pattern mining for large sparse multi-objective optimization problems. *PatternIQ Mining*. 2024. Vol. 1(1). P. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.70023/piqm242>

203. Jeffres L. W., Bracken C. C., Jian G., Casey M. . The impact of third places on community quality of life. *Applied Research in Quality of Life*. 2009. Vol. 4(4). P. 333–345. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11482-009-9084-8>

204. Jochumsen H., Hvenegaard C., Skot-Hansen D. The four spaces - a new model for the public library. *New Library World*. 2012. Vol. 113(11/12). P. 587–597. URL: <http://www.emeraldinsight.com/0307-4803.htm> (date of access: 18.01.2026).

205. Johnson L., Becker S. A., Estrada V., Freeman A. NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition. Austin : The New Media Consortium, 2015. 56 p. URL: <https://www.zbw-mediataalk.eu/wp-content/uploads/2015/03/2015-nmc-horizon-report-HE-EN.pdf> (date of access: 13.09.2025).

206. Kim H. S., Jang Y., Choi Y. J., Kim H. K., Kim S., Lee S. H. Examining spatiotemporal crowdsensing and caching for population-dynamic OTT content delivery. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14 (1). Art. 13783. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-64589-1>)

207. Kim N. K., Lim D. S. K., Monzani L. Communities in Coworking Spaces: Boundary Work and Social Identity Work by Community Managers. *Journal of Management Studies*. 2024. Vol. 62, Iss. 8. P. 3461–3500. DOI: <https://doi.org/10.1111/joms.13154>

208. Koszowska A. Twórcze przestrzenie w bibliotekach publicznych – jak to działa w Polsce? *Biuletyn EBIB*. 2019. No. 6(189). URL:

<https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/568/590> (date of access: 18.01.2026).

209. La Agenda 2030 y los Objetivos de Desarrollo Sostenible: una oportunidad para América Latina y el Caribe. Objetivos, metas e indicadores mundiales. URL: <https://www.cepal.org/es/publicaciones/40155-la-agenda-2030-objetivos-desarrollo-sostenible-oportunidad-america-latina-caribe> (date of access: 12.07.2025).

210. Leckie G. J., Hopkins J. The Public Place of Central Libraries: Findings from Toronto and Vancouver. *The Library Quarterly*. 2002. Vol. 72. P. 326–372.

211. Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016 to 2021. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/libraries-deliver-ambition-for-public-libraries-in-england-2016-to-2021> (date of access: 14.09.2025).

212. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Manchester : Manchester University Press, 1984. 135 p. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm> (date of access: 17.03.2024).

213. Maceviciute E. How libraries create value and help diminishing the digital divide. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*. 2018. Vol. 7, No. 3. P. 399–405.

214. Maillard C. Médiathèque «Le puzzle» troisième lieu à thionville. *Archistorm*. URL: <https://www.archistorm.com/mediatheque-puzzle-troisieme-lieu-a-thionville-dominique-coulon-associes-architectes/> (date of access: 11.04.2025).

215. Manso Rodríguez R. A., Álvarez Ledesma G., Pinto M. Servicios y espacios en la biblioteca del Siglo XXI. Buenos Aires : Alfagrama, 2018. 251 p.

216. Manzini E., D'Alena M. Fare assieme. Una nuova generazione di servizi pubblici collaborativi. Egea, 2024. 232 p.

217. Marquina J. Cuáles son las distintas situaciones en las que se encuentran las bibliotecas de todo el mundo por el COVID-19. *Julián Marquina*. URL:

<https://www.julianmarquina.es/distintas-situaciones-de-las-bibliotecas-por-el-covid-19> (date of access: 11.04.2025).

218. Mathews B., Metko S., Tomlin P. Empowerment, Experimentation, Engagement: Embracing Partnership Models in Libraries. *Educause Review*. 2018. Vol. 53, Iss. 3. P. 52–53. URL: https://www.academia.edu/36591223/Empowerment_Experimentation_Engagement_Embracing_Partnership_Models_in_Libraries (date of access: 11.04.2025).

219. Mehtonen P. The library as a multidimensional space in the digital age. *Information Research*. 2016. Vol. 21, Iss. 1. URL: <https://researchportal.tuni.fi/en/publications/the-library-as-a-multidimensional-space-in-the-digital-age/> (date of access: 12.07.2025).

220. Merlo Vega J.-A. Las tecnologías de la participación en las bibliotecas. *Educación y biblioteca*. 2007. Vol. 19(161). P. 63–68.

221. Meyrick K. Public libraries as the 3rd place – What does this mean? Paper presented at the Public Libraries Conference, Adelaide, Australia, 2007.

222. Montero V. F. Resiliencia organizacional: El desafío de cuidar a las personas, mejorando la calidad de vida en las empresas del siglo XXI. Gedisa, 2014. 240 p.

223. Morisson A. A Typology of Places in the Knowledge Economy: Towards the Fourth Place. *New Metropolitan Perspectives. ISHT 2018. Smart Innovation, Systems and Technologies*. Cham : Springer, 2019. Vol. 100. P. 444–451. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-92099-3_50

224. Myers P. Going Home: Essays, Articles, and Stories in Honour of the Andersons. Lulu.com. 2012.

225. Nevárez J. The urban library: Creative city branding in spaces for all. Cham : Springer, 2021. 205 p.

226. New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-First Century / ed. L. Priers. London : Routledge, 2001. 224 p.

227. Nicholson K. Innovation in Public Libraries: Learning from International Library Practice. Oxford : Chandos Publishing, 2017. 158 p.

228. Nisbet R. A. The social bond: An introduction to the study of society. New York : Knopf, 1972. 425 p.

229. Oldenburg R. Our Vanishing "Third Places". *Planning Commissioners Journal*. 1997. Iss. 25. P. 6–10. URL: <https://plannersweb.com/wp-content/uploads/1997/01/184.pdf> (date of access: 12.07.2025).

230. Oldenburg R. The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community. New York : Marlowe, 1998. 384 p.

231. Orsola F. Settimo Torinese: la nuova biblioteca civica multimediale. *AIB Notizie*. 2003. Vol. 4. P. 7. URL: <https://www.aib.it/aib/editoria/n15/03-04orsola.htm> (date of access: 08.05.2025).

232. Paiano T. Appunti di un bibliotecario aspirante coworker. *Vedi Anche*. 2014. Vol. 24, No. 2. URL: https://www.academia.edu/10788915/Appunti_di_un_bibliotecario_aspirante_coworker (date of access: 08.05.2025).

233. Peconio G. Quality learning: prospettive per una didattica efficace. Progedit, 2022. 148 p.

234. Pérez Salmerón G. ¿Surcando las olas o atrapados en la marea? Navegando el entorno en evolución de la información. Países Bajos : IFLA, 2013. 16 p. URL: <https://www.ub.edu/blokdebid/ca/node/438> (date of access: 12.09.2025).

235. Potter J., McDougall J. Digital Media, Culture and Education. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2017. 218 p.

236. Prospectiva 2020. Las diez áreas que más van a cambiar en nuestras bibliotecas en los próximos años. URL: https://www.ccbiblio.es/wp-content/uploads/Estudio_prospectiva_2020.pdf (date of access: 12.09.2025).

237. Public libraries and resilient cities / ed. M. Q. Dudley. Chicago : American Library Association, 2013. 52 p. URL:

https://alastore.ala.org/sites/default/files/book_samples/9780838911365_excerpt.pdf (date of access: 17.01.2026).

238. Putnam R., Feldstein L., Cohen D. Better Together: Restoring the American Community. New York : Simon & Schuster, 2003. 318 p.

239. Reflecting on the Future of Academic and Public Libraries / eds.: P. Hernon, J. Matthews. London : Facet Publishing, 2013. 242 p.

240. Reginato S. Le biblioteche pubbliche nell'era "social" : Tesi di Laurea / Università Ca' Foscari Venezia, 2020. 269 p. URL: <https://unitesi.unive.it/retrieve/2b2bd9b0-94be-4327-a174-d2cdde84d4d8/806149-1167598.pdf> (date of access: 13.09.2025).

241. Rivera M., Espino M. La resiliencia bibliotecaria como herramienta fundamental ante las crisis. *Biblioteca Universitaria*. 2020. Vol. 23, Núm 2. P. 299–306. DOI: <https://doi.org/10.22201/dgbsdi.0187750xp.2020.2.1147>

242. Rosenbaum M. S. Exploring the social supportive role of third places in consumers' lives. *Journal of Service Research*. 2006. Vol. 9, Iss. 1. P. 59–72.

243. Rumilets T. Media library as a progressive multifunctional space. *Architectural Studies*. 2019. Vol. 5, No. 2. P. 155–163.

244. San José Public Library. URL: <https://www.sjpl.org/> (date of access: 08.05.2025).

245. Sant-Geronikolou S., Martínez-Ávila D., Koulouris A. Academic libraries on the Creative Industries track: The perception of Spanish and Brazilian professionals. *Education for Information*. 2019. Vol. 35, Iss. 4. P. 377–398. DOI: <https://doi.org/10.3233/EFI-180203>

246. Scott R. The Role of Public Libraries in Community Building. *Public Library Quarterly*. 2011. Vol. 30. P. 191–227. DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283>

247. Sefullah R., Haryani T. The Role of Regional Public Library to Support Political Literacy in Society. *Proceedings of the 5th International Conference on Social and Political Sciences (IcoSaPS 2018)*. Atlantis Press, 2018. P. 157–160. DOI: <https://doi.org/10.2991/icosaps-18.2018.36>

248. Servet M. Les bibliothèques troisième lieu: Une nouvelle génération d'établissements culturels. *Bulletin des bibliothèques de France (BBF)*. 2010. No. 4. P. 57–66. URL: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2010-04-0057-001.pdf> (date of access: 08.05.2025).

249. Soja E. Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places. Cambridge: Blackwell Publishers, 1996. 352 p.

250. Stolle A. Edificios. Organización y planificación de espacios y equipamiento en las bibliotecas universitarias. Adaptación a las nuevas necesidades y expectativas de los usuarios. Universidad de Valladolid, 2021. DOI:10.13140/RG.2.2.32941.00485

251. The impact of libraries as creative spaces / B. Light et al. Australia: State Library of Queensland, 2016. URL: <https://content.plconnect.slq.qld.gov.au/sites/default/files/SLQ-creativespacesuserguide-2016.pdf> (date of access: 18.01.2026).

252. The Public Libraries in the Knowledge Society. Summary from the committee on public libraries in the knowledge society. *Danish Agency for Libraries and Media*. URL: https://slks.dk/fileadmin/publikationer/publikationer_engelske/Reports/The_public_libraries_in_the_knowledge_society_Summary.pdf (date of access: 11.02.2025).

253. The Rolex Learning Center. *EPFL*. URL: <https://www.epfl.ch/campus/visitors/buildings/rolex-learning-center/> (date of access: 12.04.2025).

254. Thorhauge J. The Public Libraries in the Knowledge Society. *Scandinavian Public Library Quarterly*. 2010. Vol. 43. No. 2. P. 4–7. URL: https://slks.dk/fileadmin/publikationer/publikationer_engelske/splq/splq2010_2.pdf (date of access: 12.04.2025).

255. Toffler A. La terza ondata. Milano : Sperling & Kupfer, 1987. 623 p.

256. Torstensson M. Public libraries and democracy in Sweden – a historical view. *Working for five star libraries: International perspectives on a century of*

public library advocacy and development. Leidschendam : Biblion Uitgeverij, 2008. P. 85–100.

257. Traniello P. Biblioteche e società. Bologna : Il Mulino, 2005. 186 p.

258. Traniello P. La biblioteca pubblica: Storia di un istituto nell'Europa contemporanea. Bologna : Il mulino, 1997. 388 p.

259. Vidulli P. La biblioteca multimediale: un nuovo spazio interattivo per l'utente. *La biblioteca e il suo pubblico: centralità dell'utente e servizi d'informazione*. Milano : Editrice Bibliografica, 1994. 210 p.

260. Vitari V. Biblioteche e orientamento al coworking: il terzo spazio per l'apprendimento. *Form@re - Open Journal per la formazione in rete*. 2025. Vol. 25, No. 1. P. 443–455. DOI: <https://doi.org/10.36253/form-17180>

261. White R. A third place. *New Zealand Geographic*. 2018. Iss. 152. URL: <https://www.nzgeo.com/stories/a-third-place/> (date of access: 12.04.2025).

262. Wills H. An innovative approach to reaching the non-learning public: the new Idea Stores in London. *New Review of Libraries and Lifelong Learning*. 2003. Vol. 4. P. 107–120. DOI: <https://doi.org/10.1080/1468994042000240250>

263. Wojciechowska D., Orzoł M. Przestrzenie kreatywne w bibliotekach w świetle najnowszych koncepcji badawczych (przykład makerspace). *Toruńskie Studia Bibliologiczne*. 2020. T. 14, nr 1 (26). P. 9–33. DOI: <https://doi.org/10.12775/TSB.2021.001>

ДОДАТОК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дослідження

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ніколайчук А. П. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в контексті модернізації бібліотечного простору. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 20–28. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307112>
2. Ніколайчук А. П. Англосаксонська модель публічної бібліотеки та особливості її впровадження в країнах ЄС. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 3. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2025.350572>
3. Ніколайчук А. П. «Третє місце» як стратегія розвитку публічних бібліотек України в умовах війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2025. № 4. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2025.351579>

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Ніколайчук А. П. Роль бібліотек у формуванні читацької культури в епоху цифрових технологій. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів, магістрів, м. Київ, 7–8 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 230–235.
5. Ніколайчук А. П. Бібліохаб як інноваційний формат публічної бібліотеки в Україні. *Інформація, комунікація та управління знаннями в*

глобалізованому світі : матеріали Сьомої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–25 трав. 2024 р. Київ, 2024. С. 135–137.

6. Ніколайчук А. П. Бібліотечна модель «третього місця». *Science in the modern world: innovations and challenges* : Proceedings of X International Scientific and Practical Conference, Toronto, June 12–14, 2025. Toronto, 2025. С. 380–383.

7. Ніколайчук А. П. Концепція «третього місця» в бібліотечно-інформаційному просторі: теоретичні аспекти. *Культура, мистецтво, креативність: виклики сучасності. Молодіжна наука 2025* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 26 листоп. 2025 р. Київ, 2025. С. 179–181.

8. Ніколайчук А. П. Проблематика створення цифрової колекції унікальних документів з бібліотечних фондів України в умовах воєнного стану. *Короленківські читання 2025. «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»* : XXVIII Всеукр. онлайн. наук.-практ. конф., м. Харків, 22–23 жовт. 2025 р. URL: <https://padlet.com/libjournalist/2025-qlg28hlx9mhb4giq/wish/x5A7arGb3J6PQwr6>

9. Ніколайчук А. Концепція «третього місця» у бібліотечному просторі: закордонний досвід. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 9–10 берез. 2026 р. Львів, 2026. С. 30–32.

10. Ніколайчук А. П. Трансформація бібліотечного простору: від сховища знань до реалізації концепції «третього місця». *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : зб. наук. пр. з матеріалами XI Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 1 трав. 2026 р. Вінниця, 2026. С. 555–558.